

ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย
THE DHARMA RIDDLES REGARDING DEATH TRADITION OF
SUKHOTHAI PROVINCE

พระอธิการแจ่ม ภาทโก (สระทองแพ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

พระอธิการแจ่ม ภาทโก (สระทองแพ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

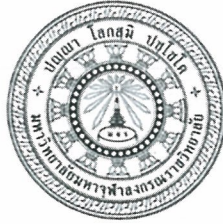
The Dharma Riddles Regarding Death Tradition of Sukhothai Province

Phra Athikarn Jaem Bhaddako (Srathongpae)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhism)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Academic Year 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์ เรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระครูพิพิธจารธรรม, ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ)

กรรมการ

(รศ. ดร.สุทธิชัย ยังสุข)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูพิพิธจารธรรม, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระอธิการแจ่ม ภาทโก)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ปรีศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

ผู้วิจัย : พระอธิการแจ่ม ภาทโทโก

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร., พธ.บ. (ปรัชญา) ,

กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว), ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา)

: ผศ.ดร. ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ, ป.ธ. ๘, พธ.บ. (พุทธจิตวิทยา),

กศ.ม. (การบริหารการศึกษา), Ph.D. (Buddhist studies)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๙ กันยายน ๒๖๗๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปรีศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย ๓) เพื่อวิเคราะห์ปรีศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นวรรณกรรมทางศาสนา คำสอน ที่มีผู้เขียนไว้ และสัมภาษณ์ อ้างอิงเป็นหลัก ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ความตายตามความหมายของพุทธศาสนาก็คือความดับหรืออาการดับของขันธ์ ๕ หรือกายกับจิต ความตายนั้นก็คือ การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ขณะที่เรากำลังยังเป็นๆ อยู่ที่มีชีวิตินทรีย์คอยหล่อเลี้ยงรูปร่างเรา ให้สดใสไปมาเคลื่อนไหวได้ เมื่อใดขาดชีวิตินทรีย์ เราก็เคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ หมดความรู้สึก มีรูปร่างแข็งทื่อเหมือนท่อนไม้ ถ้าเปรียบก็เหมือนไฟตะเกียงอาศัยน้ำมันชูปที่ไส้ จึงได้มีแสงสว่างรุ่งเรือง ถ้าน้ำมันหมดก็ดับมีดฉันใด รูปร่างก็เหมือนตะเกียง ชีวิตินทรีย์เหมือนน้ำมัน ถ้าชีวิตินทรีย์ขาดหมดไป รูปร่างก็ใช้อะไรไม่ได้ เหมือนกับตะเกียงดับมืดลง ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องประสบ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ในช่วงสุดท้ายแล้วมักจะยินดีที่จะตายหรือพร้อมที่จะเผชิญกับความตายที่กำลังจะมาถึง สำหรับทางด้านสังคมนั้น จะมีความแตกต่างในความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างกัน ก็จะเป็นสิ่งที่กำหนดถึงการที่บุคคลในสังคมนั้นจะมองถึงความตาย และการปฏิบัติต่อความตายของแต่ละบุคคลในแต่ละสังคมนั้นที่ใกล้สถานะสิ้นชีวิตที่แตกต่างกันไปด้วย

๒) ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์ทุกคนที่มีชีวิตตั้งขึ้นเพื่อรอความตายเป็นส่งสุดท้ายของชีวิต และมีการจัดพิธีกรรมการจัดงานศพ ในแต่ละขั้นตอนในการจัดงานศพนั้น เป็นการให้เกียรติและการไว้อาลัยให้กับผู้ตายเป็นวาระสุดท้าย โดยผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้รู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในการจัดศพ จะทำด้วยความประณีตเปรียบเสมือนกับผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ แม้แต่จากไปนานยังมีการระลึกถึงด้วยการทำบุญครบรอบ และเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ที่ญาติของผู้ตายทำบุญระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่จากไปนานแล้วก็ตาม ในงานศพนั้นแฝงไปด้วยปรีศนาธรรม ที่นักปราชญ์ได้สร้างขึ้นโดยเอาธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ เพื่อต้องการให้บุคคลรุ่นหลังได้สังเกต และนำข้อคิดนั้นไป

ถ่ายทอด และนำไปปฏิบัติได้โดยไม่มีความน่าเบื่อหน่าย หรือเป็นอีกนัยหนึ่งคือเป็นสื่อในการสอนของคนในครั้งอดีต ที่สอนโดยผ่านปริศนาธรรม

๓) ปริศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า ปริศนาธรรมที่แฝงอยู่ในขั้นตอนของพิธีกรรมงานศพนั้น จะสอนบุคคลผู้มีชีวิตอยู่ให้เตรียมตัวตาย ให้หมั่นเร่งชวนชวายเป็นความดี ละในความชั่ว ซึ่งจะมีอยู่ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมในงานศพ และอีกนัยหนึ่งคือการที่เราไปร่วมงานศพในทุกที่ ใช้จ่ายไปเพื่อไปแค่รู้จักมักคุ้น ไปแค่เพื่อให้เกียรติผู้ตาย แต่เราไปเพื่อพิจารณาสุภกรรมฐาน สิ่งที่ว่าดี สิ่งที่ว่าสวย สิ่งที่ว่างาม ที่เรารับรู้ได้จากอายตนะภายใน-ภายนอกได้นั้น ล้วนเป็นสิ่งที่เน่าเหม็น ไม่สวยงาม ดังนั้นผู้ที่ถ่ายทอดหลักธรรม ที่ได้แฝงอยู่ในปริศนางานศพให้กับญาติผู้ตาย และผู้ที่ไปร่วมงานศพ ต้องเป็นหน้าที่ชาวพุทธทุกท่าน ที่ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้กับผู้ที่ยังไม่รู้ให้ได้เข้าใจ ในหลักธรรมที่ถูกต้องใช่ทำไปเพื่อคนที่ตายเท่านั้น และสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และมันสั่งสมบุญกุศล

Thesis Title : The Dharma Riddles regarding Death Tradition of Sukhothai Province

Researcher : Phra Athikarn Jaem Bhaddako

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee:

: Phrakru Pipitjarutham, B.A. (Philosophy), M.Ed. (Guidance Psychology), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Praphat Srikulkit, Pali IX, B.A. (Buddhist Psychology), M.Ed. (Educational Administration), Ph.D. (Buddhist studies)

Date of Graduation : 19 September 2018

Abstract

The title of research study is the dharma riddles regarding death tradition of Sukhothai Province. The objectives are 1) to study of the death appearing in Buddhism, 2) to study of the dharma riddles regarding death tradition of Sukhothai Province, and 3) to analyze the dharma riddles regarding death tradition of Sukhothai Province. This is the qualitative research to study from the religious literary documents, teaching, and interview for referring in the analysis data.

The result of research found that:-

1) The term of death in Buddhism, it means the cessation of five aggregates or the end of body and mind. The death is the lack of psychic life. When we still have life, the vitality nourishes our body, to make brighten and movement. When without the vitality, we cannot move body, no feeling; the body is like a piece of wood. If it is like the lamp which depended on some oil having light and if it gone, it is dark. The body as the lamp, the vitality is as the oil. If the life or vitality is gone, the body also cannot use, as the dark lamp. All people will be dead in any day. In the end, he will be wishing to die or be ready to face with death coming. In the social aspect, there are differences in faiths, cultures, and traditions. The determination of people in the society will see the death and the way to practice to the death of individuals in each of near death which is related too.

2) The dharma riddles regarding death tradition of Sukhothai Province, it found that no one avoid the death, all living beings are risen to wait for death as the final of life, and the funeral ritual is organized. In each stage of the funeral procession, is to give some respect and expressing condolence to the dead person in the last life. The person who is relative or who knows the funeral ritual, it is done with neatness as the dead were still alive. Even the dead were gone for a long time, there is a memorial to do the anniversary and express gratitude that the relatives of the dead had made merit to remember the goodness of those who have long gone. At the funeral, it is latent with the dhamma which the Buddhist scholar has create by the Buddha's teaching to the generation knows the teaching and bring it extend and practice without weariness. In other words, it is the teaching media of the elder person in the past which communicate with the dharma riddles.

3) The dharma riddles appearing in the funeral ritual of Sukhothai province, from the study, researcher found that the dharmic paradox is latent in the funeral ritual has taught the

person to prepare before dead, to be endowed with the goodness, avoid evil. There are in every steps of the funeral. In the other hand, when we went to participate everywhere, it is not mean we were closed with him or just for respect to him, but we went there for considering the foulnesses, what is good or beauty, what we are knowing by the internal or external senses-fields are foul and unbeautiful. Thus, person who will transfer the latent dhamma to the relative and the participants for the funeral must be all Buddhist to propagate the Buddha's teaching to person who does not know the Buddhist principles to understand, not do to the dead only. And we must teach people who are still alive living in the heedfulness and to endow with the merit making.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะผู้วิจัยได้รับคำแนะนำและความเมตตาจาก คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ทั้ง ๒ ท่าน คือ พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. , ผศ.ดร. ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ ดร. ที่ท่านได้กรุณาให้เกียรติรับเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ถ่ายทอดวิชาความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัยที่ถูกต้องให้แก่ผู้วิจัย รวมทั้งเสียสละเวลาในการให้แนวคิดว่า ความรู้และตรวจสอบความถูกต้อง ควบคุมด้วยความเอาใจใส่อย่างเต็มความสามารถ ดังนั้น ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความกรุณา จึงขอกราบขอบพระคุณ/เจริญพรขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุญรณ์ วุฑฒิกโร,ดร ประธานกรรมการสอบป้องกัน วิทยานิพนธ์และคณะกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ทุกรูป ทุกท่าน ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในการ ปรับแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ต่อไป

สุดท้ายขอกราบขอบพระคุณ/เจริญพรขอบคุณ พระครูพิพิธจารุธรรม, ผศ.ดร. ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ ดร. ที่คอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือมาเป็นอย่างดีตลอดการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จน วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์พระอาจารย์ทุกรูป คณาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนาทุกท่าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ได้ให้ความรู้ ประสิทธิ์ประสาทองค์ความรู้และประสบการณ์ให้เกิดขึ้น รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อ ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ พร้อมทั้งความเข้าใจ และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยมา โดยตลอด คุณความดีจากการทำประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาเป็น กตเวทิตา คุณมารดา บิดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และที่ขาดไม่ได้เลยคือมิตรภาพ สาขาวิชา พระพุทธศาสนา ทั้งบรรพชิตและฆราวาส ที่ให้กำลังใจซึ่งกันและกันจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ประสบผลสำเร็จด้วยดี

พระอธิการแจ่ม ภาทโก (สระทองแพ)

๑๙ กันยายน ๑๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า	
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)	
กิตติกรรมประกาศ	(จ)	
สารบัญ	(ฉ)	
บทที่ ๑ บทนำ		
๑.๑	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓	ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔	ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕	นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖	ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗	วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ ความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา		
๒.๑	ความตายในพระพุทธศาสนา	๙
๒.๑.๑	องค์ประกอบของการตาย	๑๑
๒.๑.๒	ประเภทของการตาย	๑๓
๒.๑.๓	สาเหตุของการตาย	๑๕
๒.๒	แนวคิดเรื่องความตายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๘
๒.๓	จุดมุ่งหมายการสอนเกี่ยวกับความตาย	๒๑
๒.๔	วิธีปฏิบัติต่อความตาย	๒๖
บทที่ ๓ ปรัชญาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย		
๓.๑	หมวดก่อนเผาศพ	
๓.๑.๑	พิธีทำศพ	๒๙
๓.๑.๒	โกนผมศพ	๓๐
๓.๑.๓	อาบน้ำศพ	๓๑
๓.๑.๔	นุ่งห่มผ้าศพ	๓๑
๓.๑.๕	รดน้ำศพ	๓๑

สารบัญ

เรื่อง		หน้า
บทที่ ๓ ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย		
	๓.๑.๖ โลงหรือหีบใส่ศพ	๓๒
	๓.๑.๗ การเบิกโลง	๓๒
	๓.๑.๘ หวีมศพ	๓๓
	๓.๑.๙ บรรจุของเข้าปากศพ	๓๔
	๓.๑.๑๐ การตราสังศพ	๓๔
	๓.๑.๑๑ เครื่องสักการะใส่มือศพ	๓๔
	๓.๑.๑๒ ปิดหน้าศพ	๓๕
	๓.๑.๑๓ ห่อศพและดอยศพ	๓๕
	๓.๑.๑๔ ทำบันได ๒-๔ ชั้น	๓๕
	๓.๑.๑๕ ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ	๓๖
	๓.๑.๑๖ สวดหน้าศพ	๓๖
๓.๒	หมวดระหว่างเผาศพ	
	๓.๒.๑ วันเผาศพ	๓๖
	๓.๒.๒ การปลงศพ	๓๗
	๓.๒.๓ ประตูป่า	๓๘
	๓.๒.๔ ต่อยหม้อน้ำและซักฟาก	๓๘
	๓.๒.๕ พระสงฆ์นำหน้า	๓๙
	๓.๒.๖ ซักผ้าบังสุกุล	๓๙
	๓.๒.๗ ทิ้งเปี้ย ๓๒ เปี้ย	๓๙
	๓.๒.๘ เวียน ๓ รอบ	๔๐
	๓.๒.๙ มะพร้าวล้างหน้า	๔๐
	๓.๒.๑๐ เทียนเผาศพ	๔๑
	๓.๒.๑๑ ซักฟืน ๓ ตุ้น	๔๑
	๓.๒.๑๒ ห้ามมิให้ขึ้นเรือนก่อนล้างหน้าหรืออาบน้ำ	๔๑
	๓.๒.๑๓ เดิน ๓ ทาบ	๔๒
	๓.๒.๑๔ แปรรูป	๔๒
	๓.๒.๑๕ บังสุกุลเป็นและบังสุกุลตาย	๔๓
๓.๓	หมวดหลังเผาศพ	
	๓.๓.๑ เก็บอัฐิ	๔๔
	๓.๓.๒ ปฐมเหตุการณทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ	๔๔
	๓.๓.๓ ทำบุญ ๗ วัน	๔๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๓ ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย	
๓.๓.๔ ทำบุญ ๕๐ วัน	๔๕
๓.๓.๕ ทำบุญ ๑๐๐ วัน	๔๕
บทที่ ๔ วิเคราะห์ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย	
๔.๑ ปรีศนาธรรมในการอาบน้ำศพ	๔๖
๔.๒ ปรีศนาธรรมในการหวีผมศพ	๔๖
๔.๓ ปรีศนาธรรมในการนุ่งผ้าและสวมเสื้อให้ศพ	๔๗
๔.๔ ปรีศนาธรรมในการนำเงินใส่ในปากศพ	๔๗
๔.๕ ปรีศนาธรรมในการนำขี้ผึ้งปิดตา ปิดปาก	๔๘
๔.๖ ปรีศนาธรรมในพิธีรดน้ำศพ	๔๘
๔.๗ ปรีศนาธรรมกรวยดอกไม้ธูปเทียนใส่มือศพ	๔๘
๔.๘ ปรีศนาธรรมการมัดตราสัง (การมัดศพ)	๔๙
๔.๙ ปรีศนาธรรมการทำบันได ๓ หรือ ๔ ชั้น	๔๙
๔.๑๐ ปรีศนาธรรมการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก	๕๐
๔.๑๑ ปรีศนาธรรมริ้วไม้ไผ่รองศพ ๗ ริ้ว	๕๐
๔.๑๒ ปรีศนาธรรมปากกาจับโลง	๕๑
๔.๑๓ ปรีศนาธรรมตามไฟปลายเท้าศพ	๕๒
๔.๑๔ ปรีศนาธรรมการสวดพระอภิธรรม	๕๓
๔.๑๕ ปรีศนาธรรมการเช่นไหว้ศพ	๕๓
๔.๑๖ ปรีศนาธรรมการเคาะโลงให้รับศีล	๕๔
๔.๑๗ ปรีศนาธรรมการจูดรูปดอกเดียวไหว้ศพ	๕๕
๔.๑๘ ปรีศนาธรรมพวงหรีด	๕๕
๔.๑๙ ปรีศนาธรรมการบวชน้ำศพ	๕๖
๔.๒๐ ปรีศนาธรรมการชักฟาก ๓ ซี่	๕๗
๔.๒๑ ปรีศนาธรรมการล้างบ้าน	๕๗
๔.๒๒ ปรีศนาธรรมการทำประตูปา	๕๗
๔.๒๓ ปรีศนาธรรมการตีหม้อน้ำและหม้อไฟนำศพ	๕๘
๔.๒๔ ปรีศนาธรรมการขัดข้าวสาร, การโปรยข้าวตอก	๕๘
๔.๒๕ ปรีศนาธรรมการจูงศพ	๕๘
๔.๒๖ ปรีศนาธรรมการทำไม้ตาเหลว	๖๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ วิเคราะห์ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย	
๔.๒๗ ปรีศนาธรรมการเวียน ๓ รอบ	๖๐
๔.๒๘ ปรีศนาธรรมการทิ้งเบี้ยให้ตากลี้ยกลาย	๖๑
๔.๒๙ ปรีศนาธรรมการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ	๖๑
๔.๓๐ ปรีศนาธรรมไฟเผาศพ	๖๒
๔.๓๑ ปรีศนาธรรมการโยนผ้าข้ามโลง	๖๒
๔.๓๒ ปรีศนาธรรมการทำไม้ข่มเหง	๖๓
๔.๓๓ ปรีศนาธรรมรูปเทียนเผาศพ (ดอกไม้จันทร์)	๖๓
๔.๓๔ ปรีศนาธรรมการชักฟืน ๓ ดุ้น	๖๓
๔.๓๕ ปรีศนาธรรมการเดินสามหาบ	๖๔
๔.๓๖ ปรีศนาธรรมการแปรรูป	๖๔
๔.๓๗ ปรีศนาธรรมการบังสุกุลเป็นและบังสุกุลตาย	๖๕
๔.๓๘ ปรีศนาธรรมด้านสายสัญญาณ	๖๕
๔.๓๙ ปรีศนาธรรมการทำบุญ ๗ วัน, ทำบุญ ๕๐ วัน, ทำบุญ ๑๐๐ วัน และการทำบุญอัฐิ	๖๖
๔.๔๐ ปรีศนาธรรมจากตาลปัตร	๖๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๔
บรรณานุกรม	๗๕
ภาคผนวก	๗๘
ประวัติผู้วิจัย	๙๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนานั้น ถือได้ว่าเป็นศาสนาแห่งความจริง ที่กล่าวถึงความจริงอันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งความจริงดังกล่าวนั้นก็คือกฎแห่งเหตุผล อันได้แก่ กฎอิทัปปัจจยตา ที่ว่า ด้วยความเป็นเหตุเป็นผลของสรรพสิ่งที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ^๑ เช่นเดียวกับกฎแห่งพระไตรลักษณ์ คือ ๑. การเกิดขึ้น ๒. ตั้งอยู่ ๓. ดับไป อธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ การเกิดการแก่ การเจ็บ และการตาย เป็นเรื่องของธรรมชาติของสรรพสัตว์ แต่มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย^๒ มีวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ มากมาย พัฒนาเกิดขึ้น โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับตาย มีการวิวัฒนาการเกิดขึ้นในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายมากมาย จนเกิดความสับสน โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ในแต่ละภูมิภาคและในสถานที่ต่างๆ มีพิธีกรรมการปฏิบัติที่แตกต่างกัน จนบางไม่รู้จะทำอย่างไรเกี่ยวกับพิธีกรรมการตาย จะปฏิบัติอย่างไรให้ถูกต้อง ชีวิตและความตายความเป็นความตายเราไม่ยินดี เราจักละทิ้งร่างกายนี้ไปอย่างผู้มีสติสัมปชัญญะ เรารอแต่ให้ถึงเวลาคล้ายลูกจ้างให้หมดเวลาทำงาน ความตายนี้มีแน่ไม่ว่าแก่หรือหนุ่ม แต่ที่จะไม่ตายไม่มีหรอก^๓

ครั้งสมัยพุทธกาลนั้น มีก็แต่เพียงการจัดการงานศพตามธรรมเนียมประเพณีของคนอินเดียสมัยนั้นเท่านั้น ซึ่งพิธีการจัดการศพมีเพียงการจัดการศพและการทิ้งศพ ส่วนการฝังศพมีน้อย^๔ พิธีกรรมงานศพสมัยพุทธกาลดังกล่าวมานั้น มักจะจัดการศพโดยการเผา แต่ยังมีปรากฏในคัมภีร์อรุทธกถาบางแห่ง ที่มีการจัดการกับผู้ตายด้วยการฝังศพ ซึ่งการจัดการกับศพในลักษณะนี้ไม่ได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรม^๕ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการจัดการศพด้วยวิธีการใดๆ ก็ตาม ก็จะต้องพบว่ามีพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในการจัดการศพอยู่เสมอ เช่นกรณีของบิดาที่ฝังศพบุตรชาย แล้วให้คนไปส่งข้าวส่งน้ำประจำ นี่คือประเพณีที่เกี่ยวกับงานศพอย่างหนึ่ง และโดยเฉพาะการดำเนินการจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธองค์นั้น มีการประกอบพิธีอย่างสมพระเกียรติ แต่แฝงไว้ด้วยความเรียบง่าย การจัดงานศพในสมัยพุทธกาลนั้นเน้นความสะดวกและรวดเร็ว เนื่องจากเห็นว่าศพของมนุษย์นั้นเป็นเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา^๖ ที่ไม่จำเป็นต้องมีการดำเนินการใดๆ ให้ยุ่งยาก จะเห็นได้จากกรณำไปทิ้งให้เป็นอาหารของสัตว์ต่างๆ หรือกรณีที่มีการ

^๑ พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, พจนานุกรมศาสนฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓, หน้า ๓๖.

^๒ กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทยหมวดประเพณีราชสุร เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.

^๓ กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทยหมวดประเพณีราชสุร เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙, หน้า ๑๔-๑๖.

^๔ ที.ท. (ไทย) ๑๐/๓๑๒/๓๒๓.

^๕ ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๔๐๐.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๗/๔๙๕.

นิมนต์พระภิกษุไปร่วมงานหรือพิจารณาศพ ก็เป็นการกระทำเพื่อให้ท่านได้พิจารณาซากศพ เพื่อปลงอสุภไปในตัวหรือเพื่อการปฏิบัติธรรมเท่านั้น”

ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายมีความสำคัญต่อมนุษย์ของเราเป็นอย่างมาก เพราะทุกๆ คนที่ถือกำเนิดมาในโลก จะต้องตกอยู่ในกฎแห่งธรรมชาติที่พระพุทธศาสนา เรียกว่า กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ ๑. การเกิดขึ้นมาของโลก ๒. การตั้งอยู่ ๓. การดับไป อธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ มีการเกิด การแก่ การเจ็บและการตาย เป็นเรื่องของธรรมชาติของสรรพสัตว์ที่ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย มีวัฏชนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ มากมาย พัฒนานาเกิดขึ้น โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย มีการวิชันนาการเกิดขึ้นในพิธีกรรมเกี่ยวกับความมากมายจนเกิดความสับสน โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ในแต่ละภูมิภาคและในสถานที่ต่างๆ มีพิธีกรรมการปฏิบัติที่แตกต่างกัน เนื่องมาจากการนับถือและความเชื่อที่แตกต่างกันไป และประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา มีความแตกต่างกัน จนบางที่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร เกี่ยวกับพิธีการตาย จะปฏิบัติอย่างไรให้ถูกต้อง ชีวิตและความตาย “ความเป็นความตายเราไม่ยินดี เราจักละทิ้งร่างกายนี้ไปอย่างผู้มีสติสัมปชัญญะ เรารอแต่ให้ถึงเวลา คล้ายลูกจ้างให้หมด เวลาทำงาน ความนี้มีแน่ไม่ว่าแก่หรือหนุ่ม แต่ที่จะไม่ตายไม่มีหรอก”^๘

ประเพณีการการตายของจังหวัดสุโขทัย เป็นประเพณีที่น่าสรรเสริญ โดยเหตุที่ได้พิจารณาเห็นสารประโยชน์อันจักอำนวยให้แก่ผู้ตายไปแล้ว แม้ผู้หนึ่งได้พราวจากโลกไปแล้วก็ตีมนุชย์ผู้ชีวิตหาได้ลี้มไปยังระลึกถึงพิธีส่งบุญกุศลให้ น้ำใจอันดีงามเช่นได้มีปรากฏในถิ่นใด ย่อมเห็นได้ว่ามีความมุ่งหวังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคือปรารถนาให้ผู้ตายไปนั้น ได้รับความสุขขัยๆ ขึ้นไปในอนาคต ประเพณีในการทำศพยังเป็นเครื่องนึกคิดให้ผู้มีปัญญาได้หยาบยกขึ้นไตร่ตรองให้ปลงเห็นสภาวะธรรมที่แท้จริง ทั้งนี้ย่อมเป็นกรณีที่ควรสรรเสริญที่แท้จริง ซึ่งบรรพบุรุษครั้งโบราณได้จัดทำเอาไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่ผู้ที่มีมัวเมาอยู่ในชีวิตทรัพย์สินสมบัติ สามี ภรรยา บุตรธิดา ตลอดจนมัวเมาอยู่ในโลก อยู่ในความไม่มีโรค แต่โดยเฉพาะประเพณีการทำศพของจังหวัดสุโขทัย มีปริศนาธรรมข้อคิดมากมาย น่าศึกษา^๙

ปริศนาธรรมเป็นภูมิปัญญาคนจังหวัดสุโขทัย ซึ่งในอดีตผู้เฒ่าผู้แก่ จะมีวิธีในการสอนลูกหลานที่ได้ประมวลมาจากหลังธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้ในการสอนให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเป็นแนวทางในการนำไปประพฤติปฏิบัติตนในอยู่ในกรอบแห่งความดี แต่ในปัจจุบันปริศนาธรรมหรือภูมิปัญญาของชาวจังหวัดสุโขทัย ได้เลือนหายไปและค่อยๆ สูญหายไปเป็นจำนวนมาก อันเกิดด้วยเหตุหลายประการ โดยเฉพาะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนรุ่นใหม่ ที่สำคัญไม่มีใครสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเพราะถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่จำเป็น ปริศนาธรรม สืบเนื่องมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวสุโขทัยได้ผูกผันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ

^๘ เสถียร โกเศศ, **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ประเพณีเนื่องในการตาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๖๘.

^๙ กิตติวุฑฒ โภคิน, **ตายแล้วไปไหน**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิอิทธิธรรมมหาราชานุวิทยาลัย, ๒๕๒๐, หน้า ๗๘.

^{๑๐} อีรานัน โท, **การตายและพิธีการทำบุญศพ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

และปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดระยะเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้ากันเพื่อสนองความต้องการความเชื่อและข้อปฏิบัติอื่น ๆ ที่มีมาในหมู่ของชาวสุโขทัย จนพัฒนาถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระเบียบปฏิบัติ จึงเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตที่สะอาดแสวงหาหลักการดำเนินชีวิตหลักคตินิยมส่วนใหญ่ ได้มาจากพระพุทธศาสนาและจากประสบการณ์ของผู้รู้ที่ปรากฏออกมาในรูปปรีชาธรรมคตินิยม สุภาชิต คำพึงเพย ตลอดถึงสำนวนโวหารและคติชาวบ้านเป็นต้น^{๑๐}

ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะอนุชนคนรุ่นหลัง จึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและนำไปเผยแพร่ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมท้องถิ่นต่อไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการศึกษาวิเคราะห์ ปรีชาธรรมเกี่ยวกับการตายของจังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีความหมายที่ลึกซึ้งแอบแฝงอยู่ให้เกิดความรู้และความเข้าใจ และนำมาประพจน์ปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชาวสุโขทัย เพื่ออนุชนรุ่นหลังในสังคมจะได้ยึดเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติให้ถูกต้อง ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปรีชาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ปรีชาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ปรีชาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย” เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นวรรณกรรมทางศาสนา คำสอนและนิทานพื้นบ้าน ที่มีผู้เขียนไว้ และสัมภาษณ์ อ้างอิงเป็นหลัก มีขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ๑.๓.๑.๑ เพื่อศึกษาการตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๑.๓.๑.๒ เพื่อศึกษาข้อมูลปรีชาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย และวิทยานิพนธ์ งานวิจัย พร้อมทั้งเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

๑.๓.๑.๓ วิเคราะห์ปรีชาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านสถานที่

การวิจัยเรื่อง “ปรีชาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย” ขอบเขตด้านสถานที่ คือ จังหวัดสุโขทัย

^{๑๐} เสถียร โกเศศ. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ประเพณีเนื่องในการตาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙, หน้า ๓๕.

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ต้องการทราบความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๑.๔.๒ ต้องการทราบปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย
- ๑.๔.๓ ต้องการวิเคราะห์ปรีศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ปรีศนาธรรม หมายถึง หลักแห่งความรู้และความจริงที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนไขเพื่อให้แก่หรือให้หายความคิดที่แฝงอยู่ในเชิงเปรียบเทียบของจังหวัดสุโขทัย

ประเพณี หมายถึง เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นตั้งอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล เป็นต้น

การตาย หมายถึง การเสียชีวิต เป็นการสิ้นสุดการทำหน้าที่ทางชีวภาพอันคงไว้ซึ่งสิ่งมีชีวิตปรากฏการณ์สามัญที่นำมาซึ่งความตาย ได้แก่ โรคชรา การถูกล่า ทูพโภชนาการ โรคร้าย อุบัติเหตุกรรม (การฆ่าตัวตาย) ฆาตกรรม ความอดอยาก การขาดน้ำ และอุบัติเหตุ หรือการบาดเจ็บภายในร่างกาย ร่างกายหรือศพของสิ่งมีชีวิตจะเริ่มเน่าสลายไม่นานหลังเสียชีวิต ความตายถือว่าเป็นโอกาสที่เศร้าหรือไม่น่ายินดีโอกาสหนึ่ง สาเหตุมาจากความผูกพันหรือความรักที่มีต่อบุคคลผู้เสียชีวิตนั้น หรือการกลัวความตาย โรคกลัวศพ ความกังวลใจ ความเศร้าโศก ความเจ็บปวดทางจิต ภาวะซึมเศร้า ความเห็นอกเห็นใจ ความสงสาร หรือความโดดเดี่ยว

จังหวัดสุโขทัย หมายถึง จังหวัดที่ผู้ทำการการวิจัยได้ทำการศึกษา เกี่ยวกับเรื่อง “ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย”

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสังวาลย์) ได้ศึกษาเรื่อง “ปรีศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของภาคอีสาน” ผลจากการศึกษาพบว่า ปรีศนาธรรมเกี่ยวกับความตาย ได้พบว่ามี การอิงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประกอบเข้าไว้ในเรื่องของบาปบุญ ภูมิ นรกสวรรค์ จึงมีประเพณีในการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ตายไปแล้ว เนื่องจากได้รับอิทธิพลของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทำให้ประเพณีตลอดจนปรีศนาธรรม ยังคงอยู่และมีการสืบทอดต่อๆ มา คติธรรมคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้ผู้คนมุ่งละความชั่ว ทำความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส เบิกบาน ทำให้สังคมเกิดความสงบสุขและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า จากการสืบทอดในรูปของมูขปาฐะ

ที่จำกันมาสืบทอดกันมา เป็นความนิยมทั้งเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินในการทดสอบปัญญา เนื่องจากได้แฝงหลักธรรมอันประเสริฐ จึงทำให้ปริศนาธรรมเป็นมรดกตกทอดถึงคนรุ่นหลัง^{๑๑}

พระครูถุภษาธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาคติธรรมจาก ประเพณีงานศพ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวจ อำเภอศรีนคร จังหวัดสุรินทร์” ผลจากการศึกษา แนวคิดความตายและประเพณีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ความตาย คือกระบวนการจบของชีวิต หมายถึงการสิ้นใจ, การสิ้นสภาพของการมีชีวิต แนวคิดเรื่องความตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่าความตายเป็นเรื่องปกติธรรมดาของชีวิต แต่สาระแห่งการตายสามารถนำมาสร้างสิ่งดีงาม นำมาเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประมาทหมัวเมาในวัยในชีวิต เป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรม และปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรให้บรรลุผลต่อไป ส่วนประเพณีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น สมัยพุทธกาลจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เฉพาะบุคคลสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพระพุทธสาวกบางรูป ส่วนบุคคลทั่วไปไม่ปรากฏว่ามีพิธีกรรมด้านนี้ แต่มีการจัดการเกี่ยวกับศพอย่างเรียบง่ายโดยการเผา การฝัง การทิ้งศพ ให้เป็นอาหารของสัตว์ การนำศพลอยแม่น้ำ

ประเพณีการจัดงานศพในชุมชนตำบลตรวจพบว่า ชุมชนตำบลตรวจ เป็นชุมชนชาว กวยหรือส่วย มีข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย มีประเพณีการปฏิบัติต่อศพ มี ประเพณีการปฏิบัติในการสวดศพ มีประเพณีการบวชหน้าศพและการจูงศพ มีประเพณีการปฏิบัติในการเผาศพ และมี ประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองปัจจุบันประเพณีการจัด งานศพของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าง อย่างเช่นแต่เดิมนั้นมักนิยมฝังศพไว้ก่อน แต่ ปัจจุบันเมื่อตายแล้วมักนิยมทำบุญอุทิศปันก็คือเผาให้แล้วเสร็จ ซึ่งแต่ละชุมชนก็จัดงานศพตามฐานะ ของเจ้าภาพ แต่ในขั้นตอนพิธีการต่างๆ ชุมชนก็ยังยึดถือเอาประเพณีและข้อปฏิบัติที่ทำสืบ ๆ ต่อกัน มา ตามความเชื่อดั้งเดิมบวกกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำบุญอุทิศส่วน กุศลให้แก่ผู้ตาย

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีงานศพในชุมชนตำบลตรวจพบว่า ประเพณีการจัดงานศพสะท้อนคุณค่าของชีวิต คติธรรมต่างๆ ที่พบ ในการจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ ดังนี้ ข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตายได้คติธรรม คือ การมีสติไม่หลงตาย ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เห็นสังขารในขันธ ๕ ประเพณีการปฏิบัติต่อศพได้คติธรรม คือ ความกตัญญูตเวที ความเคารพนับ ถือ หลักไตรลักษณ์คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ประเพณีการสวดศพได้คติธรรมคือการอุทิศส่วนกุศล การมีน้ำใจต่อกัน ประเพณีการบวชหน้าศพและจูงศพได้คติธรรมคือความกตัญญูรู้คุณ การสร้าง อริยทรัพย์คือคุณความดีต่างๆ ประเพณีการเผาศพได้คติธรรม คือสังขารของชีวิตได้แก่อนิจจัง ทุก ขัง อนัตตา ความไม่ประมาทในชีวิต ความเคารพนับถือนต่อกัน และประเพณีการเก็บอัฐิการทำบุญ อุทิศให้แก่ผู้ตาย ให้คติธรรมด้านความกตัญญูตเวที ความสำนึกในบุญคุณต่อกัน และการเกิดใหม่

^{๑๑} พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสังวาลย์), ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของภาค อีสาน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ในโลกหน้า ด้วยอาศัยอำนาจของบุญกุศลที่ทำอุทิศให้แก่ผู้ตายนั้นจะทำให้ผู้ตายได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีในโลกหน้าต่อไป^{๑๒}

พระมหาจรัญ จิตตสวโร ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาแนวคิด ความเชื่อ เชิงวัฒนธรรม ในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา” ผลจากการศึกษาพบว่า จากเดิมงานศพเป็นของญาติมิตร หมู่บ้าน และชุมชนทั้งหมด กลายเป็นงานศพของธุรกิจขายโลงศพ ขายปราสาทศพ ขายพวงหรีด ธุรกิจของกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกิจกรรมซื้อขายการจัดพิธีกรรม พัฒนาการงานศพของชาวล้านนาในสังคมสมัยใหม่ โดยทั่วไปแล้วยังคงมีแนวโน้มการพัฒนาในรูปแบบการทำทวาย การประชันขันแข่ง การย้อมส่วน การไม่กล้าปฏิเสธบรรทัดฐาน หรือประเพณีเดิมอันเป็นลักษณะค่านิยมการใช้ปราสาทศพ และการลากปราสาทศพในการทำพิธีปลงศพอยู่ รวมทั้งยังมีการตานตูปหรือทานเฮือนผีให้กับผู้ตายมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๓}

พระอธิการพิพัฒน์พงษ์ ฐานวุฑโฒ (ใจกว้าง) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดงานศพของชาวพุทธ : กรณีศึกษาบ้านหมื่น ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา” ผลจากการศึกษาพบว่า การจัดพิธีศพของชาวพุทธในล้านนานั้น แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ การจัดศพเจ้านายชั้นสูง พระสงฆ์ และสามัญชน โดยงานศพเจ้านายและพระสงฆ์ มีการเตรียมการระยะยาวและจัดพิธีอย่างยิ่งใหญ่ ถือเป็นงานสำคัญ แต่พิธีศพของชาวบ้านเป็นไปอย่างเรียบง่ายและเร่งด่วน ส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไป โดยพบว่า พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนายังคงเนื้อหาสาระเดิม แต่ได้เปลี่ยนการปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบศาสนพิธีมากขึ้น ส่วนรูปแบบและพิธีกรรมของชาวบ้าน ถูกกระบวนการขัดเกลาทางสังคม จัดให้มีระเบียบแบบแผน ให้เป็นมาตรฐานอย่างเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงการจัดพิธีมีสาเหตุมาจากการที่คนในชุมชนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เกิดค่านิยมแบบใหม่ที่คำนึงถึงความสะดวกสบายมากกว่าความสามัคคี^{๑๔}

อวยชัย ตั้งเตรียมใจ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทเขิน ตำบลสันทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” ผลจากการศึกษาพบว่า รูปแบบพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวบ้านในอดีต เมื่อมีคนตาย ไม่ว่าผู้ตายจะตายในลักษณะใดก็ตาม ชาวบ้านจะนำปากหรือเสื่อไม้ไผ่มาห่อหุ้มศพ ใช้เถาวัลย์หรือเชือกขาวรัดช่วงศีรษะ เอว และข้อเท้า แล้วนำไปฝังใกล้บริเวณบ้าน และชาวบ้านจะปลงศพแบบฝังกับผู้ตาย จะไม่มีพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาเมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินได้เข้ามาอาศัยในพื้นที่เดียวกัน ทำให้ชาวบ้านรับเอาวัฒนธรรมของชาวไทเขินเข้ามา

^{๑๒} พระครูกัลยาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ), “การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรว อำเภอสรีนคร จังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๓} พระมหาจรัญ จิตตสวโร, การศึกษาแนวคิด ความเชื่อ เชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๔} พระอธิการพิพัฒน์พงษ์ฐานวุฑโฒ (ใจกว้าง), ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดงานศพของชาวพุทธ : กรณีศึกษาบ้านหมื่น ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

จนเกิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีงานศพในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง จนกลายมาเป็นประเพณีในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพอันเนื่องมาจากความเชื่อด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกันตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว^{๑๕}

นางบุญยืน ศิริรักษ์ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ประเพณีเกี่ยวกับการตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีประเพณีเกี่ยวกับการตายในสังคมไทย” ผลจากการศึกษาพบว่า ความตายในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนจะต้องตาย ไม่มีใครสามารถที่จะหลีกเลี่ยงความตายไปได้ มนุษย์ไม่ควรกลัวความตาย แต่พึงวางท่าทีเพื่อที่จะปฏิบัติต่อความตายได้อย่างเท่าทัน ไม่หวั่นไหว เพราะอำนาจของความตายที่ตามปกติโดยทั่วไป มนุษย์จะกลัวต่อความตาย และเมื่อมีการตายเกิดขึ้น มนุษย์ก็ควรใช้ความตายนั้นเป็นอุปรณในการสอนหลักธรรม เรื่องความไม่แน่นอนของชีวิตแก่ตนเองและสังคม โดยประเพณีการจัดงานเกี่ยวกับความตายนั้น พระพุทธศาสนาสอนให้ทำอย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือย การแก้ไขปัญหารื่องความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่ปรากฏในสังคมไทยนั้น เราสามารถนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้ ด้วยการนำหลักธรรมเรื่องความตาย อันเป็นสาระที่พระพุทธศาสนาเน้นว่าความตายเป็นความจริง และควรปฏิบัติต่อความตายนั้นอย่างถูกวิธี ด้วยการจัดงานศพอย่างเรียบง่ายและไม่ฟุ่มเฟือย รวมทั้งสร้างความเข้าใจเรื่องความไม่ประมาทให้เกิดกับสังคม แล้วก็จะสามารถแก้ไขปัญหานี้ได้^{๑๖}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย” เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ จากพระไตรปิฎก เฉพาะข้อมูลหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยตรง จะศึกษารวบรวมจากพระไตรปิฎก และรองลงมา ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา และตำราทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่องปริศนาธรรมที่เกี่ยวกับความตาย

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากปริศนาธรรมจากวรรณกรรมท้องถิ่น ทั้งที่เป็นวรรณกรรมทางศาสนา วรรณกรรม คำสอนและนิทานพื้นบ้าน ที่มีผู้เขียนไว้ โดยรวบรวมปริศนาธรรมคำสอนดังกล่าวให้ได้มากที่สุดเท่าที่ทำได้ นำข้อมูลที่ได้นั้นจัดเป็นหมวดหมู่ แบ่งประเภท วิเคราะห์ แจกแจงให้ความหมายและอธิบายศัพท์ที่เป็นภาษาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

^{๑๕} อวยชัย ตั้งเตรียมใจ, ศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทจีน ตำบลสันทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖).

^{๑๖} นางบุญยืน ศิริรักษ์, การศึกษาวิเคราะห์ประเพณีเกี่ยวกับการตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีประเพณีเกี่ยวกับการตายในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

๑.๗.๓ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๑๕ รูป/ท่าน ได้แก่

- ๑) พระราชวิมลเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย
- ๒) พระครูอุทัยธีรคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมืองสุโขทัย
- ๓) พระครูไพโรจน์ศาสนคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านด่านลานหอย
- ๔) พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอคีรีมาศ
- ๕) พระครูวรคุณประยุต, เจ้าคณะอำเภอท่งเสลี่ยม
- ๖) พระครูไพบูลย์สิทธิ์, เจ้าคณะอำเภอศรีสัชชนาลัย
- ๗) พระครูสุธรรมวโรทัย, รองเจ้าคณะอำเภอกงไกรลาศ
- ๘) นายจำเริญ ศรีคำมูล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย
- ๙) นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย,
- ๑๐) นายทาน อริยประดิษฐ์, ประชาชนชาวบ้านอำเภอท่งเสลี่ยม
- ๑๑) นายพิน แซ่มชื่น, ประชาชนชาวบ้านอำเภอกงไกรลาศ
- ๑๒) นายปราชญ์ คุ้มวร, ประชาชนชาวบ้านอำเภอเมืองสุโขทัย
- ๑๓) นายสงวน คำสุข, ประชาชนชาวบ้านอำเภอศรีสัชชนาลัย
- ๑๔) นางสมจิตร ศรีมงคล, ประชาชนชาวบ้านอำเภอศรีสัชชนาลัย
- ๑๕) นายดงเย็น พรหมชาติ, ประชาชนชาวบ้านอำเภอศรีสำโรง

๑.๗.๔ สรุปผลการศึกษาวิจัย นำสรุปการวิจัยด้วยวิธีนำเสนอผลการวิจัยในเชิงพรรณนา (Descriptive Method) พร้อมข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบวิเคราะห์ปรีศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

บทที่ ๒

ความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

คนทั่วไปเข้าใจว่า ความตายเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นเรื่องที่ไม่ปรารถนาหรือไม่ก็มีความคิดในลักษณะที่ปฏิเสธต่อความตายในท่าที่ต่างๆ กัน ความเข้าใจในลักษณะปฏิเสธความตายก่อให้เกิดท่าทีของการปฏิเสธความตายที่ แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งตรงข้ามกับพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาสอนให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของความตาย คือสอนเรื่องมรณานุสติ ที่ให้ระลึกถึงความตายที่จะต้องมาถึง ในการศึกษาค้นคว้าบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทัศนะเกี่ยวกับความตาย ความมุ่งหมายการสอน วิธีปฏิบัติต่อความตายในพระพุทธศาสนาและผลที่ได้รับจากการสอนเรื่องความตายตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความตายในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ความหมายของความตาย

คำว่า ความตาย เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แต่คำที่ได้ยินได้ฟังกันอยู่ประจำ คือคำว่า มรณะ ซึ่งประกอบด้วย มร ธาตุ แปลว่า ตาย ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อนุ สำเร็จรูปเป็น มรณ แปลว่า ความตาย นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งถึงความตายอื่นอีก เช่น กาลกิรียา แปลว่า การทำกาลละ^๑, ปลย แปลว่า ความตาย^๒, มจจุ แปลว่า ความตาย, อุจจย แปลว่า ความล่วงไป นิธน แปลว่า ความตาย^๓, นาส แปลว่า ความพินาศ, กาล แปลว่า ความตายทำที่สุดแห่งอรรถภาพ^๔, อนต แปลว่า ความที่เป็นไป, จวน แปลว่า การเคลื่อนไป เป็นต้น

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในพระไตรปิฎก ได้อธิบายความหมายของคำว่า ความตายไว้ว่า ความตายหรือมรณัง หมายถึง ความสิ้นสุดของชีวิต หรือ ความตายคือการที่ชั้น ๕ (รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร และวิญญาณ) แตกสลาย การทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ การที่ชีวิตสูญสิ้น ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกแห่งชั้น ความทำลายไป ความไม่เที่ยง ความหายไปแห่งธรรมเหล่านั้น อันใดนี้เรียกว่า มรณะ^๕

ดังปรากฏคำอธิบายในพระสุตตันตปิฎก ว่า พระสารีบุตรได้กล่าวถึงการตายไว้ว่า “ผู้ตาย ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งกายสังขารคือลมหายใจเข้าออกก็ดับไป วจีสังขาร ได้แก่ วิตก วิจารณ์คือ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๔/๒๔๕.

^๒ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑ ๓๑

^๓ พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๙/๔๐๙.

^๔ วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓/๑๒๘.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๙๐/๓๒๕.

ความตรึงตรองก็ดับไป และจิตตสังขารคือสัญญาและเวทนา คือความกำหนดได้หมายรู้ก็ดับไป อายุก็หมดสิ้นไป ไออุ่นคือไฟที่เกิดแก่กรรมก็สงบ อินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็แตกทำลายไป”^๖

หรือเมื่อเราทราบแล้วว่าความตายคือ การที่ชั้น ๕ หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันเข้า คือต่างฝ่ายต่างแยกออกจากกัน ภายในฐานะรูปก็สลายสู่ภาวะความเป็นธาตุดั้งเดิม ส่วนจิตหากยังมีเหตุปัจจัยคือกิเลส ซึ่งประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ก็จะต้องยังคงสำแดงศักยภาพตามธรรมชาติของตน คือสร้างรูป สร้างชีวิต เพื่อรองรับการประกอบกรรม ซึ่งจะเป็เหตุให้เกิดวิบากคือผลแห่งกรรมต่อไป หรืออีกนัยหนึ่งพระพุทธศาสนาถือว่า คนประกอบไปด้วยธาตุ ๖ คือ

๑. ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน)	๒. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ)
๓. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)	๔. วาโยธาตุ (ธาตุลม)
๕. อากาศธาตุ (ธาตุอากาศ)	๖. วิญญาณธาตุ (ธาตุวิญญาณ) ^๗

และธาตุทั้ง ๖ นี้ แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุ เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีชีวิตจิตใจ เป็นฝ่ายสสาร ส่วนธาตุวิญญาณเป็นธาตุรู้ มีความรู้สึกนึกคิด มีชีวิตจิตใจ เป็นฝ่ายจิต เมื่อธาตุทั้ง ๖ นี้มาประชุมกัน ชีวิตก็เกิดมีขึ้น หากแยกกันชีวิตก็สิ้นสุดคือตาย วิญญาณธาตุในที่นี้คือภวังควิญญาณ ซึ่งเป็นวิญญาณที่สืบทอดสืบชาติ และวิญญาณนี้แหละที่ไปเกิดเหตุที่ภวังควิญญาณ ไปเกิดก็เพราะวิญญาณมีกิเลสคืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับพระอานนท์ว่า “อานนท์ กรรมจึงชื่อว่าเป็นไรณา วิญญาณจึงชื่อว่าเป็นพีช ตัณหาจึงชื่อว่าเป็นยางเหนียวในเมล็ดพีช วิญญาณดำรงมั่นอยู่ได้เพราะธาตุอย่างหยาบของสัตว์ ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ การเกิดใหม่จึงมีต่อไปอีกด้วยประการฉะนี้แล”^๘

ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงเรื่องความตายไว้ว่า เป็นสิ่งที่น่าสังเวชใจ เป็นทุกข์ เป็นอุทาหรณ์ ให้เร่งรีบปฏิบัติตนเพื่อพ้นจากความตาย

“ท่านไม่เคยเห็นบ้างหรือ ในโลกนี้ ซึ่งบุรุษหรือสตรีหลังจากตายไปแล้ว ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน พองขึ้นอืด ซ้ำเลือดซ้ำหนอง มีสีเขียว มีน้ำเหลืองแตกซ่าน และเต็มไปด้วยความเน่าเปื่อย ก็ความคิดไม่เคยเกิดขึ้นแก่ท่านบ้างเลยหรือ ว่าท่านก็เหมือนกัน จะต้องมีความตายเป็นธรรมดา ไม่สามารถหนีพ้นความตายไปได้”^๙

เหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะอายุคนเรามีเพียงจำกัดเท่านั้น คืออย่างน้อยๆ ก็ไม่เกิน ๑๐๐ ปี ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อายุคนเรานี้สั้นนัก ชาติหน้ายังจะต้องไปเกิด กุศลควรสร้างไว้ พรหมจรรย์ควรประพฤติ ไม่มีใครเลยที่เกิดแล้วไม่ตาย ภิกษุทั้งหลาย คนใดอายุยืน คนนั้นจะอยู่ได้แก่ ๑๐๐ ปีหรือเกินกว่าบ้างก็เล็กน้อย ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่พ้น และไม่รู้ได้ว่าจะตายลงเมื่อใด พระพุทธองค์ทรงเตือนให้รีบกระทำความดีและปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ เพราะนานหนักหนาแล้ว ที่เธอทั้งหลายได้ประสบกับความทุกข์ในการตายของบิดา มารดา บุตร ธิดา พี่

^๖ คุุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๖-๔๕๗/๔๙๔-๔๙๕.

^๗ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๐/๑๑๘.

^๘ ส.นิ. (ไทย) ๒๐/๗๗/๓๐๐.

^๙ คุุรายละเอียดใน อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๔.

น้องชายหญิงทั้งหลาย ก็ในขณะที่ประสบความทุกข์เช่นนั้น เธอทั้งหลายได้หลั่งน้ำตาลงบนหนทางอันยาวนี้ มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ทีเดียวน”^{๑๐}

ในวิสุทธิมรรค ความตายหมายถึงความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่ง ชื่อว่า มรณะ^{๑๑}

จะเห็นได้ว่า ความตายที่ปรากฏในหลายคัมภีร์พร้อมกับบรรรกกถาทั้งหมด ล้วนแสดงถึงการทอดทิ้งร่างกายไว้ การขาดสิ้นในภพหนึ่ง และความตายในที่นี้มุ่งถึงความตายของคนเท่านั้น ความตายจึงเป็นสภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงาน ของอวัยวะภายในร่างกาย ความตายของคนจะมีอาการที่สังเกตได้ เช่น ตาทั้งสองจะมีมัวมองอะไรไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยินเสียง จมูกก็ไม่รู้กลิ่น ลิ้นก็ไม่รู้รส การไม่รู้สึกรสสัมผัส หมดความรู้สึกทั้งอารมณ์และความนึกคิดต่างๆ มีลักษณะเหมือนกับคนหลับ แต่หัวใจหยุดเต้น ไม่หายใจ ความรู้สึกต่างๆ ทางกายจะดับก่อน คงเหลือแต่จิตทำงานอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ต่อมาประสาทและสมองค่อยๆ หมดความรู้สึกเป็นอันดับสุดท้าย

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความตายตามความหมายของพุทธศาสนา ก็คือความดับหรืออาการดังของขันธ ๕ หรือกายกับจิต ความตายนั้นก็คือ การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ขณะที่เรากำลังยังเป็นๆ อยู่ที่มีชีวิตินทรีย์คอยหล่อเลี้ยงรูปร่างกายเรา ให้สดใสไปมาเคลื่อนไหวได้ เมื่อใดขาดชีวิตินทรีย์ เราก็เคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ หมดความรู้สึก มีรูปร่างแข็งทื่อเหมือนท่อนไม้ ถ้าเปรียบก็เหมือนไฟตะเกียงอาศัยน้ำมันชูปที่ไส้ จึงได้มีแสงสว่างรุ่งเรือง ถ้าน้ำมันหมดก็ดับมืดฉับใด รูปร่างก็เหมือนตะเกียงชีวิตินทรีย์เหมือนน้ำมัน ถ้าชีวิตินทรีย์ขาดหมดไป รูปร่างก็ไร้อะไรไม่ได้ เหมือนกับตะเกียงดับมืดลง ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องประสบ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ในช่วงสุดท้ายแล้วมักจะยินดีที่จะตายหรือพร้อมที่จะเผชิญกับความตายที่กำลังจะมาถึง สำหรับทางด้านสังคมนั้น จะมีความแตกต่างในความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างกัน ก็จะเป็นสิ่งที่กำหนดถึงการที่บุคคลในสังคมนั้นจะมองถึงความตาย และการปฏิบัติต่อความตายของแต่ละบุคคลในแต่ละสังคม ที่ใกล้สภาวะสิ้นชีวิตที่แตกต่างกันไปด้วย

๒.๑.๒ องค์ประกอบของการตาย

พระพุทธศาสนาสอนในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย ซึ่งเป็นไปตามกระแสแห่งกิเลส กรรม วิบาก เป็นวงจรไม่รู้จบ หากบุคคลไม่สามารถตัดวงจรนั้นพระพุทธศาสนาถือว่า การตัดวงจรวิภูฏะได้ คือหาทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกสำหรับบุคคลที่ตัดไม่ได้ ขณะที่กายตาย ปฏิสนธิจิต (จิตตัวเชื่อมต่อ) จะปรากฏในภพใหม่เป็นไปตามแรงบุญ-บาป ที่คนนั้นได้กระทำจุดต่อเชื่อม ระหว่างความตายกับการเกิดใหม่จึงเป็นจุดต่อเนื่องของชีวิตที่สำคัญที่สุด ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความตาย โดยแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

๑. ความตายทางกายภาพ คือ การสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลายไป ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการตาย คือ “เมื่อมีธรรม ๓ ประการ คือ (๑)

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๕.

^{๑๑} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนา มหาวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

อายุ (๒) ไออุ่น (๓) วิญญาณ ละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ ที่ปราศจากเจตนา”^{๑๒} “สัตว์ผู้ตาย คือ ทำการละไปแล้ว มีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขารดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีไออุ่น มีอินทรีย์แตกทำลาย”^{๑๓} ความตาย หมายถึง “ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่ง”^{๑๔} ได้แก่ การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่งๆ โดยปกติหมายถึงการสิ้นชีวิต ซึ่งกำหนดเอาชาติหนึ่งๆที่สมมติกันว่าเป็นคนเป็นสัตว์

พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์มีส่วนประกอบอยู่ ๒ ส่วน คือ รูปและนาม รูป คือ ส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด นาม คือ ส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า หรือจิตใจนั่นเองส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้ว มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๕ ประการ ดังนี้^{๑๕}

๑. รูป คือ ร่างกาย และส่วนประกอบที่เป็นร่างกาย
๒. เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย
๓. สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้อารมณ์
๔. สังขาร คือ สภาพปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ
๕. วิญญาณ คือ การรับรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย เมื่อส่วนประกอบสำคัญเหล่านี้มีการรวมกันเข้า ก็ย่อมมีการสลายหรือแยกออกจากกันเป็นธรรมดา มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน สภาพที่ส่วนประกอบของมนุษย์คือขันธ์ ๕ หรือกายกับจิต แยกสลายออกจากกันเราเรียกว่าตาย ความตายหรือจุดขณะที่ขันธ์ ๕ หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันได้อีกต่อไป เป็นช่วงเวลาที่สิ้นและเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเพียงแค่วินาทีเดียว แต่ก่อนที่จะเกิดขณะแห่งความตายดังกล่าว ปราภฏการณ์ของภาวะใกล้ตายทยอยมเกิดขึ้นก่อนเสมอ ในช่วงเวลาที่มนุษย์จะตายลงจริงๆ หรือที่เรียกว่าช่วง “มรณาสันนกาล” จะมีอารมณ์เกิดขึ้น โดยมากเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นทางจิต ทั้งนี้เพราะขณะก่อนดับจิตที่ยังคงทำงานในระดับภวังค์ (คือ จิตในขณะที่ทำงานอยู่โดยไม่มีความรู้สึกตัว) จิตจะจับอารมณ์ที่เป็นอดีตเป็นส่วนใหญ่ เพราะไม่อาจรับรู้สิ่งที่เป็นปัจจุบันได้ และอารมณ์ของจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ใกล้จะตายนั้น จะมีวิถีจิตเกิดขึ้นเรียกว่า “มรณาสันนวิถิ” คือวิถีจิตใกล้จะดับหรือใกล้ตาย จะรับอารมณ์ครั้งสุดท้ายอันเป็นบุญหรือบาปของบุคคลที่ใกล้จะตาย ซึ่งได้แก่ กรรม กรรมนิमित และคตินิमित บุคคลผู้จะถึงแก่ความตายจะต้องผ่านเขตมรณาสันนกาลและมรณาสันนวิถิ แล้วหลังจากนั้นจึงจะจุติตายไปจากภพ

๒. ความตายทางจิตวิญญาณ ความตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้ทางกายภาพ เป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจ ถึงแม้ว่าบุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็อาจเชื่อว่าตายได้ เช่น ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย คนผู้ไม่ประมาทเชื่อว่ายอมไม่ตาย คนประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”^{๑๖} กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การตายจากคุณธรรมความดีต่างๆ นั่นเอง ภิกษุที่มีราคะครอบงำก็เช่นเดียวกัน ได้ชื่อว่าตายแล้วเพราะตายจากคุณงามความดี นั่นเอง

^{๑๒} ส.ข. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๑๓} ส.ข. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๑๔} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนา มหาวิทยาลัย, วิสุทธิธรรมแปล ภาค ๒ ตอน ๑. หน้า ๑.

^{๑๕} ดุราลัยเถียงใน ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๘๖/๖๖-๖๗.

^{๑๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

จากองค์ประกอบของการตายทั้งสองลักษณะ คือ ความตายทางกายภาพ ความตายทางจิตวิญญาณนั้น ทำให้เห็นว่าองค์ประกอบของการตายทางกายภาพนั้น จะดูที่การดับของสังขาร ว่ามีขั้นตอนความรู้สึกอย่างไร ส่วนความตายทางจิตวิญญาณนั้นจะเป็นการดับของจิต

๒.๑.๓ ประเภทของการตาย

สำหรับประเภทของความตายนั้น ได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท คือ

๑. **ขณิกมรณะ** คือ การดับหรือการสลายตัวเปลี่ยนแปลงจนไม่เหมือนเดิม ของบรรดานามรูปทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นรูปร่างกายหรืออื่นใด จะเป็นจิตหรือวิญญาณ ซึ่งในวินาทีหนึ่งจะเปลี่ยนไปมากมาย ไม่มีผู้ใดจะบังคับให้มันหยุดนิ่งได้^{๑๗} ซึ่งได้แก่ความตายในแง่ปรมาตถ์นั่นเอง คือทั้งรูปและนามแตกดับไปแล้ว ก็เกิดทดแทนขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ ซึ่งก็คือได้ตายหรือดับไปทุกๆ วินาทีเป็นการสืบทอดของนามรูป

๒. **สมมติมรณะ** คือ ความตายของสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ ความสิ้นสุดของรูปชีวิตและความสิ้นสุดนามชีวิตในภพชาติหนึ่งๆ หรือจะพูดว่า ความตายคือจิต เจตสิก กรรมชรูป ดับลงในภพหนึ่งชาติหนึ่ง^{๑๘} จิตกับเจตสิกเกิดขึ้นมาแต่ละครั้งย่อมต้องมี “ชีวิตนาม” ควบคุมให้จิต เจตสิก ดำเนินการงานไปได้ แต่เมื่อชีวิตนามดับลงเป็นครั้งสุดท้าย มิได้มีเกิดขึ้นในชาตินั้น หมดเหตุหมดปัจจัยที่จะสนับสนุนให้เกิดขึ้นมาได้ จิต เจตสิก จึงมิได้เกิดขึ้นมาอีกต่อไป การสืบทอดเฉพาะในชาตินั้น ก็ขาดสะบั้นลง เราจึงเรียกผู้นั้นว่าคนตายหรือสัตว์ตาย อย่างไรก็ตามทั้งรูปและนามก็สืบทอดไปอีกในภพชาติใหม่ ตราบใดที่ยังมีกิเลสตัณหายังมิได้หมดไป จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก สิ่งที่เกิดคือสิ่งที่เรียกว่าจิตหรือวิญญาณ ดังพระพุทธเจ้าตรัสกับอานนทว่า

“ดูก่อนอานนท ด้วยประการฉะนี้แล กรรมเป็นไรณา วิญญาณเป็นพีช ตัณหาเป็นยางเหนียวในพีช”^{๑๙} นี้แสดงว่าวิญญาณเป็นตัวไปเกิด ในการที่วิญญาณจะไปเกิดนั้น ย่อมมีปัจจัยที่สำคัญเป็นตัวผลักดัน ๒ ประการ คือ

๑) ภาวตัณหาหรือมโนสังขเจตนาหาร ความต้องการอย่างรุนแรง ที่จะยังคงมีคงเป็น แม้เวลาปกติ แม้คนเราทุกคนจะมีความต้องการชนิดนี้ แต่คนก็ไม่ค่อยรู้สึก เมื่อใดที่ใกล้ความตาย ความต้องการชนิดนี้จะรุนแรงเป็นพิเศษ ความอยากชนิดนี้เป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่ามโนสังขเจตนาหาร

๒) พลังกรรม เป็นพลังอันละเอียดที่หล่อเลี้ยงจิต ช่วยสร้างคุณภาพต่างๆ ให้แก่จิตคุณภาพของจิตจะติดตามจิตไป โดยวิธีการถ่ายทอดเป็นช่วงๆ คือ จิตดวงที่ ๑ ดับไป ดวงที่ ๒ เกิดขึ้นจะรับเอาคุณภาพต่างๆ ติดต่อไป เมื่อจิตดวงที่ ๓ ๔ ๕ เกิดขึ้นต่อๆ กันไป แต่ละดวงก็จะรับเอาคุณภาพนั้นไปด้วย^{๒๐} พระพุทธเจ้ากล่าวถึงการเกิดใหม่ว่า ความจริงสัตว์ทั้งหลายถูกอวิชชาหุ้มไว้

^{๑๗} คีฤทธี ปราโมทย์, **พุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามรัฐ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗๗.

^{๑๘} บุญมี เมธางกุล, **ชีวิตภายหลังความตาย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักอภิธรรมมุนินิ, ๒๕๑๙), หน้า ๑๐๖.

^{๑๙} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๗๗/๓๐๐.

^{๒๐} แสง จันทร์งาม, **ประทีปธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธีระการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๓.

มรณะใดมีขึ้นด้วยอำนาจความสิ้นแห่งอายุ ดังอายุอันมีประมาณสัก ๑๐๐ ปีของคน ทุกวันนี้เพราะความไม่มีสมบัติ เช่น คติ กาล และอาหาร เป็นต้นนี้ ชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นอายุ^{๒๕}

๒.) อกาลมรณะ คือ การตายที่ยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย เช่น ตายเพราะถูกฆ่าตาย เพราะกรรมเก่ามาตัดรอน เกิดอุบัติเหตุต้องตายลงไป^{๒๖} ส่วนมรณะโดยอ้อมมีแก่บุคคลทั้งหลาย ผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) ถูกกรรมที่สามารถยังสัตว์ให้เคลื่อนจากฐานะ (ที่เป็นอยู่) ได้ทันทีเข้ามาตัดเอา ดูจคนบาปทั้งหลายมีพญาทุสิมารและพญากลาฬเป็นต้นก็ดี บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) มาขาดไปด้วยอุปัทวเหตุ (ความทำร้าย) มีการใช้ศัสตราเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่หาไว้ในปางก่อนก็ดี มรณะนี้ชื่อว่า อกาลมรณะ^{๒๗}

แสดงให้เห็นว่า การตายเมื่อถึงเวลาถึงที่ตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาถึงที่ก็มีสภาพความตาย ที่มนุษย์จะประสพ มนุษย์ประสพกับความตาย คือลักษณะที่ร่างกายไม่มีชีวิตอยู่ต่อไปได้อีก กล่าวคือ เมื่อบุคคลจะถึงซึ่งความตายนั้น ย่อมต้องมีอาการเข้าตริทูต คือลักษณะบอกความตายจะมีอาการตามืดมัว มองไม่เห็นอะไรเลย หูก็ไม่ได้ยิน หมดทั้งความรู้สึกและอารมณ์ความนึกคิด มีลักษณะคล้ายนอนหลับผล็อยไป ขณะบุคคลถึงแก่ความตายจะไม่หายใจ หัวใจจะหยุดเต้นไม่ทำงาน ประสาทและสมองค่อยๆ หมดความรู้สึก อันเป็นวาระสุดท้ายของชีวิต ซึ่งความตายของมนุษย์นี้มีสาเหตุหลายประการ

๒.๑.๔ สาเหตุของความตาย

สำหรับทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้น เป็นทรรศนะที่ยอมรับว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ ย่อมเป็นไปด้วยหลักสามประการ คือ (๑) เหตุ (๒) ปัจจัย และ (๓) ผล กล่าวคือทุกอย่างไม่สามารถที่จะเป็นไปได้โดยลำพัง จะต้องเป็นไปภายใต้กฎเกณฑ์ที่ว่า สรรพสิ่งต้องอิงอาศัยกันตามหลักการแห่งอิทัปปัจจยตาว่า

เมื่อสิ่งนี้มี	สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น	สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนี้จึงไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับไป	สิ่งนี้จึงดับไป ^{๒๘}

กล่าวคือ สรรพสิ่งทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยการอิงอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลที่ไม่อาจจะแยกจากกันได้ คือ เมื่อมีเหตุ มีปัจจัย (คือสิ่งสนับสนุนเหตุ) ก็จะทำให้เกิดผล จะไม่มีอะไรเกิดโดยไม่มีการอิงอาศัยผลโดยเด็ดขาด ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงความตาย จึง

^{๒๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑-๒.

^{๒๖} ภาณูรังโส, ความตายเอ๋ย...เราเคยรู้จักเจ้ามาก่อน, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทไหลทอง มาสเตอร์พรีน จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๓.

^{๒๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒.

^{๒๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๓๙.

เป็นไปได้ที่จะต้องไม่มีเหตุ เพราะความตายก็เป็นหนึ่งในกระบวนการที่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ของความเปลี่ยนแปลง (อนิจจลักษณะ) ของกฎสามัญญลักษณะ คือ ไตรลักษณ์ โดยความตายในพระศนะของพระพุทธศาสนานั้น มีสาเหตุที่เราสามารถจะนำมาพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๒.๑.๔.๑ สาเหตุของความตายที่เกิดจากกฎของธรรมชาติ

คำว่า กฎธรรมชาติ ในที่นี้หมายถึง กฎที่เป็นแกนกลางของความจริงของสรรพสิ่งในโลกนี้ ที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้น โดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะหลีกเลี่ยงกฎเกณฑ์นั้นได้เลย กฎเกณฑ์เป็นสาเหตุของความตายอันเป็นกฎธรรมชาตินั้นก็คือ กฎเกณฑ์เรื่องอิทัปปัจจยตา ที่กล่าวถึงเหตุและผลดังกล่าวมาแล้ว คือเมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี หมายความว่า สรรพสิ่งนั้นต้องตกอยู่ในธรรมชาติ คือ เกิด แก่ เจ็บ และตายกันอย่างทั่วถ้วน กล่าวคือเมื่อมีการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย จึงเป็นเรื่องที่จะต้องตามมา ซึ่งสาเหตุของความตายที่เกิดจากกฎธรรมชาตินั้น ประการแรกเป็นเรื่องกฎธรรมชาติ เมื่อนำมาอธิบายในแนวคิดเรื่องการเกิดการตาย ก็จะพบว่ากฎธรรมชาติดับกระบวนการของชีวิตนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน กล่าวคือ เพราะมีการเกิด ดังนั้นจึงต้องมีการแก่ การเจ็บ การตาย และการเกิดนั้นแม้ว่าจะต้องมีเหตุก่อนจึงมีได้ กล่าวคือต้องมีการอยู่ร่วมกันของบิดามารดา และมีสัตว์มาเกิด การเกิดจึงมีได้ แต่การตายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่แน่นอน คือเป็นที่สุดของชีวิต คือต้องตายแน่ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าความตายมีมาพร้อมกับการเกิด

เมื่อนำหลักการของกฎธรรมชาตินี้อธิบาย ก็จะพบว่าเมื่อมีการเกิดแล้ว การแตกดับหรือการตายก็จะมีขึ้นมาเช่นกัน ดังนั้น สาเหตุที่แท้ของความตาย คือมาจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้เอง และจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้ เราก็สามารถที่จะนำไปอธิบายสาเหตุของความตายจากหลักการอื่นๆ ของพระพุทธศาสนาได้ เช่น เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องกรรม เป็นต้น โดยหลักการเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นหลักการที่เป็นตัวขยายเรื่องอิทัปปัจจยตาแทบทั้งสิ้น

๒.๔.๑.๒ สาเหตุของความตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่นๆ

แม้ความตายจะเกิดขึ้นกับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิดไม่ยกเว้น แต่กระนั้นโดยข้อเท็จจริงก็ปรากฏว่า ระยะเวลาและลักษณะความตายของมนุษย์ก็แตกต่างกัน ก่อนที่จะกล่าวถึงสาเหตุของความตาย พุทธศาสนาจำแนกความตายออกเป็น ๒ ประการ คือ^{๒๙}

๑.) กาลมรณะ คือ การตายตามกาล

๒.) อกาลมรณะ คือ การตายเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย

แสดงให้เห็นว่า ความตายนั้นเมื่อถึงเวลาหรือถึงที่แล้วก็ตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาหรือถึงที่ก็มี พุทธศาสนาจำแนกสาเหตุของความตายหรือที่เรียกในภาษาบาลี มรณุปัตติ แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งความตายไว้ ๔ ประการ^{๓๐} คือ

๑.) อายุขยมรณะ หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุ

^{๒๙} บุญมี เมธางกูร, คนตายแล้วไปเกิดได้อย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘-๒๐.

^{๓๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถภาววิฎฐิกา, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๗.

- ๒.) กัมมัคขยมรณะ หมายถึง ตายเพราะสิ้นกรรม
 ๓.) อุภยักขยมรณะ หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรมทั้งสอง
 ๔.) อุปปัจเจกมรณะ หมายถึง ตายเพราะประสบอุบัติเหตุ ขณะที่อายุ

และกรรมยังไม่ถึงกำหนด ความตายทั้ง ๔ ประการ มีรายละเอียดดังนี้

๑.) อายุขยมรณะ ตายโดยสิ้นอายุ หมายความว่า สัตว์ทั้งหลายต้องตายโดยสิ้นอายุ เพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย สัตว์ทั้งหลายมีอายุมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อผ่านพ้นวัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนไปแล้วก็สู่วัยชรา จากแรกเริ่มชรา น้อยไปหาชรามากที่สุด ท้ายที่สุดก็สิ้นอายุ เรียกว่า ตายเพราะสิ้นอายุ

๒.) กัมมัคขยมรณะ ตายโดยสิ้นกรรม หมายความว่า การที่สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาและเป็นไปต่างๆ นานา นั้น อาศัยกำลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกำลังของกรรมเมื่อใด ผู้นั้นก็จะถึงแก่ความตาย

๓.) อุภยักขยมรณะ ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม ข้อนี้หมายความว่า บุคคลถึงแก่ความตายด้วยเหตุทั้ง ๒ คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมาก ร่างกายก็หมดกำลังที่จะอยู่ต่อไปได้ ทั้งกรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย

๔.) อุปปัจเจกมรณะ ตายเพราะอุบัติเหตุ หมายถึง ความตายของผู้มีอายุ ยังไม่ครบกำหนด หรือยังไม่ถึงอายุขัยและยังไม่สิ้นกรรม แต่ผู้นั้นก็มาเสียชีวิตลงก่อน อาจจะได้อุบัติเหตุต่างๆ แต่กระนั้นการตายในลักษณะนี้ ก็อาศัยกรรมแต่อดีตเป็นแรงส่งให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน

การตายที่มาจากสาเหตุประการแรก จัดเป็นกาลมรณะ ส่วนการตายที่มาจากสาเหตุประการสุดท้าย เป็นอากาลมรณะ สำหรับการตายทั้ง ๔ ประการนี้ มีการเปรียบเทียบไว้กึ่งดวงประทีปที่ใช้น้ำมัน กล่าวคือ ชีวิตทั้งหลายเปรียบเหมือนประทีปหรือโคมไฟที่อาศัยน้ำมันธรรมาโคมไฟที่อาศัยน้ำมันนั้นไฟจะดับได้ก็ด้วยเหตุ ๔ ประการ^{๓๑} ได้แก่

๑.) เมื่อโคมไฟหมดน้ำมันไฟก็จะดับ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายจะถึงแก่ความตายเมื่อสิ้นอายุ

๒.) เมื่อโคมไฟหมดไส้ไฟก็จะดับ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายเมื่อสิ้นกำลังของกรรมที่จะสนับสนุนให้ชีวิตคงอยู่แล้ว ก็จะถึงแก่ความตาย

๓.) เมื่อโคมไฟหมดทั้งน้ำมันและหมดไส้ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายต้องดับสลายไป เพราะหมดอายุและกำลังของกรรมที่จะให้คงอยู่

๔.) เมื่อโคมไฟถูกลมพัดดับ หมายความว่า ในกรณีที่ยังไม่สิ้นอายุและยังไม่สิ้นกรรม แต่ต้องตายด้วยได้รับอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับในข้อ ๑, ๒, ๓ นั้น ตายเพราะถึงเวลาที่จะต้องตาย สำหรับในข้อ ๔ นั้น ที่ผู้ตายยังไม่ถึงคราวที่จะต้องตาย แต่ก็ได้ตายลงเพราะเหตุในปัจจุบัน

ตามสภาวะธรรม ความตายคือจตุจิต (Death Consciousness) เคลื่อนออกจากร่างกายไปเกิดหรือปฏิสนธิใหม่ (Rebirth Consciousness) ตามผลแห่งกรรมสภาพที่เวียนเกิดเวียนตายนั้นคือสังสารวัฏ ความตายของมนุษย์นั้นก่อนที่จะตายลงไปจริงๆ จะมีการมณเกิดขึ้นคือจิต

^{๓๑} วคิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๘),

ในขณะนั้น ทำหน้าที่คิดนึกอารมณ์ขึ้น อารมณ์นี้เป็นเหมือนผู้นำทางหรือชี้ทาง บอกให้รู้ล่วงหน้าว่าจะไปเกิดในภพใด หรือจะเกิดมาในโลกมนุษย์อีก^{๓๒}

๒.๒ แนวคิดเรื่องความตายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเรื่องความตาย ที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่งพอเป็นตัวอย่างสรุปได้ดังต่อไปนี้

พระสารีบุตรได้กล่าวถึงความประพาศิตของตนเอง ได้ยกเอาความเข้าใจในความตายมากล่าวไว้ สรุปได้ว่า ท่านไม่ยินดีต่อความตายและชีวิต ท่านมีสติสัมปชัญญะจักละร่างกายนี้ไปรอคอยเวลาตายเหมือนลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงาน ท่านกล่าวว่าความตายนี้มีแน่นอนในสองคราว คือ ในเวลาแก่ หรือในเวลาหนุ่ม ผู้ที่จะไม่ตายเลยนั้นไม่มี บุคคลทั้งหลายไม่ควรปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์^{๓๓}

พระราชูปถัมภ์ ได้กล่าวแสดงถึงชีวิตและความตายไว้น่าสนใจ สรุปได้ว่าร่างกายนี้มีความวิจิตรพิสดาร มีกระดูก ๓๐๐ ท่อน กระสับกระส่าย ไม่มีความยั่งยืน ประดับไปด้วยแก้วมณีและกุณฑล หุ้มด้วยหนังที่มีรังกระดูกอยู่ภายใน งามพร้อมไปด้วยผ้าต่างๆ มีเท้าทั้งสองอันฉาบทาด้วยเครื่องสด มีหน้าอันไล่ทาด้วยฝุ่น มีกายอันเปื่อยเน่า ท่านพบเห็นบุคคลที่มีทรัพย์ แล้วไม่ให้ทานเพราะความลุ่มหลงได้ทรัพย์ทำการสั่งสมไว้ และปรารถนาอยากได้ยิ่งขึ้นไป พระราชาอยากได้แผ่นดินที่มีสาครเป็นที่สุด ตลอดฝั่งนี้แล้วก็ยังไม่รู้จักอิ่ม ยังปรารถนาอยากครอบครองมหาสมุทรข้างโน้นอีกต่อไป พระราชาก็ดี มนุษย์ก็ดี ยังไม่สมปรารถนา ก็ถึงแก่ความตายไปเสียก่อน ความด้วยกามทั้งหลายไม่มี หมูญาติก็พากันร้องไห้ถึงผู้นั้น และรำพันว่าทำอย่างไรหนอ พวกญาติของเราจะไม่ตาย ครั้นพวกญาติตายแล้วก็เอาผ้าห่อนำไป เผาเสียที่เชิงตะกอน ผู้ที่ตายนั้นถูกเขาแทงด้วยหาวเผาด้วยไฟ เมื่อบุคคลจะตาย ญาติก็ช่วยไม่ได้ มรดกก็เอาไปด้วยไม่ได้ สัตว์ที่ตายก็ต้องไปตามยถากรรม ทรัพย์สมบัติอะไรๆ คือ พวกบุตร ภริยา ทรัพย์ แวนแคว้นสิ่งใด ๆ จะติดตามไปไม่ได้เลย บุคคลจะมีอายุยืนก็หาไม่ จะละความแก่ไปเพราะทรัพย์ก็หาไม่ นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตนั้นสั้นน้อย ไม่ยั่งยืนมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา^{๓๔}

ในเทมียชาดก พระเตมีย์ทอดพระเนตรพระบิดาลงโทษโจรผู้ร้ายด้วยการทารุณกรรมต่าง ๆ จึงได้คิดหาวิธีหลบหนี เมื่อออกผนวชแล้วพระบิดาไปอ้อนวอนขอให้สึกออกมา พระองค์ทรงแสดงความเข้าใจเกี่ยวกับความตายของพระองค์ไว้โดยสรุปดังนี้

ไม่ว่าเด็กชายหรือเด็กหญิงซึ่งเป็นบุตรอันเป็นที่รัก อันได้มาด้วยความยากยิ่ง ยังไม่ทันแก่ก็ถึงแก่ความตายเสียแล้ว สิ้นชีวิตเหมือนหน่อไม้ที่ถูกถอน จริงอยู่ไม่ว่าชายหรือหญิงแม้จะยังเป็นหนุ่มสาวอยู่ที่ตาย เพราะฉะนั้น ไม่พึงวางใจในชีวิตว่า เรายังเป็นหนุ่มสาว อายุของคนเป็นของน้อยนัก เพราะวันคืนล่วงไป ๆ เปรียบเหมือนอายุของฝูงปลาในน้ำน้อย ความเป็นหนุ่มสาวในวัยนั้นจะทำอะไรได้ สัตว์โลกถูกครอบงำและห้อมล้อมอยู่เป็นนิตย์ สัตว์โลกถูกความตายครอบงำไว้ มีความแก่ห้อมล้อม

^{๓๒} สังคม วรรณนิสสร นายแพทย์, **แนวทางดับทุกข์**, (กรุงเทพมหานคร : แสงทองการพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๒๗.

^{๓๓} พุ.เถร. (ไทย) ๒๘/๑๐๐๑-๑๐๐๓.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน.

อม ช่างหูกทอไปได้เท่าไร ส่วนที่จะต้องทอก็ยังไม่เหลืออยู่น้อยเท่านั้นแม้ฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้น แม่น้ำที่เต็มฝั่งย่อมไม่ไหลไปสู่ที่สูงฉันใด อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่กลับมาสู่ความเป็นเด็กอีกฉันนั้น แม่น้ำที่เต็มฝั่ง ย่อมพัดพาเอาต้นไม้ที่เกิดอยู่ริมฝั่งให้หกโคนไปฉันใด สัตว์ทั้งปวงย่อมถูกขราและมรณะพัดพาไปฉันนั้น บุคคลไม่ควรเสื่อมจากความดีเพราะทรัพย์ ไม่ควรตายเพราะภริยา ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นหนุ่มสาว ซึ่งจะต้องแก่เฒ่า ความขราและมรณะนั้นเป็นธรรมดา ไม่มีประโยชน์ด้วยความเปลือยเปลือย ด้วยการเล่นหัว ไม่มีประโยชน์ ด้วยการแสวงหาทรัพย์ ไม่มีประโยชน์ด้วยบุตรและภริยา เมื่อบุคคลถูกมัจจุราชนำเข้าครอบงำจะยินดีไปทำไม จะประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหาทรัพย์ ผลไม้ที่สุกแล้วย่อมจะร่วงหล่นไปฉันใด สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้ว ย่อมมีภัยแต่ความตายเป็นนิตย์ฉันนั้น คนเป็นอันมากได้พบกันในยามเช้าพอเวลาเย็นก็ไม่เห็นกัน คนเป็นอันมากได้พบกันในเวลาเย็นพอเวลาเช้าก็ไม่เห็นกันควรรีบทำความเพียรเสียแต่วันนี้ทีเดียว ใครเล่าจะพึงรู้ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้ เพราะความตายผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนาใหญ่นั้นไม่มีเลย^{๓๕}

ในปีพุทธศักราช ๕ โทศกสังยุต พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระเจ้าปเสนทิโกศลถึงจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติตนต่อความตายไว้ดังนี้ ภูเขาใหญ่แล้วด้วยศิลา จดท้องฟ้า กลิ้งบดสัตว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ ขราและมัจจุรีย่อมจะนั้น ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ พวกกษัตริย์ พวกพราหมณ์ พวกจัณฑาลและคนเทมุลฝอย ไม่เว้นใครๆ ย่อมย้ายเสียสิ้น ณ ที่นั้น ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลช้าง พลม้า ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลรถ ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลราบ และไม่อาจจะเอาชนะแม้แต่การรบ หรือด้วยมนต์หรือด้วยทรัพย์ เพราะฉะนั้น บุรุษผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญา เมื่อเล็งประโยชน์ตน พึงตั้งศรัทธาไว้ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ผู้ใดมีปกติประพฤติธรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญผู้นั้น ในโลกนี้นั้นเทียว ผู้นั้นละโลกนี้ไปย่อม ไปบังเกิดอยู่ในสวรรค์

ในปฐมอายุสูตร^{๓๖} พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนัก จำต้องไปสู่สุคติปรายภพ ควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี คนที่มีอายุนาน อยู่ได้ก็เพียงร้อยปีหรือจะอยู่เกินไปได้บ้างก็มีน้อย และในทุติยอายุสูตรพระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า วันคืนผ่านพ้นไปชีวิตย่อมรุกรันไปอายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นเปลืองไปดุจน้ำแห่งแม่น้ำน้อย ฉะนั้น^{๓๗}

พระพุทธศาสนามีคำสอนให้พิจารณาความตายโดยพิจารณาทุกๆ วัน ให้เข้าใจว่าคนเราทุกคนเกิดมาแล้วก็ต้องตายเป็นธรรมดา ควรที่จะเร่งชวนชวนทำงานที่ควรทำเสียแต่เนิ่นเมื่อมนุษย์สามารถทำใจ ในความตายได้ก็จะทำให้พิจารณาเห็นชีวิตตามความเป็นจริง เมื่อกระทำให้มากเข้าก็จะทำให้เป็นคนไม่ประมาทในการทำความดี เมื่อความตายมาเยือนก็กล้าที่จะเผชิญกับความตายอย่างมีสติมั่นคง ไม่หลงตาย ไม่หวาดกลัว ไม่รู้สึกพรันพรึงต่อความตาย ผู้นั้นก็มีสุคติเป็นที่หวังดังพระพุทธพจน์ที่ว่า^{๓๘} เมื่อจิตไม่เศร้าหมองสุคติย่อมเป็นที่หวัง เมื่อจิตเศร้าหมองทุกขีย่อมเป็นที่หวัง การเข้าใจเรื่องความตายจึงช่วยให้เราเข้าใจชีวิตได้ดีขึ้น เมื่อความตายมาเยือนก็ไม่โศกเศร้า ไม่เสียใจ ไม่นึกน้อยใจว่า ทำไมจึงเกิดขึ้นกับเรา

^{๓๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑-๑๒๒/๑๘๓-๒๐๒.

^{๓๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๕/๑๘๔-๑๘๕.

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๖/๑๘๕-๑๘๖.

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒-๖๓.

การศึกษาเรื่องความตายมีความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การศึกษาความตายจึงช่วยให้เราเข้าใจชีวิตได้ดียิ่งขึ้น ความมุ่งหมายของการสอนเกี่ยวกับความตาย ก็เพื่อเอาชนะความตาย เมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะปรารถนาเหตุที่จะออกผนวชนั้น ก็ปรารถนาเพื่อเอาชนะความตายเช่นกัน และเมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงตอบปัญหา โมฆราชมานพที่ทูลถามว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่เห็นพระพุทธองค์ตรัสพยากรณ์ “ผู้มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโลกนี้โดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าเป็นตัวตนเสีย จะเป็นผู้ข้ามพ้นมัจจุราชได้ ผู้พิจารณาเห็นโลกอย่างนี้มัจจุราชจึงมองไม่เห็น”^{๓๙}

พระพุทธเจ้าทรงนำเอาความตายมาเป็นตัวส่งเสริมให้ภิกษุตั้งใจปฏิบัติธรรม โดยสั่งสอนให้ภิกษุคิดว่า ความตายจะมาถึงแม้ขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน แม้ขณะที่หายใจเข้าและหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า^{๔๐} ความตายปรากฏแม้แก่บุคคลที่อยู่บนบก ในน้ำหรือในอากาศ ไม่มีที่ใดที่จะมีที่ว่างสำหรับผู้ที่จะไม่ตาย^{๔๑} ฟังนี่ถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ควรทำกิจให้มาก ควรเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท เจริญมรณัสสติ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายอย่างแรงกล้า

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายว่าให้พิจารณาความตาย เพื่อละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว เมื่อพิจารณาว่าเราจักต้องตายเป็นธรรมดา เราไม่อาจล่วงพ้นความตายไปได้^{๔๒} แม้เวลาตายของเราก็ไม่แน่นอน เด็กก็ตาย เป็นหนุ่มก็ตาย ผู้ใหญ่ก็ตาย คนแก่คนเฒ่าก็ตายเช่นเดียวกัน ไม่มีเหตุหรือนิมิตที่จะบอกได้เลยว่าผู้นั้นจะตายเมื่อไร จะทำให้ไม่มัวเมาในความเป็นหนุ่มเป็นสาว ไม่ทำชั่วด้วยกายวาจาและใจ และในวิสุทธิมรรค^{๔๓} ได้นำเอาคำสอนเรื่องความตายมารวบรวมเป็นหมวดหมู่ ในลักษณะของการปฏิบัติสมถกรรมฐาน เพื่อให้จิตใจเกิดความสงบจนถึงอุปปจารสมาธิได้ ถือได้ว่าเป็นความสงบสุขประการหนึ่งเลยทีเดียว การเจริญมรณานุสติอยู่เสมอ จะทำให้เรามองโลกตามที่มันเป็นจริงมากขึ้น การระลึกถึงความตายนั่นเป็นการฝึกอบรมจิตใจอีกวิธีหนึ่ง ผู้ที่พิจารณาถึงความตายด้วยความรู้ทันและนำจิตไปให้ถูกทางก็จะทำให้จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่านกระวนกระวายไม่มีความหวาดกลัว นอกจากนั้นจิตยังเจริญก้าวหน้าองงามในคุณความดีอีกด้วย

แม้ความตายเป็นสิ่งไม่น่าพึงพอใจ จัดว่าเป็นอาวมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา (อนิฏฐารมณ) เป็นการพลัดพรากจากกัน แต่ว่าแม้จะประสบกับสิ่งที่เป็นอาวมณ์อันไม่น่าพึงพอใจ มีเหตุการณ์อันทำให้เกิดความทุกข์ความโศกเศร้า คำสอนทางพระพุทธศาสนาก็ใช้เหตุการณ์ที่โศกเศร้าเหล่านี้ทำสิ่งที่เบ็นกุศล ทำคุณธรรมให้บังเกิดมีขึ้นในจิตใจ เป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อตนเองยิ่งขึ้น

^{๓๙} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒๖๑/๗๗๒.

^{๔๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙.

^{๔๑} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๔๔.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๓} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒๓-

๒.๓ จุดมุ่งหมายการสอนเกี่ยวกับความตาย

การสอนให้ระลึกถึงความตายในชีวิตประจำวันมีปรากฏมากแห่งในพระไตรปิฎกการทำ ความเข้าใจชีวิตเกี่ยวกับความตาย ซึ่งการสอนเรื่องความตายนี้มุ่งเพื่อให้เข้าใจชีวิตว่าชีวิตมีลักษณะ อย่างไร ในสัลลสูตร กล่าวถึงวิธีปฏิบัติต่อความตายไว้ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาถึงวิธีปฏิบัติตนต่อ ความตาย ดังนี้^{๔๔} ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีนิมิต ใครๆ รู้ไม่ได้ ทั้งลำบาก สิ้นชนิดเดียว ประส บด้วยทุกข์ วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี แม้จะอยู่ไปจนถึง ชรา ก็ต้องถึงแก่ความตาย เพราะสัตว์ทั้งหลายมีความตายอย่างเป็นธรรมดาสัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิรันดร์ เหมือนผลไม้สุกแล้วก็มิภัยจากการหล่นไปในเวลาเช้า ฉะนั้น ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ทั้งหมด มี ความแตกเป็นที่สุดฉับใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็เป็นฉับนั้น มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมด ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า เมื่อมนุษย์เหล่านั้นถูกความตาย ครอบงำอยู่ กำลังจะจากโลกนี้ไปสู่ปรโลก บิดาก็ต้านทานบุตรไม่ได้ หรือหมูญาคีก็ต้านทานญาติไว้ไม่ ได้ เมื่อพวกญาติ กำลังเพ่งมองดูอยู่ ราพันกันเป็นอันมากอยู่นั้นแหละว่า จงดูสัตว์แต่ละตนๆ ถูกความ ตายนำไป เหมือนโคถูกนำไปฆ่า ฉะนั้น สัตว์โลกถูกความแก่และความตายครอบงำอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายทราบชัด ความเป็นจริงของสัตว์โลกแล้วย่อมไม่เศร้าโศก ท่านไม่รู้ ทางของผู้มาหรือผู้ไป เมื่อไม่เห็นที่สุดทั้ง ๒ นี้ ถึงจะคร่ำครวญเบียดเบียนตนอยู่ จะพึงนำประโยชน์ อะไรมาได้บ้าง บัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ก็จะพึงกระทำเช่น นั้นบ้าง บุคคลผู้ได้รับความสงบใจ เพราะการร้องไห้เพราะความเศร้าโศกก็หาไม่ ทุกข์ย่อมเกิดแก่ผู้นั้นยิ่งขึ้น และร่างกายของเขาก็มีแต่ จะซีดเซียวลงผู้เบียดเบียนตนเอง ย่อมจะชুবผอม ไม่พ่องใส สัตว์ทั้งหลายผู้ละไปสู่ปรโลก หากคุ้มครอง ตนอยู่ด้วยการคร่ำครวญนั้นได้ไม่ ฉะนั้น การคร่ำครวญจึงเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ผู้ถอดถอนใจถึงคนที่ ตายที่ตายไปแล้วอยู่เสมอ บรรเทาความเศร้าโศกไม่ได้ ตกอยู่ในอำนาจแห่งความเศร้าโศก ย่อมได้รับ ทุกข์มากขึ้นท่านจงดูแม้คนเหล่าอื่นผู้ใกล้จะตายไปตามกรรม และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ผู้ตกอยู่ใน อำนาจมัจจุราช ต่างพากันดิ้นรนอยู่ทั้งนั้นอาหารใดๆ ที่สัตว์ทั้งหลายสำคัญหมาย อาการนั้นๆ ย่อม แปรผันเป็นอื่นไป การพลัดพรากจากกันและกันเช่นนี้มีอยู่เป็นประจำ ท่านจงพิจารณาดูความเป็นจริง ของสัตว์โลกเกิด บุคคลแม้ดำรงชีวิตถึง ๑๐๐ ปี หรือเกินไปบ้างก็ตาม ก็ต้องพลัดพรากจาก หมูญาคี และต้องละทิ้งชีวิตไว้ในโลกนี้แน่นอนเพราะฉะนั้น บุคคลพึงธรรมเทศนาของพระอรหันต์แล้ว เห็น คนล่วงลับดับชีวิตไป กำหนดรู้ว่าผู้ล่วงลับดับชีวิตไปนั้น ไม่สามารถฟื้นคืนชีวิตอยู่ร่วมกับเราได้อีก ควรกำจัดความคร่ำครวญ ชีรชนผู้มีปัญญา ฉลาดปราดเปรื่อง ควรขจัดความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นโดย ฉับพลัน เหมือนลมพัดนุ่นปลิวไป เหมือนคนใช้น้ำดับไฟที่กำลังไหม้ลูกกลม ฉะนั้น บุคคลผู้แสวงหา ความสุขแก่ตน ควรกำจัดความคร่ำครวญความทะยานอยากและโทมนัสของตน บุคคลผู้ถอนลูกศรคือ กิเลสได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีตันทาและทิวฐิอาศัย ถึงความสงบใจล่วงพ้นความเศร้าโศกได้ทั้งหมด ไม่มี ความเศร้าโศก ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้วความตาย แม้จะมีความหมายในเชิงลบ แต่พระพุทธศาสนามีได้ มองในเชิงลบ กลับนำมาเป็นกำลังใจในการสร้างสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นในจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงนำสิ่งที่ ปรากฏอยู่ในชีวิตจริงมาเป็นอุปกรณ์ในการสอน ทรงนำเอามาเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประมาทในวัย

^{๔๔} คีฤทธิ ปราโมทย์. พุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามรัฐ, ๒๕๒๐, หน้า ๓๕.

หลงคิดว่าเราอยู่ในวัยหนุ่ม ยังมีชีวิตอีกยืนยาว ทรงสอนว่าในชีวิตของมนุษย์นั้นมีเทวทูตมาเตือนใจไม่ให้ประมาทอยู่เสมอ สุดแต่ว่ามนุษย์จะเข้าใจได้มากน้อยเพียงใด ถ้ามนุษย์เข้าใจในเทวทูตที่ปรากฏอยู่ในชีวิต ประพฤติตนไม่ประมาท เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่น ที่เป็นบ่อเกิดของการเกิดและการตาย ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็จะพ้นจากความเกิดและความตายที่ประสบอยู่ได้ พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ในเทวทูตสูตร^{๔๕}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความตายว่าเป็นหนึ่งในเทวทูต ๕ ประการ ที่ปรากฏอยู่บนโลกมนุษย์^{๔๖} โดยสอนให้พิจารณาว่า แม้ตัวเรา ก็มีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ควรที่เราจะทำความดีทางกาย ทางวาจา ทางใจ พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในพระสูตร ว่า มาณพเหล่าใดอันเทวทูตตักเตือนแล้ว ยังประมาทอยู่ มาณพเหล่านั้น เข้าถึงหมู่ที่เลว ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน ส่วนสัตว์บุรุษเหล่าใดเป็นผู้สงบในโลกนี้ อันเทวทูตตักเตือนแล้ว ไม่ประมาทในอริยธรรมในกาลใด ๆ เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่นจึงหลุดพ้น ในธรรมเป็นที่สิ้นความเกิดและความตาย สัตว์บุรุษเหล่านั้นจึงมีความเกษม มีความสุข ดับสนิทในปัจจุบัน ล่วงพ้นเวรภัยทุกอย่าง ข้ามพ้นทุกข์ทั้งสิ้นได้แล้วพระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ถึงการที่มนุษย์ทุกคนต้องมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้เลย ดังนี้^{๔๗}

“ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ๑ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ๑ เรามีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ๑ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ๑ เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตามเราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๑” พระพุทธเจ้าสอนชาวเมืองกาฬวิให้ระลึกถึงความตาย เพื่อว่าจะได้ไม่ต้องกลัวความตายที่จะมีในภายภาคหน้า โดยตรัสสอนถึงว่าผู้ที่ไม่เจริญมรณะสติจะกลัวความตายที่มาถึงตน แต่สำหรับผู้เจริญมรณะสตินั้นจะไม่สะดุ้งกลัวความตายเลย พระองค์ตรัสสอนว่า ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณานุสติอย่างนี้ว่า ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายเป็นของยั่งยืน เราพึงตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเป็นของเที่ยง คนที่ไม่เจริญมรณะสติในภายภาคหน้า จะมีความสะดุ้งกลัวต่อความตาย จะรังองด้วยความกลัว เห็นความตายเหมือนเห็นงูพิษ ส่วนบุคคลใดเจริญมรณะสติ ต่อไปในภายหน้า บุคคลนั้นจะไม่สะดุ้งกลัวความตาย เหมือนกับบุคคลผู้เห็นงูพิษแต่จับท่อนไม้คอยระวังตัวอยู่ฉนั้น เพราะเหตุนี้ท่านทั้งหลายพึงเจริญมรณะสติเถิด^{๔๘}

จุดมุ่งหมายของคำสอนนี้เพื่อให้เข้าใจชีวิตที่เป็นจริง เมื่อพิจารณาความตายนั่นอยู่เนืองๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตได้ หรือทำให้เบาบางลง^{๔๙} ได้สรุปไว้ว่า อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้สัตว์ทั้ง

^{๔๕} ม.อ. (ไทย) ๑๕/๒๖๑-๒๗๑/๓๐๙-๓๑๘.

^{๔๖} อ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๓๖-๓๗/๑๓๓-๑๓๗.

^{๔๗} อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๖-๖๗.

^{๔๘} ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๓๙.

^{๔๙} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

ปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากขึ้นมรรคนั้น เมื่อเสพอบรมทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป^{๕๐}

พระพุทธเจ้าเน้นย้ำให้ระลึกถึงความตายว่า จะมีเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคนแม้ขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน แม้ขณะที่หายใจเข้าและหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า^{๕๑} สิ่งที่จะทำให้มนุษย์ตายมีมาก กุพิชกัถเรากก็ได้ แมงป่องต๋อยเรากก็ได้ หรือตะขาบกัถเรากก็ได้เพราะเหตุนี้ เราพึ่งตาย เราพึ่งมีอันตราย เราพึ่งพลาดหกล้มก็ได้ อาหารที่เรากินแล้วไม่ย่อยก็ได้ ดีของเราพึ่งกำเรบกก็ได้ เสมหะของเราพึ่งกำเรบกก็ได้ หรือลมมีพิชเพียงดังศาสตราของเราพึ่งกำเรบกก็ได้ เพราะเหตุนี้เราพึ่งตาย เราพึ่งมีอันตรายนั่น^{๕๒} เพราะฉะนั้นเราไม่พึ่งประมาทในชีวิตเร่งชวนชวยทำสิ่งที่ควรทำเสียโดยไม่ต้องรอให้มีสิ่งอื่นมากระตุ้นให้เราทำความดี เพราะการใช้ความตายที่จะบังเกิดมีแก่เรา นั้น เป็นคุณธรรมที่ไม่ประกอบด้วยความโลภ ความอยากได้ของผู้อื่น ไม่ประกอบด้วยความพยายาบาทต่อผู้อื่น

เรื่องเกี่ยวกับมรณานุสติ มีปรากฏเป็นหลักฐานว่าสอนกันมาโดยชัดเจน ปรากฏเป็นหมวดหมู่อยู่ในเรื่อง มรณานุสติในวิสุทธิมรรคพระพุทโธศาจารย์^{๕๓} ได้รจนาเรื่องมรณะสติเอาไว้สรุปได้ดังนี้^{๕๔}

ผู้เจริญมรณานุสติหาที่สังัดจากสิ่งรอบข้างที่ทำให้กวนใจออกไป ตัดปริโพธคือความกังวลทั้งหมดเสีย แล้วนึกในใจว่า ความตายจะมาถึงเรา ชีวิตเราจะดับสูญไป หรือนึกเพียงคำว่าตาย ตาย ตาย เฉย ๆ ก็ได้ เช่นเดียวกัน การทำเช่นนี้ถ้ามีสติกำกับอยู่ จะเกิดความสังเวชขึ้นในใจว่า โอหนอเรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความตายไปได้เลย หมู่สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ รู้สึกสังเวชสลัดใจในชีวิต ขณะเดียวกันพึงระวังความคิดเรื่องที่เรานึกถึงความตายของคนที่เรารัก ก็จะเกิดความเศร้าใจนึกถึงความตายของคนที่เราเกลียดก็รู้สึกดีใจ หรือนึกถึงคนตายที่เราไม่ได้รักไม่ได้เกลียดก็รู้สึกเฉย ๆ เหมือนกับสัปเหร่อที่เห็นศพจนเคยชินแล้ว

เมื่อพิจารณาความตายของบุคคลที่เรารู้จัก การเศร้าโศกอาลัยเสียตายถึงผู้ที่ตายไปแล้วไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา แต่กลับเป็นโทษกับผู้ที่ยังอยู่ จิตใจเศร้าหมองเป็นทุกข์ และเป็นปัญหาให้อับเฉาด้วยการรำลึกถึงผู้ตายนั่นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วย โยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดความไม่ประมาท และกำลังใจเข้มแข็งในการทำความดีต่อไป

แต่ถ้ากล่าวตามเหตุผลที่แท้จริงแล้ว เรื่องความตายนี้ท่านก็จัดอยู่ในคติของธรรมาคือ เป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่งมีเกิดก็ต้องมีตาย คือเกิดมาแล้วก็ต้องตาย หรือที่ตายก็เพราะได้เกิดมาแล้ว

^{๕๐} เรื่องเดียว.

^{๕๑} เรื่องเดียว.

^{๕๒} อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๐/๔๔๗.

^{๕๓} พระพุทโธศาจารย์ บิดาชื่อ เกสละ มารดาชื่อ เกสี บวชในสำนักของพระเรวัตเถระ เพื่อต้องการเรียนรู้พระอภิธรรม แต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคให้พระเถระแห่งมหาวิหาร เกาะลังกา เพื่อทดสอบความรู้ในการแปลอรรถกถาสัททพ กลับเป็นภาษามคธ ลังกา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๔-๒๘๕.)

^{๕๔} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑ , หน้า ๒-๔.

ความเกิดกับความตายนั่นเป็นของคู่กัน จะเลือกเอาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้และเป็นไปตามกระบวนการเหตุผล หรือเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดก็ต้องมีดับหรือว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดในเบื้องต้นมีความเปลี่ยนแปลงแตกสลายไปในที่สุด การนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้อง คือมีความหวาดหวั่นพรันกลัว มีความสลดหดหู่ท้อแท้ ถ้าหากกระสีกถึงความตายนั่นไม่เกี่ยวข้องกับตัวเองเป็นบุคคลต่างๆ ไป ก็จะระลึกถึงความเฉย หรือว่าถ้าจะระลึกถึงความตายจะมาถึงตนนั้น ก็จะไม่มีความหวาดหวั่นหวั่นใจ หวาดเสียวหรือมีความสลดหดหู่ ท้อแท้พระพุทธศาสนาสอนให้ระลึกถึงความตายเพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจตนเองว่าความตายนั่นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต มันจะต้องเกิดมีขึ้นเป็นเรื่องสืบต่อไปจากความเกิด ในเมื่อมันเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่ต้องไปกลัว แต่มีข้อที่น่าพิจารณาว่าความตายนั่นซึ่งเป็นของแน่นอนแต่จะมาถึงเมื่อไรไม่แน่ ชีวิตของคนเราอาจจะสั้นหรือยาวไม่มีเครื่องกำหนดให้มองเห็นได้ชัดเจนเพราะฉะนั้นจึงควรใช้เป็นเครื่องเร้าตนเองให้มีความไม่ประมาท ที่ว่าไม่ประมาทก็คือ ชีวิตนี้มีกิจหน้าที่อะไร ก็ควรเร่งรัดจัดทำ ชีวิตของตนจะมีค่าและความดีงามอย่างไรก็ควรเร่งชวนขวนขวายประการที่จะให้เป็นอย่างนั้น ให้ชีวิตของตนมีคุณค่า ให้อยู่อย่างมีประโยชน์ และตายไปก็มีคุณค่าเหลือทิ้งไว้ เป็นประโยชน์แก่คนอื่นภายหลัง ด้วยการนึกถึงความตายนั่นต้องพิจารณาโดยแยกคายเป็นกล่าวแล้ว ซึ่งถ้ายังไม่สามารถทำให้ธรรมสังเวชเกิดขึ้นได้

พระพุทธโฆสจารย์ กล่าวไว้ให้พิจารณาดังต่อไปนี้

(๑) พิจารณาความตายจะเกิดขึ้นเหมือนเราเป็นนักโทษ อยู่ต่อหน้าเพชฌฆาตที่กำลังเงื้อมดาบจะฟันเราอยู่ คนที่เกิดมาแล้วบนโลกนี้ต้องตายทุกคน ความตายติดมากับการเกิดคนที่เกิดมาแล้วต้องตายด้วยกันทุกคน ตั้งแต่เวลาที่เราก่อเกิดมาเราก็บ่าหน้าสู่ความตายอยู่ตลอดเวลา เหมือนดวงอาทิตย์ที่ขึ้นแล้วก็บ่าคล้อยไปสู่อาทิตย์ตกดิน ชีวิตเราก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดมาแล้วก็หันหน้าไปสู่ความตายทุกนาที ทุกวินาที น้ำค้างที่หยอดหญ้าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นก็ค่อยๆ หายไป ชีวิตก็ไล่ดับเข้าไป อายุของสัตว์ทั้งหลายก็สั้นไป ดังนั้นความตายจึงเกิดขึ้นกับเราอย่างแน่นอน

(๒) พิจารณาความตายเป็นสิ่งสุดท้ายของชีวิต โลกทั้งปวงถูกชาติติดตาม ถูกขราไล่ตาม ถูกพยาธิครอบงำ ถูกภรรณาทำลายล้าง สมบัติที่เรามีอยู่ถูกความตายทำลายไปเสียหมดสิ้นไม่เหลือสิ่งไรไว้เป็นของเราไว้เลยแม้แต่สิ่งเดียว ความตายนั่นบดขยี้ไม่เว้นแม้ใครๆ ชัยภูมิสำหรับพลม้าก็ไม่มี สำหรับพลรถก็ไม่มี สำหรับพลราบก็ไม่มี และไม่มีใครเอาชนะได้ด้วยเวทย์มนต์หรือด้วยให้ทรัพย์เป็นสินบน ความตายจึงเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้สำหรับสัตว์ทั้งหลาย เมื่อความตายเกิดขึ้นเราก็ไม่เหลือทรัพย์หรือสิ่งใด ๆ เลยแม้แต่สิ่งเดียว

(๓) พิจารณาความตายโดยการเปรียบเทียบกับบุคคลทั้ง ๗ ประเภทคือ ๑)เปรียบเทียบกับผู้มียศใหญ่ ๒) เปรียบเทียบกับผู้มีบุญมาก ๓) เปรียบเทียบกับผู้มีเรี่ยวแรงมาก ๔) เปรียบเทียบกับผู้มีฤทธิ์มาก ๕) เปรียบเทียบกับผู้มีปัญญามาก ๖) เปรียบเทียบกับพระปัจเจกพุทธ ๗) เปรียบเทียบกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยบุคคลทั้งเจ็ดประเภทนี้เป็นผู้ที่ชาวโลกยกย่องก็ยังคงต้องตายแล้วเราเล่า จะรอดพ้นจากความตายได้อย่างไร ความสำเร็จหรือความล้มเหลวทุกอย่างในโลกนี้มีจุดสุดท้ายคือ ความเสื่อมสลาย ทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถาบัน อารยธรรม หรือชีวิตของมนุษย์เองก็ตามไม่พ้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเช่นกัน

(๔) พิจารณาร่างกายเป็นสาธารณะแก่สัตว์และปัจจัยแห่งความตายมากชนิด มีสัตว์ที่อาศัยอยู่ในร่างกายนี้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเชื้อโรค เชื้อแบคทีเรีย พยาธิหรือแม้แต่สัตว์ต่างๆ ก็อาศัย

อยู่ในร่างกายของเรานี้ได้เช่นกัน ร่างกายนี้เป็นที่ เกิด แก่ ตาย เป็นที่ถ้อยอุจจาระปัสสาวะของสัตว์เหล่านั้น บางคราวก็ทำให้เราเจ็บปวด เป็นไข้ เป็นโรคร้ายต่างๆ บางคราวก็อาจทำให้เราตายได้เช่นกัน

ปัจจัยทั้งหลายที่มีอยู่ ภายนอกร่างกายนี้ก็อาจทำให้เราตายได้เช่นกัน สัตว์มีพิษทั้งหลาย อาจกัดเราหรือต่อยเราทำให้เราตายก็ได้ อารูธทั้งหลายอาจมาทิ่มแทงเราเมื่อไรก็อาจเป็นได้ทั้งตอนตื่นอยู่หรือตอนหลับอยู่ แม้แต่สิ่งธรรมดาที่ไม่เป็นอารูธก็อาจฆ่าเราได้เช่นเดียวกันไม่เสียบตาย ไฟฟ้าดูดตาย หรือตกต้นไม้ตาย ตกบ้านตาย เป็นต้น

ปัจจัยที่ทำให้เราตายนั้นมีทั้งภายนอกร่างกายของเรา และทั้งภายในกายของเราปัจจัยแห่งความตายจึงมีมากมาย พึงกำหนดดูเถิด แม้แต่เราจะระวางอย่างไร ก็ไม่อาจหลุดพ้นจากความตายไปได้เลย ควรที่เราจะเร่งรีบขวนขวายทำกิจที่เป็นประโยชน์ที่เป็นแก่นสารในชีวิตให้มากเข้าไว้

(๕) พิจารณาความตายโดยพิจารณาว่าอายุเป็นของอ่อนแอ อายุของเรานี้จะหมดไปนั้นง่ายตาย เนื่องจากชีวิตของมนุษย์ผูกพันอยู่กับลมหายใจเข้าออก ผูกพันอยู่กับอริยาบถน้อยใหญ่ ผูกพันกับความเย็นความร้อน ผูกพันกับธาตุ ๔ และผูกพันอยู่กับอาหาร มนุษย์นั้นหายใจเข้า ไม่หายใจออกก็ตาย หายใจออกไม่หายใจเข้าก็ตาย ไม่หายใจเลยก็ตาย เช่นกัน อายุของเรานับว่าน้อยเพราะผูกติดอยู่กับลมหายใจเข้าออก มนุษย์นั้นนอนมากก็ไม่ได้ นิ่งมากก็ไม่ได้ยืนมากก็ไม่ได้ เดินมากก็ไม่ได้ ถ้าทำเกินไปก็อาจขาดใจตายได้เช่นเดียวกัน

ธาตุทั้ง ๔ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม มีสิ่งใดมากไปก็อาจทำให้คนเราตายได้เช่นกันมีดินมากก็หิว น้ำ ไม่ได้ทานน้ำก็ตาย มีน้ำมากก็ท่วมปอดตาย มีไฟมากก็เป็นลมชักตาย มีลมมากก็จุกเสียดแน่นท้องตายได้เช่นเดียวกัน

อาหารนั้น เมื่อมนุษย์มีอาหารทานจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่มีทานก็ต้องตายเช่นกัน มีทานแต่ทานมากก็ตายเช่นเดียวกัน

(๖) พิจารณาความตายโดยชีวิตไม่มีนิมิต คำว่านิมิตนี้ หมายถึง ชีวิต พยาธิ กาลสถานที่ สัตว์จะตาย และภพที่ไปในเบื้องหน้า ชีวิตไม่มีนิมิตเพราะมนุษย์จะตายตั้งแต่เมื่อไรนั้นไม่อาจทราบได้แน่นอน จะตายตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา จะตายตั้งแต่อยู่ในครรภ์ หรือคลอดมาแล้วอยู่นานได้เท่าใดนั้นไม่อาจทราบได้ ชีวิตจึงชื่อว่าไม่มีนิมิต พยาธิไม่มีนิมิตเพราะเราจะตายด้วยโรคอะไรนั้นไม่อาจทราบได้แน่นอน จะทราบได้แน่นอนก็เฉพาะได้ตายไปแล้วเท่านั้นตอนที่มิชีวิตอยู่จึงไม่อาจทราบได้ กาลเวลาที่ตายก็ไม่แน่นอน เช่นกัน อาจจะเป็นไปได้ทั้ง เช้าสาย เที่ยง บ่าย เย็น กลางคืน ก็อาจตายได้ตลอดเวลา สถานที่สัตว์จะตายก็ไม่อาจทราบได้ว่าเมื่อเกิดมาแล้วจะต้องไปตายที่ตรงนั้น หรือที่ตรงนั้นเป็นที่ตายของสัตว์นั้น ๆ และท้ายที่สุด ภพที่จะไปในเบื้องหน้าก็ไม่มีทางที่จะรู้ได้ว่าจะไปในภพภูมิใด จะไปเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา หรือเป็นสัตว์ก็ไม่อาจทราบได้

(๗) พิจารณาความตายว่าชีวิตมีกำหนดกาล มนุษย์ที่เกิดมาแล้วมีกำหนดอายุน้อยที่มีอายุมากกว่าร้อยนั้นหายาก ที่น้อยกว่าร้อยนั้นมีเยอะกว่า อายุของเรานั้นอาจสั้นก็ได้ หายใจเข้ายังไม่หายใจออกก็อาจตายได้ หายใจออกยังไม่ทันหายใจเข้าก็อาจตายได้ เช่นกัน อายุจึงชื่อน้อย มีนิมิตน้อยเท่านั้น

(๘) พิจารณาว่าชีวิตมีขณะสั้น ชีวิตนี้เมื่อพุดถึงในทางปรมาตม์แล้วความตายเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะจิตดวงหนึ่งเท่านั้น เกิดขึ้นและดับไป การเกิดขึ้นและดับลงอยู่ตลอดเวลาเหมือนดังล้อเกวียนเคลื่อนที่อยู่ จะมีเพียงจุดเดียวเท่านั้นที่สัมผัสกับพื้น อดีตหมดไป อนาคตก็ไม่ใช่ว่าจริงชีวิตจริงมีแต่

ปัจจุบันที่เกิดและดับอยู่ตลอดเวลา เมื่อพิจารณาความตายตั้งว่ามาทั้งแปดข้อนี้แล้วหรือข้อใดข้อหนึ่ง โดยพิจารณาบ่อย ๆ หรือทำจนคล่องแคล่ว สติมีความตายเป็นอารมณ์จะปรากฏขึ้น ความสังเวชสลดใจในชีวิตก็เกิดขึ้น และญาณก็เกิดขึ้น นิเวศทั้งหลายก็จะระงับองค์ฌานก็จะปรากฏ แต่อารมณ์นี้มาพร้อมกับความสังเวช จึงมีความตั้งมั่นของจิตไม่ถึงอัปนาสมาธิถึงได้แต่เพียงอุจารสมาธิเท่านั้น

สรุปว่า มรณานุสติ คือการนึกถึงความตายเป็นอารมณ์ การนึกถึงซึ่งความตาย จะช่วยในการลดมานะละทฐิ เข้าถึงธรรม ดับความโลภความโกรธความหลงได้ คือ เมื่อนึกถึงว่า เราต้องตาย และเมื่อ ตายแล้ว ก็ไม่สามารถเอาอะไรไปด้วยได้ ความโลภในทรัพย์สมบัติทั้งหลายก็เบาบาง หรือเมื่อความโกรธเกิดขึ้นเมื่อนึกถึงความตายก็คิดว่าไม่นานเราก็ต้องตายจากกัน แล้วเราจะโกรธไปทำไม ความโกรธก็ดับลงไปได้ด้วยมรณานุสติ ความหลงคือความไม่รู้จริงถ้าเราไม่เคยนึกถึงความตายเลย อาจเป็นผู้ประมาททำแต่บาปสร้างแต่กรรมชั่ว หรือไม่ทำความดีเพราะหลงระเห็จว่าเราเย็นหนุ่มอยู่ยังมีเวลาอีกมาก บุญเดียวค่อยทำก็ได้ ถ้าเรานึกถึงความตายอยู่เนืองๆ ความหลงก็ระงับดับลงได้ การนึกถึงซึ่งความตายจึงเป็นประโยชน์มาก

๒.๔ วิธีการปฏิบัติต่อความตาย

ความตายเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อชีวิต ไม่เฉพาะแต่ภายหลัง เมื่อระบบชีวิตในร่างกายหยุดทำงานหรือเมื่อชีวิตสิ้นสุดลงเท่านั้น แต่ในฐานะที่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสำนึกในการดำรงอยู่ และสามารถอนุมานถึงความสิ้นสุดการดำรงอยู่ของตนเอง ที่ต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เหมือนกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ทั้งหลาย ดังนั้นการเข้าใจความตายย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตตลอดการดำรงอยู่ที่เดียว เพราะเหตุนี้การศึกษาเพื่อให้เข้าใจ ความหมายที่แท้จริงของความตายจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์อย่างยิ่ง เพราะนอกจากความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องความตาย จะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ในขณะนาที่แห่งการเผชิญกับความตาย แล้วยังเป็นประโยชน์ต่อทุกขณะของการดำรงอยู่อีกด้วย พระพุทธเจ้าตรัสรับรองถึงการนึกถึงความตายทุกๆ วันว่าจะทำให้เป็นคนไม่มัวเมาในความบันเทิงนงนุช หรือไม่มัวเมาในชีวิต ทำให้เร่งขวนขวายทำความดีต่าง ๆ ทำให้ไม่ทำความชั่งชั่งทางกายทางวาจา และทางใจ เมื่อบำเพ็ญมรณานุสติมากๆ เข้า มรรคก็จะเกิดขึ้น เมื่อเจริญมรรคให้มากๆ ก็สามรถละสังขโยชน์ได้ และอนุสัยก็จะสิ้นไป^{๕๕} ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอวิธีการปฏิบัติต่อความตายในสมัยพุทธกาลพอสังเขปดังนี้

๒.๔.๑ งานศพของพระพุทธบิดา

ในหนังสือกล่าววว่า เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะทรงพระประชวร ได้ส่งข่าวไปยังพระพุทธเจ้าว่าปรารถนาจะฟังธรรม พระพุทธองค์เสด็จมาเยี่ยม เมื่อเห็นว่าอาการมากแล้วคงไม่รอดจากความตาย จึงได้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง เพื่อให้จิตได้เบิกบานด้วยรสแห่งพระสัทธรรมและพุทธบิดาก็ถึงแก่ความตาย เมื่อตายแล้ว พระศาสดาตรัสสั่งพระญาติและสาวกไปจัดที่เผาคือจัดกองฟืนเท่านั้น แล้วนำศพไปเผาในวันนั้นเอง โดยมีได้มีพิธีการแต่อย่างใดเลย นอกจากทรงนำพระศพห่อผ้าขาวใส่ในโลง นำไปเผาเท่านั้น ไม่มีธงหรือเครื่องแห่ ไม่มีการประโคมด้วยดนตรีนาขณิด ไม่มีการเวียนพระเมรุ (เพราะไม่

^{๕๕} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒/๕๗/๑๐๐-๑๐๓.

ได้ทำเมรุ) ไม่มีการทำปราสาทเพื่อเผาไฟ เป็นพิธีเผาอย่างง่าย ๆ และสิ้นเปลืองน้อยทุกอย่าง เผาแล้วก็ไม่ปรากฏทำอะไรต่อไปอีก แต่น่าจะมีการเก็บกระดูกเอาไปทิ้งน้ำในที่ใดที่หนึ่งตามประเพณีพื้นเมืองของอินเดีย

๒.๔.๒ งานพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

ในวันที่ยกปริณิพพาน พระศาสดาเสด็จเดินทางจากเมืองเวสาลีผ่านหมู่บ้านเป็นลำดับเพื่อจักไปนิพพานที่เมืองกุสินาราร้านเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่ง ก่อนหมดลมหายใจพระอานนท์ได้ทูลถามว่า "เมื่อปริณิพพานแล้วจักปฏิบัติต่อพระสรีระโดยวิธีใด?" ตรัสตอบว่า "ดูก่อนอานนท์! พวกเธอผู้เป็นพระภิกษุบริษัท อย่าชวนชวายเป็นการบูชาต่อสรีระของเราเลย อานนท์! เราขอเตือนเธอทั้งหลาย จงพยายามทำให้มากในประโยชน์ของเรา (คือ การทำตนให้พ้นจากกิเลส) จงมีความเพียรเป็นเครื่องแผดเผากิเลสบาปกรรมให้เบาลงไป มุ่งต่อที่สุดทุกข์โดยเสมอเถิดอานนท์เอ๋ย! การบูชาต่อสรีระของตถาคตนั้น มันมิใช่เป็นกิจเป็นหน้าที่ของภิกษุ แต่เป็นหน้าที่ของฆราวาสเขา พวกพระราชา พราหมณ์ผู้มีศรัทธาในเรามีอยู่ เขายกทำเอง หน้าที่โดยตรงของภิกษุคือการรีบทำความเพียรเพื่อถึงที่สุดทุกข์แล้วจักได้ช่วยผู้อื่นต่อไป " ข้อความตอนนี้นำกับทรงย้ำไว้ให้พวกภิกษุเข้าใจว่าพระมีหน้าที่อย่างไร? พระศาสดาไม่ทรงชมเชยความฟุ่มเฟือย ที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน

ครั้นปริณิพพานแล้ว พวกมัลลกะศรัทธีย์ ผู้ครองเมืองกุสินาราคือเจ้าภาพ จัดแจงห่อพระศพด้วยผ้าขาวและสำลี ๕๐๐ ชั้น แล้ววางพระศพลงในรางเหล็กที่เต็มไปด้วยน้ำมันหอมปิดฝาเพราะเป็นพระศพของผู้ที่โลกบูชามาก จึงซ้าอยู่ถึง ๖ วัน พอถึงวันที่ ๗ ก็นำไปถวายพระเพลิงนอกพระนคร นี่เป็นวิธีการเผาศพครั้งกระโน้น

๒.๔.๓ งานศพพระสารีบุตร

พระสารีบุตรเป็นมือขวาของพระศาสดา ในการช่วยพระองค์ประกาศศาสนาให้แพร่หลาย เป็นพระสาวกที่ทำงานมากคู่กันกับพระโมคคัลลานะ คำสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นของพระมหาเถระรูปนี้ไม่น้อย ชีวิตของท่านเป็นตัวอย่างของนักบวชที่ทำประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ครั้นถึงคราวที่ท่านจักตาย ท่านรู้ตัวท่านเองดีแล้ว จึงไปทูลลาพระศาสดาเพื่อนิพพาน ทรงพระอนุญาตแล้วก็เดินทางกลับบ้านเดิมของท่านที่ตำบลนาลันทาเพื่อเทศนาโปรดมารดาผู้ยังมีความเห็นผิดอยู่ และได้นิพพานที่นั่น พวกญาติก็จัดการถวายเพลิงศพอย่างง่าย ๆ และเก็บกระดูกห่อผ้าขาวนำไปถวายพระศาสดาที่เวฬุวัน จึงสั่งให้ก่อสร้างกุฏิไว้ที่ทางสี่แพร่งเพื่อเป็นที่สักการะของประชุมชนต่อไป นี่ก็เป็นงานศพที่ง่าย ๆ ไม่มีพิธีอันใดเหมือนกัน

๒.๔.๔ งานศพท่านธัมมปาละ

ท่านธัมมปาละ เป็นลูกหัวปีของตระกูลเหวาวิตานในเกาะลังกา ครอบครัวยุนี้เป็นผู้มั่งมีมาก ไม่ใช่มีแต่เงิน มีคุณงามความดีด้วย บิดามารดาของท่านเป็นผู้รักและนับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เตรียมพร้อมเพื่อเสียสละ พระศาสนาในยุคนี้กำลังมีดมัว เพราะถูกพวกศาสนาอื่นเบียดเบียน นายธัมมปาละหนุ่มน้อยได้มีใจเสียสละทุกอย่าง โดยปฏิญาณตนเป็นพรหมจรรย์ คือบวชแล้วทำงานกู้พระศาสนาโดยการก่อตั้งสมาคมมหาโพธิ์ขึ้น สร้างโรงเรียนสร้างโรงพยาบาล เทียวเทศน์สอนคนให้พบแสงสว่างทั้งในลังกา ท่านได้ไปถึงยุโรปและอเมริกาเพื่อการประกาศธรรมะของพระ

พุทธเจ้า ชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักของนักศึกษาทั่วโลก ผลงานที่ท่านทำกว้างใหญ่ไพศาลมากกว่าของพระเถระของเราสิรูปรวมกัน เข้าโลกได้รู้จัก กพระพุทธานามากขึ้นเพราะท่านผู้นี้ ท่านเป็นผู้มักน้อยสันโดษ พอใจในสิ่งที่พอยังชีพเท่านั้นท่านไม่มีอะไรเป็นของท่าน ท่านทำงานเพื่อประชากรของโลก เมื่อร่างกายของท่านแก่ลงแล้วท่านบวชเป็นพระภิกษุ มอบงานให้ผู้อื่นทำต่อไป หันเข้าหาความสงบ และได้ถึงแก่กรรมที่สารนาถ อินเดีย ก่อนตายท่านสั่งไว้ว่า ท่านตายแล้วจงเผาศพอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องจ่ายเงินทองให้เสียเปล่า จงเก็บเงินไว้เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากโรคใจเถิด เมื่อขำวรมณะของท่านก้องไปทั่วทางวิฑู โทเรเลข แสดงความเสียใจนับจำนวนร้อยได้มาถึงสมาคม ในวันเผาศพไม่มีพิธีอย่างใดหมด นอกจากเพื่อนฝูงและคนนับถือไปประชุมเผากันอย่างเงียบๆ เป็นการไว้อาลัยท่านอาลัยในผลงานของท่านเท่านั้น ไม่มีการทำอะไรมุมเพื่อยไ้สาระเลยสักนิดเดียว แต่งานของท่านยังไม่ตายติดอยู่กับโลกนี้เสมอ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วิธีการปฏิบัติต่อพระศพหรือศพที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นการปฏิบัติที่มีความเชื่อของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญในการนำไปปฏิบัติ และดูเหมือนว่าการปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์นี้ จะมี พิธีกรรมที่สลับซับซ้อนตามอิทธิพลที่ได้รับจากพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ โดยนิยมนำผ้าขาวมาพ้ นรอบตัวศพหรือพระศพ ก่อนนำแห่รอบเมืองแล้วจึงนำไปยังเชิงตระกอน พิธีกรรมดังกล่าวจึงเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ถูกนำเข้ามายังประเทศไทยพร้อมกับพระพุทธศาสนาแต่โบราณกาล

บทที่ ๓

ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

จากการศึกษาปรีศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัยนั้นที่เป็นหนังสือตำรามีน้อยมาก ข้อมูลส่วนใหญ่ของปรีศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัยจะเป็นคัมภีร์โบราณ แต่ก็มีน้อยมากเพราะมีการจดบันทึกไว้น้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านในจังหวัดสุโขทัยที่เป็นผู้สูงอายุผู้มีประสบการณ์ทางนี้โดยเฉพาะ และบางอย่างไม่ได้มีการจดบันทึกเลย จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างมาก ที่ปรีศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัยจะสูญหายไปด้วยกาลเวลา จากผลของการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงคิดว่าจะเป็นการช่วยอนุรักษ์ข้อมูลอันมีค่าเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย และคงจะเป็นแนวทางในการปฏิบัติในการรักษาประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัยให้คงไว้ให้ลูกหลาน ดังนั้นในบทนี้จะได้ศึกษาประเพณีและปรีศนาธรรมที่ปรากฏ ดังผู้วิจัยประมวลมาดังนี้

๓.๑ หมวดก่อนเผาศพ

๓.๑.๑ พิธีทำศพ

เมื่อคนป่วยถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าของศพต้องเอาเทียนขี้ผึ้ง หนึ่งบาทสี่ ๙ เส้นจุดตั้งไว้ทางศีรษะศพ และเทียนนี้จะต้องเตรียมหาไว้ก่อน มิฉะนั้นจะไม่ทันการ ส่วนศพนั้นใช้ผ้าคลุมตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าให้มีมิติให้เห็นหน้า ปิดประตูหน้าต่างให้มีมิติติด ถ้าเรือนไม่มีฝาต้องกางมุ้งครอบศพไว้หรือให้คนนั่งเฝ้าเพื่อป้องกันแมวมิให้เข้าไป คนโบราณกลัวกันว่า ถ้าแมวมิเข้าไปจะลุกขึ้นนั่งได้และปีศาจจะคะนอง ความจริงเป็นอย่างไม่มีทางสันนิษฐานได้หลายอย่างคือ ๑ แมวมิไล่หนูตักกุกักมีคนเข้าไปดูเห็นคนนั่งอยู่ จึงร้องว่าแมวมิ คนข้างนอกฟังไม่ถนัด แว่วไปว่าผีนั่ง ๒ แมวมิจะไปโดนเครื่องแก้วและเครื่องถ้วยชามที่มีอยู่ในนั้นให้แตกเสียหาย ๓ แมวมิอาจเข้าไปโดยไม่ทันรู้ว่าจะเป็นที่หวาดเสียว ลูกเล็กเด็กแดงจะตกใจ ชะรอยจะเป็นเพราะเหตุเหล่านี้โดยอย่างหนึ่ง จึงต้องระมัดระวังกันมิให้แมวมิเข้าไป แต่คนที่ตายแล้วก็คงแข็งอยู่เช่นนั้น ถึงแมวมิจะเข้ามาศพก็คงลุกขึ้นนั่งไม่ได้ แม้ปีศาจที่ว่าจะคะนองก็คงไม่มีเช่นเดียวกัน ไม่ควรเข้าใจผิด ควรเตรียมของอื่นๆ ต่อไป^๑

๑. หาสัปเพรหรือสนมเตรียมไว้
๒. ส่งการ์ดอาบน้ำศพให้แก่ญาติมิตรของผู้ตาย
๓. หีบใส่ศพ
๔. ไม้ไผ่ยาวสัก ๑ วา ๑ ลำ ใบตองสด ๓ ยอด อย่ายัดให้แตก
๕. กระทงเล็ก ๘ ใบ เทียน ๘ เล่ม ชั้นน้ำ ๑ ชั้น สำหรับเบิกโลง

^๑ กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทยหมวดประเพณีราชฎ์ เล่ม ๓ คติความเชื่อ, กรุงเทพมหานคร : บริษัท อีตวันซีวีชั่นเซอร์วิส จำกัด, ๒๕๕๒ หน้า ๖๖-๖๘.

๖. ขมิ้นผง กระจดาชฟาง ใบชา ขี้รูป ขี้เลื่อย ยาดับกลิ่นอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับใส่ในหีบศพ หรือจะใช้ยาฉืดเพื่อมิให้มึกลิ่นก็ได้

๗. ทองปิดหน้าหรือขี้ผึ้งทำเป็นรูปหน้า แล้วเอาทองคำเปลวปิด หรือขี้ผึ้งล้วนๆ ก็ได้

๘. ผ้าขาวชนิดผ้าแบ่ง ๑ ไม่นุ่ม ขาว ๒ ผืน ผ้าห่มขาว ๒ ผืน ด้ายดิบ ๒ เช็ด ด้ายเย็บผ้า เข็ม กรรไกร สำหรับสัปรหรือสนมจะได้เย็บเสื่อกางเกงและถุงสวมศีรษะศพ

๙. ผ้าซัปรอยหน้า รอยมือ รอยเท้ารวม ๕ ผืน จะใช้ผ้าเช็ดหน้าขาวก็ได้

๑๐. เสื่อ นุ่ม กุ้งเท้า ไว้แต่งตัวศพเมื่ออาบน้ำแล้วควรเลือกเอาของผู้ที่ตายชอบ

๑๑. ดอกบัวเล็กๆ ๑ ดอก ถ้าไม่มีจะใช้ดอกไม้อื่นแทนก็ได้ รูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม หมาก ๑ คำ เย็บกรวยใส่ไว้ สำหรับใส่มือศพเมื่อตราสังเสร็จแล้ว

๑๒. เงินบาทและของมีค่าอย่างอื่นแล้วแต่จะใส่ปากศพ หมาก คำ ๑ คำ กรวยดอกไม้รูปเทียนที่เตรียมไว้ รวมใส่ในพานเดียวกันตั้งไว้ที่หน้าศพ เวลาห่อจะได้ใช้ของพวกนี้

๑๓. ผ้าซีกบังสุกุล ผ้าคลุมหีบ

๑๔. เครื่องตั้งศพมีพานดอกไม้ แจกัน เชิงเทียน กระจดาชรูป เป็นต้น พร้อมทั้งดอกไม้รูปเทียน

๑๕. เครื่องเช่นคาวหวานสำหรับศพ

๑๖. เครื่องบูชาศพ (เครื่องห้า) มีฟุ่มเล็ก ๓ ฟุ่ม เชิงเทียนเล็ก ๑ คู่ ปักเทียนข้าง ๑ ปี กฤษข้าง ๑ รวมใส่พานตั้งไว้หน้าศพ

๑๗. ตู้พระธรรม

๑๘. เตียงสำหรับพระสวด พรหม หมอน และเครื่องบูชาไม้ดอกไม้ ๑ คู่ เชิงเทียน ๑ คู่ กระจดาชรูป ๑

๑๙. ขมิ้นชันสด มะกรูดปลอกเอาแต่ผิว แล้วโขลกคั้นน้ำไว้ทาศพเมื่ออาบน้ำแล้ว

๒๐. ตัมน้ำไว้อาบศพ

๒๑. เตียงเล็กๆ สำหรับวางศพเมื่อเวลาจะรดน้ำ ควรมีที่นอนหมอนหนุนศีรษะและหมอนเล็กรองมือที่จะรับน้ำ

๒๒. ชั้นรับน้ำรดมือศพ

๒๓. โต๊ะวางขวดน้ำอบ ๑ ตัว น้ำอบ ๑ ขวด

๒๔. หวี ๑ ใส่พานตั้งไว้ศพ

๒๕. ม้าหรือโต๊ะเตี้ยเล็ก ๒ ตัว สำหรับตั้งของเหล่านี้

๓.๑.๒ โคนผมศพ

ครั้งโบราณ เมื่อจะอาบน้ำศพต้องโคนผมคนตายเสียให้เกลี้ยงก่อน ครั้นภายหลังเลิกโคนผมคนตาย กลายมาโคนผมคนเป็นไว้ทุกซีให้แก่คนตาย ปัญหาทั้งสองนี้นักปริศนาธรรมอธิบายว่า ข้อที่โคนผมคนตายนั้น เพราะเมื่อเก็บผมยาวโคนไม่ได้แสดงใช้ ครั้นตายแล้วจะเอาศพไปเผา เกรงสัตว์ที่เข้าไปอาศัยเรือนซ่อนอยู่ในนั้นจะตาย จึงต้องโคนเสียตั้งนี้บ้าง และโคนผมศพเพื่อให้สมกับศพอื่นจะต้องนุ่งขาวห่มขาวคล้ายคนถือศีลบ้าง ที่โคนผมคนเป็นไว้ทุกซีให้แก่คนตายนั้น เนื่องมาจากธรรมเนียมจีน คนไทยทำเอาอย่างเขา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสายน้ำผึ้ง ได้พระราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนมาเป็น

อัศวมเหสี ต่อมาเมื่อพระนางสิ้นพระชนม์ บรรดาข้าหลวงฝ่ายพระนางต่างพากันโกนผมนุ่งขาวไว้ทุกข์ ถวาย พระเจ้าสายน้ำผึ้งทรงเห็นชอบจึงโปรดให้ชาวสยามทำตามบ้าง จึงเกิดเป็นประเพณีใช้กันมา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลต้นๆ ก็ยังนิยมกันอยู่ แต่สมัยนี้ได้เลิกหมดแล้ว ทั้งโกนผมคนตาย ทั้งโกนผมคนเป็น นำมาบรรยายไว้พอให้รู้เค้าเงื่อน^๒

๓.๑.๓ อาบน้ำศพ

น้ำสำหรับอาบน้ำศพนั้น ใช้ต้มด้วยหม้อและเก็บใบไม้สดจะเป็นใบอะไรก็ได้ ต้มลงไปด้วย เวลาอาบน้ำต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น เอาสบู่ ฟอกชำระล้างสิ่งโสโครกให้หมดจด ช้อนนี้เทียบได้กับเวลาเกิดซึ่งต้องใช้น้ำร้อน น้ำเย็น เป็นเครื่องชำระล้างตั้งแต่ถึงพระพุทธเจ้าของเราว่า พอประสูติแล้ว มีท่อน้ำร้อนน้ำเย็นตกจากอากาศลงมาสมานพระกายให้บริสุทธิ์ และตีปริศนาธรรมว่าท่อน้ำร้อนนั้นเปรียบด้วยทุกกรกิริยา ท่อน้ำเย็นเปรียบด้วยวิริยะทางจิตชำระพระสันดานให้บริสุทธิ์สิ้นสนเทหว่าอย่างไรเป็นทางอย่างไรไม่เป็นทาง ส่วนน้ำอาบสำหรับคนตายก็ตีปริศนากันว่า น้ำร้อนได้แกกีสมีราคะเป็นต้นอันพาให้เราร้อน น้ำเย็นได้แกบุญกุศลเป็นเครื่องชำระใจให้บริสุทธิ์ เยือกเย็น นอกจากนี้เอาน้ำขมิ้นสดกับผิวมะกรูดที่ตำคั้นเตรียมไว้ มาทาทั่วไปตามร่างกายตลอดฝ่าเท้าแล้วเอาผ้า ๕ ผืนมาพับที่หน้า ฝ่ามือ ฝ่าเท้าถอนเอารอยรูปแจกลูกหลานไว้เป็นที่ระลึก และการอาบน้ำนั้น ควรให้ลูกหลานอาบกันเองเพราะเป็นการอาบจริง ๆ และเพื่อมิให้เป็นที่น่าบัดสีแก่ศพด้วย เมื่อสับหรือมากก็เพียงแต่งตัวให้เขาต่อไป^๓

๓.๑.๔ นุ่งห่มผ้าศพ

การนุ่งห่มผ้าให้ศพนั้น ใช้ผ้าขาวนุ่ง ๒ ชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วนุ่งห่มทับข้างนอก อีกชั้นหนึ่งเอาชายพกไว้ข้างหน้าส่วนผ้าห่ม ๆ ผ้าขาวเฉวียงบ่า ทำนองอุบาสกอุบาสิกานุ่งขาวห่มขาวการที่นุ่งผ้ากลับเอาชายพกไปไว้ข้างหลังนั้น เป็นการนุ่งสำหรับคนตายที่นุ่งชายพกอยู่ข้างหน้านั้น นุ่งสำหรับคนเป็น หมายความว่าถึงเกิดต่อไป การที่นุ่งขาวห่มขาวนั้นเป็นการแสดงทางหนีทุกข์คือให้รักษาศีลฟังธรรมรักษา กาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ ประพฤติตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาจึงจะพ้นทุกข์ ส่วนคนเป็นนุ่งให้คนตายนั้นเป็นการแสดงความโศกเสีสีสนธิ์ต่าง ๆ ไว้ทุกข์ให้แก่กัน และแสดงว่าเลิกรักเลิกลังไม่ทะเลาะวิวาทกับคนตายต่อไปนอกจากนั้นการนุ่งขาวยังเป็นเครื่องหมายพวก คือแสดงว่าผู้นุ่งขาวเป็นพวกเจ้าภาพ^๔

๓.๑.๕ รดน้ำศพ

เมื่อนุ่งห่มผ้าศพเสร็จแล้ว จึงยกศพขึ้นนอนบนเตียง หันศีรษะไปทางทิศไหนก็ได้แล้วแต่สะดวกแก่สถานที่ คลุมด้วยผ้าแพรและหาผ้างาม ๆ คลุมอีกชั้นหนึ่ง ตั้งโต๊ะวางขวดน้ำอยู่ใกล้เตียงศพ แบบมือศพข้างขวายื่นออกไปนอกเตียง เอาหมอนใบเล็ก ๆ มารองมือและชันรองน้ำวางไว้ข้างล่าง เพื่อให้แขกที่ได้รับเชิญรดด้วยน้ำหอมเป็นพิธีอีกครั้งหนึ่ง เวลารดน้ำศพ ผู้รดควรนึกขมาศพในใจว่า “อิ หิ

^๒ สัมภาษณ์ พระราชวิมลเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๓ สัมภาษณ์ พระครูอุทัยธีรคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมืองสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ พระครูโพธิโรจน์ศาสนคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านด่านลานหอย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

มตสรีรี อุทกั วยิ อโหสิ กมม” สรีระที่ตายแล้วนี้เป็นอโหสิกรรมม เมื่อน้ำที่รดลงไปนี้ หมายความว่า ผู้ที่ตายมีเพศเป็นชายก็มี หญิงก็มี เราเคยพูดติดต่อกันผู้ชายหรือผู้หญิง คำพูดนั้นเชื่อว่าพาดพิงถึงผู้ตายนี้ด้วย เพราะเป็นเพศเดียวกัน การรดน้ำก็คือขอให้คำพูดนั้นเป็นอโหสิกรรม มีน้ำเป็นพยาน และเป็น การแสดงไมตรีจิตต์ทั้งแก่คนเป็นและคนตาย อนึ่งเป็นปัญหาธรรมแสดงว่าคนตายแล้วนั้น ถึงใครจะเอาน้ำอบหรือน้ำหอมมาชุบสักเท่าไร ก็ไม่กลับฟื้นได้ เป็นทางให้เกิดสังเวชสลัดใจ กันความประมาท มัวเมาในชีวิตได้^๕

๓.๑.๖ โลงหรือหีบใส่ศพ

โลงหรือหีบสำหรับใส่ศพนั้น ต้องเตรียมไว้ให้เสร็จ ครั้นโบราณไม่ยอมให้ต่อไว้คอยถ้า ถือกันว่าจะเป็นลางหรือแข่งคนเจ็บให้ตาย ต่อเมื่อคนเจ็บตายแล้วจึงลงมือต่อโลงได้แต่เดี๋ยวนั้นไม่มีใครถือ เช่นนั้นแล้ว เพราะเป็นการลำบาก ใช้โลงสำเร็จที่เขาทำไว้ขายแล้วสะดวกมาก และมีหลายชนิดเลือกซื้อได้ตามชอบใจโลงมีมาแต่ครั้งไร และทำไมจึงเรียกว่าโลง เล่ากันว่า ชาวฮินดูคิดประดิษฐ์ขึ้นก่อนคือแต่เดิมเขาใช้เผือกไม้ ไม้ห่อศพไปทิ้งป่าช้าต่อมาผู้มีทรัพย์และมีอำนาจต้องการจะเก็บศพไว้ นาน ๆ จึงใช้ชาวไพร่ไปป่าหาไม้ ขุดทำเป็นรางมาใส่ศพครั้งไม้หายากและเป็นการลำบากที่ต้องทำเช่นนั้น จึงคิดเอาไม้มาต่อเป็นโลงแทนราง ให้เป็นการสะดวกยิ่งขึ้น แต่ก็ยังคงถือไม้ให้ทำในเขตบ้าน ให้เอาไม้ไปทำในป่าหรือวัด เพราะยกต้นเหตุว่ารางทำกลางป่า ส่วนที่เรียกว่าโลงนั้น คือแต่เดิมมีผู้เอาไม้ไปทำกลางแจ้ง ครั้นแต่ดร้อนจัดจึงทำเป็นโลงเอาใบไม้ มุงและบังกันแดดแล้วต่อในนั้น คนช่วยหามถามว่า รางหรือสิ่งที่ต่อใส่คนนั้นอยู่ที่ไหนคนทำตอบว่า รางตั้งอยู่กลางแจ้ง คนผู้ฟังหวังเข้าใจความง่าย ๆ จึงเรียกรางหรือสิ่งที่ต่อขึ้นนั้นว่าโรง ครั้นภายหลังคำว่าโรงก็เลยเพี้ยนเป็นโลงไป จึงยังใช้เรียกกันอยู่จนบัดนี้ และโลงนั้นคงใช้กันมานานหลายพันปีแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน ก็ตรัสแก่พระอานนท์เถระว่า ให้ปฏิบัติในพระสรีระศพลงสู่รางหรือหีบทอง ซึ่งความจริงก็คือโลงนั่นเองกาลต่อมาเกิดมีบัญญัติกันขึ้นต่าง ๆ คือ ถ้าเป็นศพไพร่ ยังคงเรียกกันว่าใส่โลงตามเดิม ถ้าเป็นศพผู้ดีเรียกกันว่าใส่หีบหรือเข้าหีบ และทำหีบนั้นให้มีลวดลายวิจิตรต่าง ๆ ตามยศยิ่งกว่านั้นยังทำเป็นโกศยอดสำหรับใส่พระศพเจ้านายต่อไปอีก^๖

๓.๑.๗ การเบิกโลง

เบิกโลงนั้น เป็นหน้าที่สับหรือสนมต้องทำเอง วิธีเบิกคือเอาเผือกผืนหนึ่งซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ๗ ซีกวางลงกัน แล้วเอาไม้ปากกา ๘ อันเสียบปากโลง ไว้ระยะห่างกันพอควรไม้ปากกานี้ทำด้วยไม้ไผ่ อันเล็ก ๆ ยาวประมาณ ๑ คืบผ่าอย่างไม้ตบั้งปลา แล้วเอาด้ายสายสิญจน์ผูกปลายไม้ปากกาวางไปให้รอบปากโลง เอาเทียน ๘ เล่มติดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง ๘ ช่องนั้น กับมีกระหวายเย็บด้วยใบตอง ๔ มุมบรรจุของคาวหวานเครื่องเซ่น วางลงบนปากโลง ๘ ทิศหรือ ๘ ช่อง ชั้นน้ำสำหรับทำน้ำมนต์ ๑ ชั้น เมื่อจุดเทียน ๘ เล่มเช่นนั้นก็ลงมือทำน้ำมนต์ธรรณสารอ่านโอองการว่า “สีโรเม พุทธเทรณจ สลาเตส พรหมเทวดา ปรมเหตุเถน จ ปญจเพชฉลुकณญเจว สพพกมมา ปสิทธิเม” เมื่อว่าคาถาจบแล้วก็ควักน้ำมนต์ลูบหน้าเสี้ยม และประพรมโลง ๓ หน แล้วหยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดตาย

^๕ สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอกีรีมาศ, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๖ อ้างแล้ว.

สายสัญญาณที่วางรอบโรงให้ใหม่ลงทั้ง ๘ ช่อง แล้วจึงเอามัดหมอมมาเสกด้วยคาถาว่า “พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ” ๓ ครั้ง แล้ว ถามเองตอบเองว่า โลงนี้ทำหรับใส่อะไร ตอบว่าสำหรับใส่ศพหรือถามว่าโลงนี้ทำไว้สำหรับใส่ศพใคร ตอบว่า สำหรับใส่ศพคนนั้น ๆ เมื่อถามและตอบเสร็จแล้ว จึงเอามัดหมอนั้นสับปากหีบ ๓ ที ทางที่มีรอยสับนี้เป็นเครื่องหมายว่า ให้ศรัทธาอยู่ทางนี้ด้วย แล้วผลักเครื่องเช่น ไม้ปากกา เทียนกับด้ายสายสัญญาณที่เหลือเศษอยู่นั้น รวมลงในโลงทิ้งสิ้นแล้วเอาใบตองตานีที่ใบไม้แตกก้านไม้หัก ๓ ใบ มาบุหีบของที่ผลักลงไปนั้น การเปิดโลงนี้ครั้งสมัยศึกดาบรณคงจะได้เปิดกันจริง ๆ คือตัดเอาไม้ท่อนใหญ่มาขุดเป็นรางลึกกว้างพอสมควรอย่างที่กล่าวแล้ว ใช้ไม้ปากกาเปิดถ่างให้เบะออกดูจเปิดเรือมาถณะนั้น ครั้นต่อมาการทำโลงหรือหีบต่อด้วยไม้กระดาน ไม้ต้องขุดและเปิดเหมือนแต่ก่อน จึงเพียงแต่ใช้ไม้เล็กๆแทนไม้ปากกาเสียบปากโลงพอเป็นพิธีสมมติเปิดโลงเท่านั้น ส่วนการเช่นผีสาางเทวดานั้นชะรอยจะป้องกันมิให้มีภัยอันตรายแก่ผู้เปิด หรือเป็นอุบายเพื่อของกำนัล คือเงินสลิ้งหนึ่งของผู้ทำโลงจะพึงได้เป็นสินน้ำใจ และเพื่อหวังกันมิให้ผีอื่นเข้ามาสิงอยู่ในโลง จึงมีการถามและตอบออกชื่อเจ้าของโลงว่า โลงนี้สำหรับใส่ศพคนนั้น ๆ เสมือนบอกว่ามีเจ้าของแล้วใครจะมาอยู่ไม่ได้ส่วนที่เอาใบตองตานี ที่ใบไม้แตกก้านไม้หัก ๓ ใบมาบุหีบที่ผลักลงไปกันหีบนั้น คงจะเนื่องมาจากครั้งเอาไม้ไผ่ทำเป็นฝือกห่อศพ เมื่อจะเอาศพใส่ไม้ฝือกจึงเอาใบตองปูแล้วปิดข้างหน้า เพื่อมิให้เป็นการอุจาดที่หีบใช้ใบตองใบไม้แตกก้านไม้หักนั้น มีนิยายเล่าว่า นายใช้ให้บ่าวไปตัดตอง บ่าวทำใบแตกก้านหัก นายโกรธจึงขนาบบ่าว แต่บ่าวมีปัญญาดีจึงแก้ว่า ต้องใช้การต้องใช้ใบแตกก้านหักจึงจะดีไม่มีอันตราย ส่วนตองใบไม้แตกก้านไม้หักนั้น สำหรับใช้หุ้มใบศรีอัญญาเชิญขวัญ และใช้ปูรองผี นายเขลากว่าบ่าวก็หลงเชื่อ จึงเลยถือกันเป็นตำราแต่นั้นมาเสร็จพิธีเปิดโลงแล้ว ก็ยกหีบเข้าไปในเรือนคอยรับศพต่อไป^๗

๓.๑.๘ หวีผมศพ

การหวีผมศพนั้น ให้ท่านผู้มีอายุสูงกว่าผู้ตายหรือผู้มีบรรดาศักดิ์สูงเป็นผู้หวี บางมิติก็ให้บุตรชายคนหัวปีหรือบุตรชายคนรองหัวปีหวี วิธีหวีนั้น แบ่งหวีกลับไปข้างหน้าครึ่งหนึ่งข้างหลังครึ่งหนึ่ง การหวีกลับไปข้างหน้าก็แสดงว่าหวีผมสำหรับคนตาย และหวีผมสำหรับคนเกิดทำนองเดียวกันนุ่งผ้าไว้ชายพกข้างหลังข้างหน้ากลับกันดังกล่าวแล้ว ครั้นหวีผมเสร็จแล้วก็หักหวีออกเป็นสองท่อนทิ้งลงในหีบ คือหมายถึงตายกลับไปเกิดคู่นี้ เป็นทุกข์ทั่วมลสัตว์จมอยู่ในวัฏฏสงสาร^๘

๓.๑.๙ บรรจุของเข้าปากศพ

ป้อนหมากที่เตรียมไว้เข้าปาก และเอาเงินบรรจุเข้าไปด้วย ถ้าเป็นคนมั่งมีก็บรรจุสิ่งของอันมีค่า เช่น แหวนทองเป็นต้น แต่ต้องห่อให้ดี เอาเชือกผูกห้อยปลายเชือกออกมานอกปาก หรือห่อให้โตพอที่จะไม่เลื่อนไหลลงไปในลำคอได้ เวลาถ่ายศพจะได้เอากลับคืนมา การที่ป้อนหมากใส่ปากนั้น เป็นปัญหาให้คนเป็นปลงว่าเมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเองไม่ต้องดำ ถึงตำหนักก็ยังไม่รู้จักรสชาติและแก้เปรี้ยวปากได้ ครั้นดับชีพแล้วต้องมีผู้ตำหนักใส่ปากให้ แม้เช่นนั้นก็ยังนอนอ้าปากอมหมากไว้เฉย ๆ ไม่รู้จักถมคายไม่รู้รส ให้เห็นปรากฏความเป็นของไม่เที่ยงแห่งสังขาร การที่เอาเงินหรือทองบรรจุใน

^๗ สัมภาษณ์ พระครูวรคุณประยุต, เจ้าคณะอำเภอทุ่งเสลี่ยม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๘ อ้างแล้ว.

ปากนั้น กล่าวกันว่าผู้ตายจะได้เอาทรัพย์นั้นติดตัวไปใช้ในเมืองผี แต่น่าจะเห็นตรงกันข้ามว่า การที่เอาเงินทองบรรจุลงในปากนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์สมบัติที่ผู้ตายได้สะสมไว้นั้น แม้น้อยสักเท่าใด ครั้นตายแล้วต้องทิ้งหมดเอาอะไรไปไม่ได้เลย แม้แต่เงินที่บรรจุปากไว้ให้ ก็เอาไปไม่ได้ จะเอาไปได้ก็แต่กรรมคือบุญและบาปที่ตนทำไว้เท่านั้น กรรมนั้นแหละย่อมติดตามตนไปดุจเงาตามตัว และส่งผลคือสุขและทุกข์ ตามสมควรแก่กำลังของกรรม^๙

๓.๑.๑๐ การตราสังศพ

ผู้ที่จะตราสังศพนั้น ต้องเป็นผู้ที่ได้รับฝึกหัดเคยผูกมัดศพมาแล้ว และรู้คาถาที่จะว่าในเวลาผูกมัดด้วย อนึ่งถือกันว่า คนที่อายุต่ำกว่า ๓๐ ปี ห้ามมิให้ตราสังศพ ข้อนี้ตีปริศนากันเป็น ๒ ทาง คือทาง ๑ เนื่องจากคนรุ่นหนุ่มเกลียดกลัวผีจึงหาอุบายหลีกเลี่ยงหลอกผู้ใหญ่ว่าอายุไม่ถึง ๓๐ ปีจะตราสังผีไม่ได้มีห้ามไว้ ผู้ใหญ่ที่เขลาก็หลงเชื่อ อีกทาง ๑ จะเนื่องจากผู้ใหญ่หลอกเด็กก็เป็นได้ คือหวังจะกันลาภผล ที่จะพึงได้จากการตราสังศพ จึงว่าคนอายุต่ำกว่า ๓๐ ปี ห้ามตราสังผี แต่ในสมัยนี้ดูก็ไม่ถือกันแล้วเชื่อที่จะตราสังศพนั้นใช้ด้ายดิบอย่างได้สายสัญญาณ ทบกันให้ใหญ่เหนียวพอตั้งรัดไม่ขาด มีขนาดโตเท่าศีรษะแม่มือ วิธีตราสังนี้ มัดเพียง ๓ เปลาะเท่านั้น คือเปลาะแรกเอาเชือกทำบ่วงผูกสวมคอศพ แล้วภาวนาคาถาว่า “ปุโต คีเว” แล้วเอาเชือกผูกโยงมากลางตัวทำเป็นบ่วงตะกรุดเบ็ด ผูกข้อมือให้ยกมือประนมไว้ที่หน้าอกอีกเปลาะหนึ่ง ภาวนาคาถาว่า “ภริยา หตฺเถ” แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกข้อเท้าทั้งสองข้าง ให้ติดกันภาวนาคาถาว่า “ธนฺ ปาเท” รวมเป็น ๓ เปลาะ การที่ตราสังศพ ๓ เปลาะและต้องว่าคาถานั้น เป็นปัญหาธรรมที่แสดงว่าบุตรเป็นบ่วงผูกคอ สามภรรยาเป็นบ่วงผูกข้อมือทรัพย์เป็นบ่วงผูกเท้า บ่วงทั้ง ๓ นี้ผูกมัดสัตว์ให้จมอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ไม่ให้พ้นไปได้ ต่อเมื่อตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ ดังคำโคลงที่นักปราชญ์ประพันธ์ไว้ว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ	
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ		ห่วงไว้
ภรรยาเยี่ยงบ่วงบ่อ		ริงรัด มีอนา
สามบ่วงใครพันได้		จึงพ้นสงสาร

๓.๑.๑๑ เครื่องสักการะใส่มือศพ

เมื่อตราสังเสร็จแล้ว จึงเอากรวยดอกไม้ ซึ่งบรรจุหมากพลู รูปเทียนสอดในมือศพกล่าวกันว่าเครื่องสักการะนี้ ผู้มรณะจะได้นำมาบูชาพระจุฬามณีในดาวดึงส์ ถ้าได้ขึ้นไปอย่างนั้นจริงก็วิเศษ แต่ความจริงคนโบราณเขาทำให้แก่ผู้มรณะเมื่อยังไปอยู่ในเวลาใช้หนักใกล้จะถึงความตาย หมูญาติมาขอขมาจะได้รับขมาเขา ที่เคยได้รับประมาณพลาดปลั่งกันไว้ ด้วยกายวาจา ใจ จักได้อโหสิแก่กัน จะอย่างไรก็ตาม ทำดีไว้แล้วก็ เป็นความดี ผิดก็เสมอตัวไม่มีโทษ^{๑๐}

^๙ สัมภาษณ์ พระครูไพฑูลชัยสิทธิ์, เจ้าคณะอำเภอศรีสัชชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐} อ้างแล้ว.

๓.๑.๑๒ ปิดหน้าศพ

เมื่อสักการะใส่มือเสร็จแล้ว ให้เอาขี้ผึ้งที่แม่ทำให้เป็นรูปหน้าไว้มาปิดตาปิดปากตลอดทั้งหน้า ผู้ที่มั่งมีก็ปิดด้วยทองคำ เมื่อเผาศพแล้วก็เอาทองนั้นสร้างพระเป็นการกุศลต่อไปการปิดตาปิดปากศพนั้น เป็นปัญหาว่าตากับปากเป็นช่องทางให้เกิดอกุศลกรรมต่างๆ เช่นตาเห็นรูปเกิดความกำหนดหลงรักหลงชังเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ส่วนปากนั้น พูดปลดล่อลวงส่อเสียดยุยง พูดหยาบคายดาแข่ง และเพื่อเจ้า ล้วนแต่เป็นอกุศลกรรมจึงบดเสียด คือ สวรรระวังให้มีอกุศลกรรมเข้าทางตาทางปากได้ ไซ้แต่จะสวรรแต่ตาและปากเท่านั้น แม้ทางอื่นๆ ก็ควรสวรรเช่นเดียวกัน อีกประการหนึ่งในทางโลกเมื่อถ่ายศพออกจากหีบ ศพนั้นยังไม่เนาโหมกก็เกรงว่าจะมีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัวแก่ผู้ที่ได้เห็น เป็นต้นว่าในตาลนสิก ลิ่นแลบออกมา เป็นการอุจาด ซึ่งใช้ทองหรือขี้ผึ้งปิดไว้เพื่อป้องกันมิให้เป็นดั่งนั้น^{๑๑}

๓.๑.๑๓ ห่อศพและดอยศพ

การห่อศพนั้น ใช้ผ้าขาวห่อแต่เท้าตลอดศีรษะให้มีคิ้วท้วมทั้งตัว แล้วเอาด้ายดิบหรือสายสิญจน์ทาบกันจนโตประมาณเท่านี้วก้อย ซึ่งคะเนว่าเหนียวพอ ถึงศพจะขึ้นเบ่งอย่างไรก็คงไม่ขาด มัดตั้งแต่เท้าขึ้นมา ๕ เปลาะ และใช้ไม้ข้างละอันซึ่งเรียกว่าไม้ระแนบมัดประจำติดไปด้วย การที่ผูกมัด ๕ เปลาะนี้ เป็นปัญหาธรรมเตือนสติให้รู้ว่า เครื่องกางกั้นสัตว์โลกไว้ในห้วงทุกชั้นนี้เรียกว่านิรณมียอยู่ ๕ คือ กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในกาม๑ พยาบาท คิดปองร้าย๑ ถีนมิทธะ ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม๑ อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งสร้านและรำคาญ๑ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยไม่ตกลงได้๑ อีกนัยยะหนึ่งเป็นปัญหาธรรมให้ระลึกถึงเบญจขันธ์คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาส่วนผ้าขาวคลุมหุ้มกายไม่ระแนบซ้ายขวา เป็นปัญหาให้พิจารณาว่า เราคนเราเมื่อดับชีพแล้วก็เหมือนท่อนไม้หาสาระมิได้ ท่อนไม้เสียอิกยังใช้ใส่ไฟได้ ร่างกายนอกจากฉมแผ่นดิน ก็ยังไม่มีประโยชน์อันใดเลย พิจารณาเห็นอย่างนี้แล้วจักได้เกิดสังเวชในกายคลายความรัก ความชัง และความยึดมั่นสำคัญผิดต่าง ๆ เป็นทางดำเนินตนให้พ้นทุกข์ได้

เมื่อห่อศพเสร็จแล้ว ยกศพลงใส่หีบปิดฝาผนึกตอกตะปู ธรรมนิยมเงินหรือถวญเขาถือมิให้พี่น้องลูกหลานที่มีปิงชกกัน ได้เห็นการกระทำหรือหรือตอกตะปูนั้น เพราะจะทำให้ผู้นั้นเจ็บไข้และไม่มีความสุข ในกาลต่อไป ปีที่ชกกันนั้นคือ นับจากปีเกิดของผู้ตายไปจนถึงปีที่ ๗ ตัวอย่างเช่นคนตายเกิดปีเถาะ ชกกับคนเกิดปีระกา เป็นต้น^{๑๒}

๓.๑.๑๔ ทำบันได ๒-๔ ชั้น

เอาบันไดวางบนหลังหีบ บันไดนั้นทำด้วยไม้ไผ่ซีกเล็กๆ ขนาดเท่าไม้ตบจากให้กว้างยาวเท่ากับปากหีบ บางมตีทำ ๓ ชั้น บางมตีก็ทำ ๔ ชั้น บันได ๓ ชั้นนั้นเป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์ทั้งหลายต้องท่องเที่ยวหมุนเวียนในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ อธิบายซ้ำกับปัญหาเวียน ๓ รอบ ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า ส่วนบันได ๔ ชั้นนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า ชั้นที่ ๑ ได้แก่เกิด ชั้นที่ ๒ แก่ ชั้นที่ ๓ ไข้ ชั้นที่ ๔ ตาย คนเราเกิดมาจะต้องก้าวไปตามขั้นทั้ง ๔ นี้โดยลำดับ อิกบรรยายหนึ่งว่า บันได ๔

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมวโรทัย, รองเจ้าคณะอำเภอองไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} อ้างแล้ว

ชั้น คือ ชั้นที่ ๑ กามภพ ชั้นที่ ๒ รูปภพ ชั้นที่ ๓ อรูปภพ ชั้นที่ ๔ นิพพาน มติข้างบันได ๔ ชั้นนี้แยกคายอยู่ แต่มาในสมัยนี้ไม่ค่อยใช้กันเสียแล้วบางรายก็ใส่ไว้ปากหีบข้างใน^{๑๓}

๓.๑.๑๕ ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ

ตามไฟไว้ปลายเท้าศพนั้น โบราณใช้มะพร้าวซีกใส่เกลือเติมน้ำมันจุดเป็นตะเกียงตามไว้ในภาชนะอันบรรจุข้าวเปลือก และมีหม้อน้ำ ๓ หม้อ ใส่น้ำตั้งไว้ไม่พาก ๓ อัน สมัยนี้ใช้โคมหรือไฟตามไว้ปลายเท้าศพ เป็นปัญหาธรรมว่า เมื่อยังมีชีวิต ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลมยังมีอยู่พร้อมกันครั้งสิ้นชีพแล้ว ธาตุทั้ง ๔ ต่างแตกแยกกันไปจึงจุดไฟให้เห็นเป็นพระยาน้ำมันในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ดุจบุญกุศลก่อสร้าง ส่วนเกลือเปรียบด้วยบาปอกุศลเป็นคนละอย่างจะปนคล้ากันไม่ได้ บางมติก็น่าบุญบาปเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมันย่อมไม่เข้ากัน บุญให้ผลเป็นสุขบาปให้ผลเป็นทุกข์ การบรรจุข้าวเปลือกในภาชนะนั้น แสดงว่าใครหว่านข้าวกล้าลงในนาแล้วย่อมจะออกเป็นต้นข้าว ต้นข้าวไม่กลายเป็นหญ้าฉนั้นใด ทำบุญไว้ก็คงเป็นบุญ ไม่กลับกลายเป็นบาปฉนั้น ส่วนหม้อน้ำ ๓ หม้อ พาก ๓ ชั้นนั้นเอาไว้ทำพิธีเมื่อเวลาชักศพไปจากบ้าน^{๑๔}

๓.๑.๑๖ สวดหน้าศพ

ต่อจากนั้นก็จัดตั้งเครื่องตั้งศพ เครื่องเช่น เครื่องบูชาศพ ตั้งเตียงสำหรับพระสวดพระอภิธรรม และเครื่องบูชาที่หน้าเตียงตามที่เตรียมไว้แล้ว นิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรมการสวดพระอภิธรรมนั้น บางรายก็สวดเพียงคำคืน บางรายก็สวด ๔ จบ ตลอดรุ่ง และจะสวด ๗ คืนก็ได้ หรือสวดแต่เพียง ๓ คืนก็ได้ตามแต่สะดวก เมื่อสวดแล้วจะพระทุกวันก็ได้ หรือ ๗ วันเลี้ยวครั้งหนึ่งก็ได้ คือเลี้ยวทุก ๆ วันตาย เช่นวันตายเป็นวันอาทิตย์ก็นิมนต์พระมาสวดวันเสาร์แล้วเลี้ยวพระเข้าวันอาทิตย์ ทุก ๆ ๗ วัน (ถ้าเป็นศพใหญ่ก็มีงเด็กทุก ๆ ๗ วัน) หรือจะสวดครั้งคืน แล้วถวายจตุปัจจัยหรือสิ่งของเลยทีเดียว เรียกว่าสวดปล่อยก็เป็นการสะดวกดีทั้งพระและเจ้าภาพ คือพระก็ไม่ต้องอดนอน เจ้าภาพและคนปฏิบัติพระก็จะได้พักผ่อนไม่สิ้นเปลืองทั้งกำลังกาย และกำลังทรัพย์ การสวดพระอภิธรรมนี้ก็เพื่อจะให้เจ้าภาพสดับรรเทาความทุกข์โศกและเป็นบุญกุศล ไม่ใช่สวดให้ผีฟัง อีกอย่างหนึ่งก็เพื่อมิให้เป็นการเจียบเหงา ซึ่งเท่ากับนิมนต์พระมาเป็นเพื่อนเจ้าภาพ

๓.๒ หมวดระหว่างเผาศพ

๓.๒.๑ วันเผาศพ

วันเผาศพนั้น โบราณนิยมว่าห้ามเผาในว่าข้างขึ้นเผาวันคี่ ข้างแรมเผาวันคู่ ห้ามเผาศพในวันศุกร์ และถ้าตายในวันเสาร์ห้ามเผาในวันอังคาร วิธีนับวันคี่วันคู่กันดังนี้ ขึ้น ๑ คำคนเผาผี ขึ้น ๒ คำ ผีเผาคน เป็นต้น ขึ้น ๑๕ คำ คนเผาผี แรม ๑๕ คำ ผีเผาคน โดยนัยนี้ข้างขึ้นวันคี่เป็นวันคนเผาผี ข้างแรมเป็นวันผีเผาคน ถ้าถูกวันคนเผาผี ไม่เดือดร้อนแก่คนเป็น ถ้าถูกวันผีเผาคน คนเป็นจะมีความเดือดร้อน เพราะฉะนั้นข้างขึ้นให้เผาวันคี่ ข้างแรมให้เผาวันคู่ มีปฐมเหตุอย่างไรยังหาหลักฐานไม่ได้

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายจำเริญ ศรีคำมูล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔} อ้างแล้ว.

ถนัด เป็นแต่เล่ากันว่า เป็นมติของเจ้าของเครื่องศพ ซึ่งเป็นคนเจ้าปัญญา แสวงหาทางลาภผลทางเผาศพ ทำเครื่องศพไว้ให้เขาเช่า ครั้นมีคนมาเช่าพร้อมกันหลายราย จึงอุบายว่า ช่างขึ้นต้องเผาวันคี่ ช่างแรมต้องเผาวันคู่ ถูกต้องตามตำรายิ่งนัก คนทั้งหลายเห็นแบบคาก็หลงเชื่อจึงถือกันเป็นตำรา ส่วนที่ห้ามเผาวันศุกร์และตายวันเสาร์ห้ามเผาวันอังคารนั้น ก็คงมีเหตุผลคล้ายๆ กัน และชะรอยจะมีผู้ใดผู้หนึ่งได้ประสบเหตุร้าย มาแล้วจึงได้ถือกันเป็นตำรา^{๑๕}

๓.๒.๒ การปลงศพ

การปลงศพนั้น ถ้าสะดวกที่บ้านก็มักทำกันที่บ้านก่อนแล้วชักศพไปวัดมีเทศน์บังสุกุลเล็กน้อยแล้วก็เผา ถ้าไม่สะดวกที่บ้านก็ชักศพไปที่วัดทีเดียว ส่วนการทำบุญ ๗ วัน ต้องกลับมาทำที่บ้านเพราะถือกันว่าปลดทุกข์หรือทำบุญบ้าน เพื่อเป็นความสวัสดิแก่คนที่อยู่ต่อไปการปลงศพถ้าทำกันอย่างเต็มที่ก็ถึง ๓ วัน ๓ คืน ที่เป็นอย่างธรรมดาที่ตั้งศพคืนหนึ่งรุ่งขึ้นเผาที่ย่อให้สั้นกว่านั้นก็ชักเข้าเผาเย็น ส่วนการกุศลก็มีการสวดมนต์เย็นเลี้ยงพระ เรียกกันว่าเปิดศพทำบุญบ้าง ไม่มีบ้าง กลางคืนมีสวดพระอภิธรรมกลางวันมีเทศน์บังสุกุล จะมีเทศน์ก็กัณฑ์เรื่องอะไรและบังสุกุลก็ครั้งๆ ละเท่าใดวันและเวลาไหนบ้างแล้วแต่กำลัง และความสะดวกของเจ้าภาพ ถ้าเป็นงานใหญ่ก็มีงูเต๊ก มีเทศน์ปฐมสังคายนาเครื่องสังเiectกัณฑ์เทศน์ ทั้งสลากทำทาน มีปีพาทย์ มหรสพต่างๆ และดอกไม้เป็น ต้น เมื่อตกลงว่าจะทำศพเมื่อไร ณ ที่ไหนเจ้าภาพควรจะเตรียมตัวดังนี้

๑. ติดต่อกับเจ้าอาวาสหรือเจ้าป่าช้า ในวัดที่จะไปปลงศพ
๒. เมรุที่เผาศพ เครื่องตั้งศพ หยวก และดอกไม้ตาราง
๓. สัปเหร่อหรือสนม ผู้ทำการเผา
๔. ผ้าขาวสำหรับนุ่งห่มในงานศพ
๕. เครื่องกัณฑ์เทศน์ อย่างน้อยควรมีไตร ดอกไม้ รูป เทียน หมากพลู บุหรี่ไม้ขีดไฟ ใบชา เงินติดเทียน รวมไปถึงตะลุ่มหรือพานก็ได้ตั้งเป็นเครื่องกัณฑ์ ถ้าเป็นเครื่องสังเiectก็มีตู้ เครื่องใช้ต่างๆ ใส่ประดับไว้ในตู้ให้ดูงดงาม ยิ่งได้ของรักของชอบใจของผู้ถึงแก่กรรมทำเป็นเครื่องเiectก็ยิ่งดี
๖. เครื่องสามหาบ มีไตร ๓ ไตร เชิงกรานหรืออั้งโล่ ๓ ใบ ทาดินสอพอง สาแหรก๓ คู่ พันผ้าขาว ไม้คาน ๓ อัน ทาดินสอพองหรือพันผ้าขาวก็ได้ สำหรับควาหวานจะรวมเป็นถาดเดียวหรืออย่างละถาดก็ได้ ถึงวันเดิน ๓ หาบ ต้องบรรจุอาหารและขามข้าว บรรจุข้าวสุกเสร็จเพื่อให้พระฉันในวันนั้น หม้อข้าวหม้อแกง อย่างละ ๓ รวม ๖ ใบ ทาดินสอพองให้เหมือนกันหม้อข้าว ๓ ใบใส่ข้าวสารหม้อ แกง ๓ ใบ ใส่ของแห้งมีพริก กะปิ หอมกระเทียม นอกจากนั้นจะมีอะไรอีกก็ได้
๗. มะพร้าว ๑ ลูก กะเทาะเปลือกให้หมด ปอกให้ขาวสำหรับล้างหน้าศพเมื่อเวลาจะเผา
๘. ของขำรวยจะแจกเป็นหนังสือ ผ้าเช็ดหน้า หรือสิ่งของอะไรอื่นๆ อื่กก็ได้ตามชอบใจ
๙. เงินทั้งทาน จะใช้สตาลค์ใส่ลูกมะนาวก็ได้ หรือใช้ทั้งสตาลค์ล้วนๆ ก็ได้
๑๐. ผ้าไตรสำหรับทอดชักบังสุกุล เวลาเทศน์หรือยกศพขึ้น จิตตภาคารอย่างน้อย๓ ไตร
๑๑. สตาลค์ ๓๒ สตาลค์เอาไว้ซื้อที่
๑๒. โภศสำหรับบรรจุอัฐิ

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๑๓. ดอกพิกุล ทำด้วยทองและเงิน ถ้าไม่มีก็ใช้ดอกมะลิ เงินเหรียญหรือสตางค์ขาวแดงก็ได้สำหรับไปโปรยอัฐิ

๑๔. พระสวดหน้าไฟ ๔ รูป พระนำศพ ๑ รูป

๑๕. ถ้าบรรจ้อัฐิในที่เดียว ควรเตรียมสร้างอนุสาวรีย์ไว้เมื่องานเสร็จ และจะได้นำไปบรรจุ

๑๖. ถ้าจะทำบุญ ๗ วันเลย ต้องเตรียมหาของถวายพระไว้ด้วย อย่างน้อย ๕รูป อย่างมาก ๗ รูป และในที่นี้ ศพออกจากบ้านแล้ว ด้ายสายสิญจน์วงบ้าน และให้พระถือเจริญพุทธมนต์ได้^{๑๖}

๓.๒.๓ ประตุป่า

ประตุป่านั้น ให้ทำเมื่อจะยกศพออกจากบ้านเรือน คือหากิ่งไม้สดมา ๒ กิ่ง ผูกติดที่ประตูรวบยอดให้เป็นคอกา เพื่อให้ชัศพรอดออกไป หรือจะใช้เพียงกิ่งเล็กๆ ผูกหรือเสียบปักไว้ข้างประตูก็ได้ เมื่อศพออกจากเรือนไปแล้วก็ถอนทิ้งเสีย ที่ทำเช่นนี้ มีความหมายเป็น ๒นัย คือนัย ๑ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับเข้าไปในเรือน เพราะเมื่อผีออกไปเห็นมีประตุป่าเป็นที่สังเกต ครั้นกลับมาจะเข้าเรือนไม่เห็นประตู ก็หลงทางกลับเรือนไม่ถูก อีกนัย ๑ เป็นปัญหาธรรมว่าประตุป่าเข้าถ้าใครได้เข้าไปแล้ว ไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะได้กลับมาพบญาติอีก และเพื่อให้คนที่อยู่ภายหลัง ปลงธรรมสังเวชว่า คนเราก็เหมือนต้นไม้ ซึ่งปักตะงอยู่ทั้งคู่พอสิ้นลมยกศพลงไปแล้วก็ถูกถอนต้นลงทันที จะได้เป็นจิตตภาวนา บรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เบาบางจากสันดาน

๓.๒.๔ ต่อยหม้อน้ำและชักฟาก

ขณะเมื่อยกศพผ่านประตุป่าไปนั้น ต้องให้คนคอยเอาไม้ต่อยหม้อน้ำ ๓ ใบ ซึ่งตั้งประจำอยู่ให้แตกกระจาย และให้นำไฟดวงนั้นไปหน้าศพ แล้งชักฟาก ๒ ซี่ที่เตรียมไว้ นำออกจากเรือน บางมติก็ว่าเมื่อจะยกศพออกจากเรือน ต้องหาหม้อไฟ ๑ หม้อ หม้อน้ำ ๔ หม้อ และไม้สำหรับทุบหม้อเตรียมไว้ใกล้ ๆ ศพ หม้อไฟนั้นสำหรับนำหน้าศพ หม้อน้ำนั้นสำหรับทุบให้แตก ในขณะที่เมื่อยกศพผ่านไป เมื่อทุบหม้อน้ำแตกแล้ว ก็หักไม้ที่ทุบนั้นเสีย และคนที่อยู่ในเรือนต้องถือพัดโบกลม ออกจากเรือนไปทางศพ ๔ ที มตินี้หม้อน้ำหม้อไฟไม่เตรียมไว้แต่เดิมและไม่มีชักฟาก การต่อยหม้อน้ำให้แตกเอาไฟนำหน้าศพ และเอาพัดโบกลมนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม แยกสลายออกจากกันแล้วเหลือแต่ไฟนำหน้า คนเราจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ก็ด้วยธาตุทั้ง ๔ ควบคุมกันอยู่ เมื่อธาตุทั้ง ๔ แยกสลายลงแล้ว ชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ส่วนที่ชักฟาก ๓ ซี่นั้นให้พิจารณาพระไตรลักษณ์ว่า รูปนั้นเป็นขงไม่เที่ยงเป็นทุกข์แล้วไม่ใช่ของเรา ในวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องแตกดับ เน่าเปื่อยศูนย์สิ้นไปเมื่อความตายมาทันเข้าวันใด ก็เหมือนชักไม้ฟากออกจากเรือน จะผ่อนผันอย่างไรไม่ได้ทั้งนั้น ต้องละทิ้งร่างกายที่เปรียบเหมือนเรือน ไปแต่ผู้เดียวหาเพื่อนฝูงมิได้^{๑๗}

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายทาน อริยประดิษฐ์, ประชาญ์ชาวบ้านอำเภอรุ่งเสด็จ, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายพิน แซ่มชื่น, ประชาญ์ชาวบ้านอำเภอกองไกรลาค, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๓.๒.๕ พระสงฆ์นำหน้า

ในการนี้ต้องนิมนต์พระภิกษุรูปหนึ่ง มาอ่านพระอภิธรรมไปข้างหน้าศพด้วย การที่นิมนต์พระมานำหน้าศพนี้ กล่าวกันว่าจะได้นำวิญญาณไปสู่สวรรค์เบื้องหน้า จะเป็นปัญหาธรรมว่า พระสงฆ์เป็นผู้นำมาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาไปสู่ทางเกษม คือเมื่อพระศาสนาเข้าสู่นิพพานแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้เล่าเรียนพระธรรมวินัย ทรงจำ และและนำสืบทอดต่อมาพระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ได้ก็เพราะพระสงฆ์ และพระสงฆ์เป็นผู้นำ พระธรรมมาสั่งสอนเราทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า พระสงฆ์ทั้งหลายนำเราไปสู่ทางเกษม^{๑๘}

๓.๒.๖ ชักผ้าบังสุกุล

เมื่อศพมาถึงวัดแล้ว จึงจัดการถ่ายหรือเทศพินที่ลับ ซึ่งสัปเหร่อหรือสมนได้จัดเตรียมไว้ ตัดด้วยตราสังออกแล้ววางศพให้อนหงาย เอากิ่งไม้หรือใบตองมาวางลงหน้าอกกันเปื้อน แล้วเจ้าภาพก็เอาน้ำอบน้ำหอมมาประพรม และเอาผ้าไตรหรือผ้าขาวทั้งพับทอดลงบนนั้น นิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุล แต่ครั้งโบราณทีเดียว ทำเป็นกรดานหกในที่เปลี่ยว และเป็นเวลากลางคืนตามโคมไฟไว้เป็นระยะต่างกัน ให้พระเดินไปตามทางนั้นและเข้าไปชักมหาบังสุกุล เหยียบกระดานนั้น ฝีก์ลุกขึ้นนั่ง ประนมมือประคองผ้าให้พระชัก บางรายก็เอาผ้าพันไว้พระจะชักผ้าต้องเอาไม้เท้าไปด้วย เพื่อจะยันผืนไว้แล้วเอาขอชักชายผ้าดึงมา แต่เป็นการลำบากและหน้าหวาดเสียวแก่พระมาก สมัยนี้มีใครทำกันแล้ว การชักผ้ามหาบังสุกุลนั้น มีปฐมเหตุว่าครั้งหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปชักผ้าซึ่งเขาห่อศพ นางบุญมหาชาติซึ่งไว้ในป่าช้าทรงนำผ้ามาชัก ตัด เย็บ ย้อม เป็นผ้าสังฆาฏิ ทรงผ้าผืนนั้นเรียกกันว่าสังฆาฏิ คือแปลจากบังสุกุลธรรมดา ส่วนตัดด้วยตราสังที่มีดศพนั้น ก็เป็นปัญหาธรรมว่า ตัดบ่วงทั้ง ๓ ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น^{๑๙}

๓.๒.๗ ทิ้งเบ็ย ๓๒ เบ็ย

ครั้งโบราณยังใช้เบ็ยอยู่นั้น เมื่อจะเอาเฝือกหรือฝิงศพต้องทิ้งเบ็ยลงในป่าช้า ต่อมาใช้ธนูหรือไสพสแทนเบ็ย สมัยนี้ใช้สตางค์ก็ทิ้งสตางค์ การทิ้งเบ็ยเข้าใจกันเป็น ๒ ทาง คือทาง ๑ ว่าเสียค่าที่ให้แก่ตากลายายกลี ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้า เป็นการเช่าที่อยู่ เพราะกลัวจะเบียดเบียนวิญญาณศพที่หน้าไฟเผา หรือฝิงนั้นให้ได้ความเดือดร้อน ค่าความนั้นหน้าจะเสียเนื่องมาจากเรื่องพระมหากาลเถระ ในอรรถกถาธรรมบทซึ่งกล่าวว่า ฆิเฝ้าป่าช้าคนหนึ่งชื่อนางกาลี แต่สามีของแกจะชื่ออะไรหาปรากฏไม่ปรากฏว่าแกมีลูกหญิงชาย อาศัยอยู่ในกระท่อมน้อยในป่าช้า อาชีพทางรับจ้างเผาศพ เมื่อมีใครตายลงก็เอาศพไปมอบ และให้ค่าจ้างแก่ๆ ก็จัดการเผาให้ แต่ภายหลังคำว่า “กาลี” กลายมาเป็น “ยายกลี” และผิวของแกชื่ออะไรไม่ปรากฏจึงตั้งชื่อให้ว่า “ตากลา” เลยเรียกกันติดปากว่า “ตากลายายกลี” บางทีคนเรียกว่า “ยายกลีตีกลา” ก็มี ตามเค้าความในอรรถกถานี้ การทิ้งเบ็ยในครั้งนั้น ก็คือให้ค่าจ้างเผาศพนั่นเอง แต่บัดนี้ได้กลายเป็นพิธีไปอีกทางหนึ่ง เป็นปัญหาธรรมว่า เบ็ย ๓๒ นั้นได้แก่อาการ ๓๒ มีผมเป็นต้น ย่อมทับถมแผ่นดินไม่มีใครจะพันไปได้ เหมือนกับเบ็ย ๓๒ ที่ทิ้งลงในป่าช้า ฉะนั้น

^{๑๘} อ่างแล้ว.

^{๑๙} อ่างแล้ว.

๓.๒.๘ เวียน ๓ รอบ

ก่อนจะยกศพขึ้นวางบนตะกอน (จิตตาคาร) ต้องเวียน ๓ รอบ การเวียนนั้นให้เวียนซ้าย คือเดินเอาซ้ายเข้าข้างเชิงตะกอน เรียกว่า อุตตราวัฏ แล้วจึงยกศพขึ้นวางบนตะกอนหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตก เวียน ๓ รอบนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ทั่วกัน เป็นการเตือนสติผู้มีชีวิตอยู่ให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบารมีธรรม คือสะสมกองการกุศลอันจะนำไปสู่สวรรค์ และนิพพาน ที่ให้เวียนซ้ายนั้นเพราะเป็นเรื่องตาย พิธีอื่นๆ มีเวียนเทียนนาคเป็นต้น ไขเวียนขวาทั้งสิ้นเพราะเป็นการมงคลไม่ใช่เรื่องตาย ส่วนที่หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกนั้น ว่ากันว่าสัตว์จะถึงที่ตาย มักนอนหันศีรษะไปทางนั้น มีเรื่องเล่าว่าพระอิศวร จะโสภัณฑ์พระขันธกุมาร จึงได้ประชุมเทวดาและนักสิทธิวิทยาธรรมาพร้อมกัน ณ เขาไกรลาส และเชิญพระพรหม พระนารายณ์ มาเจริญพระเกศา ครั้นถึงวันมงคล พระนารายณ์บังเอิญหลับสนิท พระอิศวรมีเทวโองการให้พระอินทร์เอามหาสังข์ไปเป่าปลุก พระนารายณ์แว่วเสียงสังข์ ลืมพระเนตรเห็นพระอินทร์ ตรัสถามว่าโลกมีเหตุประการใด พระอินทร์ทูลตอบว่า พระอิศวรมีเทวโองการให้เชิญเสด็จไป เจริญพระเกศาพระขันธกุมาร พระนารายณ์ปลั่งพระโอษฐ์ว่า ลูกหัวหายจะนอนหลับให้สบายก็ไม่ได้แล้ว ก็เสด็จมากับพระอินทร์ ขณะที่พระนารายณ์ตรัสดังนั้นด้วยอำนาจวาจาสิทธิ์ พระเศียรพระขันธกุมารอันตรธาน พระอิศวรมีเทวโองการให้พระวิศณุกรรมไปยังโลกมนุษย์ ตัดเอาศีรษะคนถึงมรณะมาต่อเศียรพระขันธกุมาร พระวิศณุกรรมรับเทวโองการแล้ว มาเที่ยวหาศีรษะคนผู้ถึงมรณะในวันนั้น ก็ไม่มีผู้ใดตายพบแต่ข้างนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก ก็ตัดเอาศีรษะข้างไปต่อเป็นพระเศียรพระขันธกุมาร แล้วพระเป็นเจ้าทั้งสองจึงพร้อมกัน เปลี่ยนพระนามให้เรียกว่า “พระวิฆเนศ” สัตว์จะถึงที่ตายนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกอย่างนี้ อนึ่ง ในคติพระพุทธศาสนาหายานถือว่า ทิศตะวันตกเป็นทางไปสู่แดนสุขาวดี อันเป็นสวรรค์ของพระอมิตภพพุทธ เมื่อคนตายเขาย่อมหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เพื่อไปสู่สวรรค์สุขาวดี ทุกวันนี้เราก็ก็นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เป็นทิศขึ้นนอน เราจึงไม่หันหัวไปทางนั้น ซึ่งคงจะเนื่องมาจากคติที่ว่าทิศใต้เป็นแดนของเปรตโลกหรือยมโลกนั่นเอง^{๒๐}

๓.๒.๙ มะพร้าวล้างหน้า

เมื่อถึงเวลาจะเผา ซึ่งกะเทาะเปลือกเตรียมไว้นั้นมา ต่อยน้ำรดหน้าล้างหน้า เรียกกันว่า มะพร้าวล้างหน้า มีคำกล่าวกันว่าถ้าใครเอาเนื้อมะพร้าวนั้นไปกิน แล้วจะแก่นอนกัดฟันได้เท็จจริงอย่างไรแล้วแต่จะพิจารณา เรื่องมะพร้าวล้างหน้าศพนั้น เป็นปัญหาธรรมว่าน้ำธรรมดาชุ่มระคนด้วยเปลือกถม เปรียบด้วยกิเลสมีรากะนั้นต้นทำด้วยจิตหมอง ส่วนน้ำมะพร้าวมีเครื่องหอมหลายชั้นเป็นน้ำสะอาดถ้าคนทั้งหลายอุทิศสำหรับบำเพ็ญกุศล สุจริตทำให้ใสสะอาดปราศจากกิเลสมีรากะเป็นต้น เหมือนน้ำในผลมะพร้าวแล้วก็จะมีความสุข เมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็จะไปสวรรค์ ครั้นล้างหน้าศพเรียบร้อยแล้ว ก็ลงมือเผาศพ เชิญท่านผู้มีเกียรติเป็นประธานในสมาคมนั้นเผาก่อน ถ้าเป็นศพผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็ต้องให้พระราชทานไฟหลวงก่อนจึงเผากันต่อไป^{๒๑}

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายปราย คู่ครุ, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอเมืองสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอสรีลักษ์, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๓.๒.๑๐ เทียนเผาศพ

เทียนเผาศพนั้น ห้ามมิให้จุดต่อกัน ต้องจุดจากไฟชนวนที่เจ้าภาพจัดไว้ให้ ที่มีให้จุดไฟต่อกันนั้น ถือกันมาแต่โบราณ คือโบราณใช้ไม้ตัดเป็นท่อนสั้น ๆ ผู้มาก่อนจุดไฟจะเผาผีผู้มาทีหลังขอต่อเมื่อให้ต่อกันมากคน ไฟก็ลุกลามไหม้จวนหมดน้ำมันยางก็ไหลหยดครดมือใหม่จึงห้ามว่าเผาผีไม่ให้เผาต่อกัน แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ก็ยังใช้เทียนก็ยังถือกันอยู่ คงจะหวังความเรียบร้อยในเวลาขึ้นไปเผาศพ จะได้ไม่ต้องเบียดเสียดและเอาไฟเข้าไปจี้กัน เป็นการอลหม่านบางศพท่านผู้เป็นประธานซึ่งเรียกว่าเป็นต้นเพลิง เอารูปเทียนจุดไฟขึ้นไปเผาผู้เดียว แยกที่ไปเผาอกนั้นไม่ต้องจุดไฟ เป็นแต่เอารูปเทียนไปวางเฉยๆ เพราะไฟผู้ที่เป็นประธานจุดไว้มีอยู่แล้ว การที่เผาศพด้วยรูปเทียนนี้เพื่อเป็นเกียรติยศแก่ศพ ยังมิได้เผาจริง อีกอย่างหนึ่งที่ห้ามมิให้เผาไฟจุดต่อกันนั้นเป็นปัญหาธรรมว่า ไฟนั้นได้กิเลสเครื่องร้อนคือโกรธ ความโกรธ โทสะความประทุษร้าย พยาบาทความมุ่งร้าย เมื่อไฟเหล่านี้เกิดขึ้นแก่ผู้ใดแล้ว ก็ให้ผู้นั้นระงับเสียอย่าเอาไปจุดต่อกระท่อให้ลุกลามมากไป จนถึงพาคนอื่นให้เดือดร้อน^{๒๒}

๓.๒.๑๑ ชักฟืน ๓ ดุ้น

ครั้งเผาหลอกพอเป็นพิธีแล้ว ได้เวลาเผาจริงญาติมิตรที่สนิท ก็ไปเผากันอีกครั้งหนึ่ง ขณะเมื่อเพลิงลุกรุ่งโรจน์อยู่นั้น บางรายก็เอาผ้าคลุมหีบหรือผ้าห่มแพร โยนข้ามไฟ ๓ หนและรอกอยกันอยู่จนกว่าสัปเหร่อหรือสนมจะชักฟืน ๓ ดุ้น จึงกลับบ้านได้ ที่เอาผ้าโยนข้ามไฟ ๓ หนนั้นเป็นปัญหาธรรมว่า คนเรายังอยู่ในสงสารวิญญูเพียงใด ก็เหมือนอยู่ในกองไฟทั้ง ๓ คือราคะ โทสะ โมหะ อันเผาผลนให้เราร้อนอยู่เพียงใดนั้น ที่ให้หรือชักฟืนเสียก่อน เพราะโบราณเผาศพกันในป่า ครั้นพลบค่ำพากันกลับหมด ไฟอาจลามไปไหม้บ้านหรือโรงของคนอื่น เป็นอันตรายจึงถือว่าต้องรอกอยู่ช่วยกัน พรากไฟเสียก่อนจึงกลับได้ อีกอย่างหนึ่งเป็นมติของผู้มีปัญญาหน่วงไว้ เพื่อให้อยู่พิจารณาานานๆ จึงรีบชักฟืนเร็วนักจะพากันกลับเสียหมด ไม่ทันได้ป้องกันมีภูฐานเพราะการเผาศพนั้นว่ามีอาณิสสงส์ อย่างน้อยต้องให้ได้อสุภสัญญาจะได้เป็นอุบิสัย แก่มรรคผลนิพพาน ดังยสกุลบุตรพร้อมด้วยสหาย ๕๔ คนช่วยกันเผาศพไม่มีญาติพิจารณาศพนั้นจนได้อสุภสัญญาแล้วพากันกลับบ้าน ข้อนั้นจึงเป็นอุบิสัยให้ได้อสำเร็จมรรคผลและบรรพชาในพระพุทธศาสนา แต่ครั้งจะบอกตรงๆ ว่าพิจารณาเสียก่อนก็คงจะไม่ มีใครเชื่อจึงอุบายว่าต้องรอกให้ชักฟืน ๓ ดุ้นเสียก่อนจึงกลับได้ และเป็นปัญหาธรรมว่า ชักฟืน ๓ ดุ้น ก็คือพรากไฟ ทั้ง ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ นั้นออกจากใจ ในขณะที่เผาศพนั้นเสียก่อน จึงค่อยกลับบ้าน

๓.๒.๑๒ ห้ามมิให้ขึ้นเรือนก่อนล้างหน้าหรืออาบน้ำ

ได้กล่าวแล้วว่า การเผาศพครั้งโบราณเป็นการออกแรงเผากันจริงๆ ไม่ใช่เผาพอเป็นพิธีเหมือนสมัยนี้ ญาติมิตรที่ไปก็ช่วยกันทั้งหมด กว่าศพจะไหม้ไหม้ก็เห็งอไหลไคล้อย ถูกเปลวไฟและกลิ่นศพจับเปื้อนตามตัวผิวหนัง เป็นปฏิกุศลโสโครกมาก ครั้นกลับมาบ้านถ้าไม่อาบน้ำชำระล้างเสียก่อนแล้ว ขึ้นไปบนเรือนก็จะเป็นที่รังเกียจแก่ผู้อยู่บ้าน จึงจำเป็นต้องอาบน้ำ หรืออย่างน้อยก็ล้างหน้าเสียก่อนจึงขึ้นไปได้ จะว่าผิดติดตัวหรือติดตามมาก็ได้ คือกลิ่นผีและร่างที่แลเห็นนั่นเองติดตาม แต่

^{๒๒} อ่างแล้ว.

สมัยนี้ไม่ต้องช่วยกันเผาเช่นนั้น เพราะเจ้าหน้าที่คือสัปเหร่อหรือสนมจัดการเผาเสร็จ ญาติมิตรที่ไปเผากลับมาบ้าน ไม่ต้องถูกรังเกียจว่าจะมีของโสโครกติดตัวมา แม้เช่นนั้นถ้าจะล้างหน้าหรือลูบตัวเสียก่อนก็เป็นการดี ไม่มีเสียหายอันใด^{๒๓}

๓.๒.๑๓ เดิน ๓ หาบ

รุ่งขึ้นเช้า บุตรและญาติของผู้ตาย แต่งเครื่องขาวทุกซ์ จัด ๓ หาบไปยังที่เผาศพพร้อมกัน ๓ หาบ นั้น คือ ของถวายพระใส่พานรวม ๓ พาน ในพานหนึ่ง๐ ก็มีหม้อข้าว เชิงกรานหรืออ่างโล่ บรรจุของแห้ง เช่นข้าวสาร พริก กะปิ หอม กระเทียม รวมใส่สาแทรกข้างหนึ่งอีกข้างหนึ่งก็สำหรับคาวหวาน บรรจุของสดสำหรับพระฉันเหมือนกันทั้ง ๓ หาบ แล้วจัดให้บุตรหลานหรือญาติ สามคนหาคคนละหาบถือผ้าไตรอีกสามคนๆ ละไตร หัวหน้าเดินเวียนรอบกองฟอนสามรอบ เวลาเดินนั้นให้คู่อย่างชาวสวนหรือชาวป่า คุยเรียกกันว่าวู้ๆ คนข้างหน้าคู่ขึ้นก่อนแล้วคนข้างหลังก็คู่รับกันไปโดยตลอดจนครบ ๓ รอบ แล้วแยกทางกันไปเอาหาบไปตั้งเรียงกันที่อาสน์สงฆ์ แล้วเจ้าภาพก็เอาผ้าไตรไปทอดที่กองฟอน นิมนต์พระสงฆ์มา ๓ รูปมาชักบังสุกุลแล้วเจ้าก็ถวายสำหรับคาวหวานแก่พระสงฆ์ ๓ รูปนั้น เมื่อพระสงฆ์ถวายสัพพีเจ้าต้องกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญไปให้แก่ผู้ตาย เสร็จแล้วพระก็รับ ๓ หาบไปฉันที่วัดแต่ถ้าเป็นพิธีของหลวง พระรับ๓ หาบแล้วฉันที่นั่นแล้วอนุโมทนาที่หลังแล้วจึงกลับ

วิธีเดิน ๓ หาบนั้น มีปฐมเหตุมาจากเรื่องโสเรยยเศรษฐี บุตรไปอาบน้ำกับเพื่อพ่อพระมหากัจจายนะเถระมีรูปสวยดังทอง ก็คิดผิดไปด้วยอำนาจระคะว่า โฉนหนอจึงจะได้พระมาเป็นภรรยาของเขา มิฉะนั้นก็ให้ภรรยาของเราเป็นเหมือนพระเถระนี้ เพียงเท่าเพศของเขาก็กลับกลายเป็นหญิงไป โสเรยยเกิดความละอายจึงหนีไปเมืองตักกศิลา โดยมีได้บอกให้เพื่อนทราบ ครั้นเพื่อนกลับไปบ้านแล้วจึงแจ้งเหตุให้บิดามารดาของโสเรยยะทราบ มารดาบิดามีความวิตกกังวลจึงให้บ่าวไพร่ไปเที่ยวค้นหาในที่ต่างๆ (ซึ่งเข้าใจว่าเอาอาหารใส่หาบเดินคู่กันไปด้วย) เมื่อไม่พบก็ร้องไห้คร่ำครวญ สำคัญว่าตายจึงได้ทำมกตภัตรส่งไปให้ผู้ตาย

อีกเรื่องหนึ่งธิดาเศรษฐีคนหนึ่ง มีความปฏิพัทธ์รักใคร่ในพรานป่า จึงได้หนีบิดามารดาตามไปอยู่เป็นภรรยาของเขา ในเมื่อพรานป่าขับเขี้ยวออกจากเมืองไป ฝ่ายบิดามารดาไม่ทราบสาเหตุ ว่า ลูกตายไปข้างไหน จึงให้บ่าวไพร่ไปเที่ยวค้นหา เมื่อไม่พบก็ทำมกตภัตรเช่นเดียวกัน ส่วนการเดินทางเวียน ๓ รอบนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า ถ้ายังไม่ถึงพระนิพพาน トラบใดก็วนเวียนอยู่ใน ๓ ภพ เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้วแยกทางกันไปนั้น แสดงว่าคนเราเมื่อสิ้นลมตายไปแล้ว ก็ต้องแยกทางกันไปเกิดมีภพใดก็ภพหนึ่ง การที่วู้ๆ นั้นแสดงว่าพระไม่ว่าผู้ตายนั้นว่าไปเกิด ณ ภพใดจึงได้คู่เรียกให้รู้วญาณได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

๓.๒.๑๔ แปรรูป

ก่อนจะแปรรูปนั้น ควรจะดูที่กองฟอนเสียก่อนว่าจะมีรูปอะไรปรากฏอยู่บ้าง มีผู้กล่าวกันว่าบางรายมีภาพเป็นรอยเท้าของเด็กบ้าง ของสัตว์ต่าง ๆ บ้าง อยู่บนกองถ้าถ้ายันนั้นแต่นาน ๆ ก็จะมีผู้พบสักครั้งหนึ่ง สันนิษฐานกันว่ารูปรอยเท้า นั้น เป็นเครื่องหมายคติกำเนิดของคนตาย ครั้นแล้ว

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายดงเย็น พรหมชาติ, ประชาญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสำโรง, ๘ ตุลาคม ๒๕๖๐.

วจึงทำการแปรรูปต่อไปครั้งแรกทำกองกระดูกให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก สมมติว่าตายแล้วนิมนต์พระมาบังสุกุลตายแล้วจึงเกลี่ยรูปนั้นเสีย ทำรูปใหม่ให้หัน ศีรษะไปทางทิศ ตะวัน ออกสมมติว่าเกิด และนิมนต์พระมาบังสุกุลเป็นอีกครั้งหนึ่ง แล้วเจ้าภาพเอาดอกไม้เงินดอกไม้ ทอง ถ้าไม่มีให้เอาดอกไม้หรือเงินเหรียญสดต่างค์ขาวแดงแล้วให้โปรยลงบนกระดูกแล้วประพรมด้วย น้ำอบน้ำหอม^{๒๔}

๓.๒.๑๕ บังสุกุลเป็นและบังสุกุลตาย

บังสุกุลตายมีปฐมเหตุ สืบเนื่องมาจากนางกาลิผู้รับจ้างเผาศพ ในเรื่องพระมหากาลเถระ ดังกล่าวมาแล้ว ครั้นนางกุลธิดาคนหนึ่งตายใหม่ๆ ญาติจึงนำศพมาจ้างเผาโดยให้ค่าจ้างและอุปกรณ์ มีพื้นและน้ำมันเป็นต้น นางเห็นศพที่กำลังตายใหม่ๆ ยังสวยงามอยู่จึงไปนิมนต์พระมหากาลเถระมา ปลงพระกัมมัฏฐาน พระเถระให้เปลื้องผ้าออกแล้วพิจารณา ตั้งแต่ปลายเท้าจนถึงปลายผม เห็นว่า ยังเป็นรูปที่ประณีตงดงามอยู่ จึงให้เอาไฟเผาแล้วส่งให้ไปบอกใน เมื่อศพถูกเพลิงไฟจับแล้ว นาง ปฏิบัติตามแล้วนิมนต์พระเถระมาพิจารณาอีก พระเถระเห็นผิวพรรณของศพนั้นถูกไฟคลอกเหมือน แม้โคต่าง เท้าจุ่มห้อยลงมามีองหนั่งหน้าผากถลอก จึงเริ่มพิจารณาความสิ้นเสื่อมของสังขารโดย คาถาว่า

อนิจจา วต สงขารา อุปาทายธมมิโน
อุปชชิตวา นิรุชฌนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข

แปลว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดดับเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความระงับสังขารเหล่านั้นเสีย นำมาซึ่งความสุขดังนี้แล้ว เจริญวิปัสสนาก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณจึงใช้คาถานี้ เป็นเครื่องพิจารณาร่างกายที่ตายแล้วเรียกว่าบังสุกุลตาย ส่วน บังสุกุลนั้นมีปฐมเหตุว่า พระเถระรูปหนึ่งมีร่างกายเป็นต่อมเป็นผิแตกเป็นน้ำเหลืองศิษย์สัทธินาหาริก อันเตวาสิก พวกกันทั้งไม่มีใครปฏิบัติต่อเมื่อพระศาสดาเสด็จไปทรงต้มน้ำ จะซักผ้าประทานให้ ภิกษุ ทั้งหลายจึงพากันมารับปฏิบัติแทน โปรดให้เอาผ้าสบงจีวรไปซักผลัดเปลี่ยนและเช็ดถูตัวให้ จนพระ เถระมีกายเบา มีจิตเป็นเอกัคคตา พระศาสดาประทับอยู่เหนือศีรษะจึงตรัสพระคาถาว่า

อจิริ วตยํ กายิ ปฐวี อธิ เสสฺสติ

ฉนฺโท อเปตวิญญาโน นีรตถํวํ กสิญฺครํ

แปลว่า ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักนอนทับแผ่นดิน เมื่อปราศจากวิญญาณก็ว่างเปล่าเป็น นรารากันท่อนพื้น หาประโยชน์มิได้ดังนี้ เมื่อจบคาถาพระเถระก็ได้สำเร็จพระอรหันต์พร้อมปฏิสัมภิทา ญาณจึงใช้คาถานี้ เป็นเครื่องพิจารณาว่าร่างกายที่ยังเป็นอยู่เรียกว่าบังสุกุลเป็น^{๒๕}

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีษะนาถ, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูไพฑูลย์สิทธิ, เจ้าคณะอำเภอศรีษะนาถ, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๓.๓ หมวดหลังเฝ้าศพ

๓.๓.๑ เก็บอัฐิ

เมื่อแปรรูปและบังสุกุลแล้ว ก็ให้ลูกหลายเก็บดอกไม้ทอง ที่โปรยไว้นั้นเอาไปใส่ เอาไปใส่ไว้ในที่เก็บเงิน สมมติว่ากระดุกเงิน กระดุกทอง รักษาทรัพย์เป็นของดีจะได้เกิดความเจริญแล้ว เลือกรับ อัฐิแขนงตัวและศีรษะอย่างละน้อยใส่โกศเล็กไว้ต่างหาก ส่วนอัฐิอื่นนอกจากนั้นและถ่านถ่านก็รวมไว้ในอันที่สมควร การเก็บอัฐิ เป็นหน้าที่ของลูกหลาน ที่จะช่วยกันเก็บเพื่อจะได้ไว้สักการบูชาเป็นที่ระลึก และเป็นเหตุให้บำเพ็ญกุศลประจำปี เป็นการกตัญญูตต่อต่อไป ส่วนทางบ้านควรเตรียมตัวตั้งโต๊ะบูชา และออกทุกข์แต่งสัไว้รับอัฐิวันนี้เป็นวันออกทุกข์ แต่ถ้าจะไว้ทุกข์อีกก็ควรไว้ในวันต่อไป เมื่ออัฐิมาถึงบ้านต้องเชิญอัฐิบรรพบุรุษไว้ในบ้านออกไปรับอัฐิที่มากใหม่เข้าบ้าน และโปรยสวดทั้งทางหน้าเรื่อยไปจนถึงโต๊ะบูชา แล้วเริ่มทำบุญ ๗ วันต่อไป การทำบุญ ๗ วันนี้มี ๒ อย่าง บางรายก็รอนจนถึง ๗ วันจึงทำ บางรายก็ ทำเสียให้ เสร็จทีเดีย ยว การทำนั้น คือสวดมนต์ เลี้ยงพระมีเทศน์บัง สุกุล อย่างเดียวกันกับ ๗ วัน เมื่อศพอยู่บ้านต่างแต่ใช้ต้ายสายสิญจน์วงบ้าน และให้พระถือสวดมนต์เท่านั้น เพราะศพเผาแล้ว

๓.๓.๒ ปฐมเหตุการณทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ

การทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และครบร้อยปีนั้น มีปฐมเหตุที่เข้าใจกันมาต่าง ๆ บางพวกเข้าใจว่าผู้ตายไปเที่ยวชมอะไรต่ออะไรในเมืองผีเปลือกเปลือก ส่วนญาติพี่น้องในเมืองมนุษย์ ครั้นล่วง ๗ วัน แล้วจึงรู้สึกว่ามีตัวตายมาเป็นผี คิดกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้อง ญาติพี่น้องจึงทำบุญ ๗ วัน แผลส่วนบุญไปให้ จึงมีการคอยฟังเสียงในเวลาค่ำคืนว่า ผีจะมารับส่วนบุญหรือไม่ บางท่านก็ว่า เนื่องจากนางมัลลิกาอัครมเหสีพระเจ้าปเสนทิโกศล ประพฤติล่วงละเมิดธรรมและปดพระราชาสามี ตายไปตกนรก ๗ วัน มนุษย์ พระเจ้าปเสนทิโกศลปริวิตถึงพระนางมาก จึงเสด็จไปเฝ้าเพื่อจะทูลถามสมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าว่า พระนางมีคติเป็นอย่างไร แต่ทรงลืมนเสียถึง ๗ ครั้ง จนวันที่ ๘ พระนางพ้นจากนรกแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถวายภัตตาหารแล้ว ระลึกขึ้นได้จึงทูลถามความว่าพระนางไปเกิดภพดุสิต ก็เบาพระหฤทัยคลายพระปริวิตก และเริ่มบำเพ็ญพระราชกุศลต่อ และอีกเรื่องหนึ่งว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่งได้จิวรมาใหม่ชอบใจว่า กว้างยาวดี แต่ยังมีทันจะได้ครองก็บังเกิดโรครมภาพมีจิตเป็นห่วงถึงจิวร จึงไปเกิดเป็นเส้นในจิวรนั้น ครั้นแล้วภิกษุทั้งหลายจึงนำจิวรมาเพื่อจะแบ่งปันกัน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าห้ามไว้ พอล่วง ๗ วัน แล้วจึงทรงอนุญาตให้แบ่ง มีผู้ทูลถามไว้เพราะเหตุไร จึงตรัสว่าพระภิกษุผู้เจ้าของจิวรนั้นไปเกิดเป็นเส้นอยู่ในจิวร ขณะที่พวกเขาเอานำจิวรไปเส้นนั้นร้องว่า พวกเขาแย่งจิวรของเขา ครั้น ๗ วัน ล่วงแล้ว เส้นนั้นจืดไปเกิดในที่อื่น จึงทรงอนุญาตให้แบ่งกันได้

อธิบายว่า เส้นเป็นสัตว์เล็กมีอายุเพียง ๗ วัน ถ้าเป็นสัตว์ใหญ่อาจมีอายุมากกว่า ๗วัน จึงเพิ่มการทำบุญ ๗ วัน เป็น ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และครบรอบปีขึ้นอีก โดยประสงค์ว่า ถ้า ๗วัน ไม่ได้รับ ๕๐ วัน หรือ ๑๐๐ วัน หรือครบรอบปีคงได้รับเป็นแน่

ตามทางสันนิษฐาน น่าจะเห็นว่า การตายก็เป็นกิจใหญ่ที่ญาติผู้มีชีวิตอยู่จะต้องจัดการศพ เป็นการเหน็ดเหนื่อยมาก ญาติที่อยู่ห่างไกลก็ยังไม่พร้อมกัน ทั้งเป็นเวลาที่กำลังเศร้าโศกไม่มีเวลาที่จะทำบุญอุทิศไปให้โดยสะดวก จึงได้กำหนดกันว่า ๗ วัน จึงค่อยทำบุญอุทิศไปให้ เพื่อเป็นกา

ระสะดวกและพร้อมกัน ส่วนการทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และครบรอบปีนั้น ก็เพื่อให้มีกำหนดได้ ทำบุญบ่อยๆ และเป็นระยะไปไม่ขาดทั้งไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยเมื่อยยังไม่ได้ปลงศพตราบไต่ จะหยุด ฉะเสีย ไม่ทำอะไรก็ดูเป็นการประมาทและเฉื่อยช้าไปเพราะฉะนั้นจึงได้เพิ่มทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และครบรอบปีเข้าอีกเป็นลำดับกัน อย่างไรก็ตามก็ตีการทำบุญนั้น เป็นการดี จะทำเมื่อไรก็ได้ทั้งนั้นทั้งไม่ผิดและไม่มีเสีย^{๒๖}

๓.๓.๓ ทำบุญ ๗ วัน

เมื่อครบ ๗ วัน ก็นิมนต์พระมาสวดเย็นและเลี้ยงพระอย่างน้อย ๕ รูป อย่างมาก ๑๐ รูป เช่นถ้าผู้นั้นถึงเทศน์บังสุกุลและสวดพระอภิธรรมให้เป็นลำดับไป ใน ๓ วันนั้นดั่งนี้ได้ แต่เป็นการเปลืองทรัพย์และเหนื่อยมาก ดีสำหรับผู้มีทรัพย์และมีคนพร้อมต่อไปจะปิดศพหรือจะสวด ๗ วัน ต่อครั้งก็ได้ การทำบุญ ๗ วันนั้น ถ้าอย่างดีก็นุ่งขาว มีกึ่งเต็ก

๓.๓.๔ ทำบุญ ๕๐ วัน

เมื่อครบ ๓ ของ ๗ สัปดาห์ คือ ๔๙ วัน ต้องทำบุญให้ตรงกับวันที่ถึงแก่กรรมเหมือนเมื่อทำบุญ ๗ วัน อีกครั้งหนึ่งจึงจะนับว่าเป็นการทำบุญ ๕๐ วัน คือถึงแก่กรรมวันใดก็เลี้ยงพระในวันนั้น เช่นถึงแก่กรรมวันอาทิตย์ก็เลี้ยงพระให้ตรงกับวันอาทิตย์ การทำบุญ ก็มีสวดมนต์เย็น ฉันทะ มีเทศน์บังสุกุล และสวดพระอภิธรรมเหมือนกัน

๓.๓.๕ ทำบุญ ๑๐๐ วัน

เมื่อครบ ๑๐๐ วัน คือนับตั้งแต่วันถึงแก่กรรมเป็นต้นไป ต้องทำบุญอีก การทำบุญ ๑๐๐ วันนี้ ใหญ่กว่าทำบุญ ๗ วัน และ ๕๐ วัน และมีการกุศลคล้าย ๗ วัน และ ๕๐ วัน แต่ควรจะใหญ่มีงานใหญ่ไปกว่านั้น บางรายก็เลยปลงศพใน ๑๐๐ วันนี้ หรือปลงศพก่อน ๑๐๐ วันเมื่อเสร็จการปลงศพแล้ว ทำบุญอัฐิจะได้เลยทำบุญ ๑๐๐ วัน และทำบุญ ๗ วัน รวมเป็นงานเดียวกันเป็นการตัดภาระไปได้หลายงาน ถ้ายังไม่ปลงศพก็คงทำบุญ ๑๐๐ วัน และเมื่อครบรอบปี ก็ต้องทำบุญวันถึงแก่กรรมอีก มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือการทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และครบรอบปี ไม่ใช่สายสิญจน์วงบ้าน และให้พระถือสวดมนต์ เพราะถือว่าศพอยู่ในบ้าน^{๒๗}

^{๒๖} อ่างแล้ว.

^{๒๗} อ่างแล้ว.

บทที่ ๔

วิเคราะห์ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย มาตั้งแต่มีชีวิตเกิดขึ้นจนถึงการจบชีวิตลง โดยมีพระภิกษุผู้เป็นสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้นำหลักธรรมมาเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษาปรีศนาธรรมเนื่องในงานศพ ซึ่งมีหลักธรรมที่ปรากฏได้นำมาผูกไว้เป็นเงื่อนไข โดยเป็นคำพูด การกระทำ หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ดังที่เราเห็นได้จากงานศพ โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตามหัวข้อต่อไปนี้

๔.๑ ปรีศนาธรรมในการอาบน้ำศพ

จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการอาบน้ำศพ คือน้ำเปล่าหรือน้ำต้ม จะใส่ฝักส้มป่อย ผิวมะกรูด น้ำอบ น้ำหอม ลงไปก็ได้แล้วแต่จะหาได้ในเวลานั้น และเมื่อลูกหลานญาติพี่น้องพร้อมหน้าตากัน ก็จะทำพิธีอาบน้ำศพ

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ “สิกขา ๓” ประกอบไปด้วยศีล สมาธิ และปัญญา อธิบายได้ว่า น้ำอาบกาย วาจา และใจให้สะอาด คือ กาย วาจา ใจ เป็นตัวตนจะต้องอาบตัวเอง โดยจะต้องเอาศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องชำระล้างจึงจะสะอาดบริสุทธิ์ แต่ผู้ตายไปแล้วแม้แต่อาบน้ำเองก็ยังไม่ได้ ยังต้องอาศัยผู้อื่นอาบให้ การอาบน้ำคือศีล สมาธิ และปัญญา จะต้องทำเองและต้องทำก่อนที่ยังไม่ตายเท่านั้นจึงจะได้ผล เพราะการกระทำเองเท่านั้นจึงจะเกิดผล จะหวังให้คนอื่นทำให้ไม่ได้ ศีลคือข้อปฏิบัติที่ตนเองจะต้องทำเอง สมาธิเป็นสิ่งที่ต้องฝึกฝนเองจึงจะเกิดผล และปัญญาเป็นผลที่เกิดขึ้นเฉพาะตน การนำศีล สมาธิ และปัญญาเป็นเครื่องอาบจิตใจ จึงเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ที่สุด^๑

๔.๒ ปรีศนาธรรมในการหิวศพ

จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการหิวศพคือหิวไปข้างหลังครึ่งหนึ่ง ข้างหน้าครึ่งหนึ่ง ส่วนทางอำเภอทุ่งเสลี่ยม, อำเภอศรีสัชนาลัย จะหิวไปข้างหน้าก่อน ๓ ครั้ง และกลับหลัง ๓ ครั้ง ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ ๒ นัย คือ

นัยหนึ่ง คือ “ไตรลักษณ์” กล่าวคือ กฎของธรรมชาติ เป็นการเตือนให้พิจารณาถึงกฎของธรรมชาติ อันประกอบไปด้วย

๑.) อนิจจา ความไม่คงที่ ไม่ถาวร หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกไม่มีอะไรเที่ยงแท้ สิ่งมีชีวิตเมื่อเกิดแล้วก็มีการเปลี่ยนแปลงตามวัย จากเด็กเติบโตมาเป็นวัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยชรา และตายไป สิ่งมีชีวิตก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีการทรุดโทรม ผุพัง และเสื่อมโทรมไปในที่สุด

๒.) ทุกขัง ความเป็นทุกข์ของสิ่งทั้งปวง คือความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้

^๑ สัมภาษณ์ พระราชวิมลเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๓.) อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ตามปกติคนทั่วไปจะมีการยึดมั่นในเรื่องตัวตน คือ การยึดว่าสิ่งนั้นเป็นของเรา นี่คือเรา นี่เป็นเรา แต่ในทางของพระพุทธศาสนาถือว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่มีอะไรที่เป็นตัวเรา และไม่มีอะไรที่เป็นของเรา

อีกนัยหนึ่ง การหวิมกลับไปกลับมา นั้น ก็เปรียบเสมือนการที่คนเราเมื่อมีเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และก็ต้องมีความตายเป็นธรรมดา คือในเมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับไปเป็นที่สุด^๒

๔.๓ ปรีศนาธรรมในการนุ่งผ้าและสวมเสื้อให้ศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการนุ่งผ้าและสวมเสื้อให้ศพนั้น จะแต่งตัวให้กับศพโดยจะหาเสื้อที่ใหม่ หรือเสื้อที่ผู้ตายนั้นชอบ เครื่องนุ่งห่มต้องทำตำหนิเสียทุกชิ้น คือฉีกให้เสียหายบ้างเล็กน้อย แต่เวลานุ่งไม่มีการกลับเสื้อผ้าแต่อย่างใด

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่คือ สุจริต ๓ และทุจริต ๓ อธิบายได้ว่า การที่นุ่งผ้าใหม่เป็นการสอนให้มีสุจริต เพราะสุจริตเป็นธรรมที่ชาว สุจริต ๓ ประกอบไปด้วย

๑.) กายสุจริต ได้แก่ ความประพฤติชอบทางกาย มี ๓ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤตินิโคตม

๒.) วจิสุจริต ได้แก่ ความประพฤติชอบทางวาจา มี ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓.) มโนสุจริต ได้แก่ ความประพฤติชอบทางใจ มี ๓ ประการ คือ ไม่โลภ ไม่พยาบาท และมีความเห็นถูกต้อง

และทุจริต ๓ การที่ฉีกผ้าขาดให้มีตำหนิเป็นการสอนให้ละทุจริต เพราะแม้ผิดพลาดพลั้งไปครั้งเดียวก็มีคนตำหนิเหมือนผ้าขาด ทุจริต ๓ ประกอบไปด้วย

๑.) กายทุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วทางกาย มี ๓ ประการ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤตินิโคตม

๒.) วจิตุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วทางวาจา มี ๔ ประการ ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ

๓.) มโนทุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วทางใจ มี ๓ ประการ คือ ความโลภ ความคิดพยาบาท ความเห็นผิดจากคลองธรรม^๓

๔.๔ ปรีศนาธรรมในการนำเงินใส่ในปากศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าทุกวันนี้จะไม่นิยมเอาเงินใส่ปากศพ ส่วนในทางอำเภอทุ่งเสลี่ยม, อำเภอศรีสัชนาลัย ก็จะไม่เอาเงินใส่กระเป๋าเสื้อ นอกเหนือจากนั้นก็เอาเงินใส่ในมือหรือในกรวยดอกไม้ธูปเทียนแทน

^๒ สัมภาษณ์ พระครูอุทัยธีรคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมืองสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๓ สัมภาษณ์ นายดงเย็น พรหมชาติ, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสำโรง, ๘ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ บุญ-บาป อธิบายได้ว่า เป็นการสอนให้ผู้อยู่ยังมีชีวิตอยู่เห็นว่า บรรดาทรัพย์สมบัติที่ผู้ตายได้แสวงหาสะสมไว้ เมื่อตายไปแล้วก็ต้องสละทิ้งเอาอะไรไปไม่ได้เลย แม้แต่เงินทองที่ใส่ไว้ในปากให้ ก็ไปถึงแค่ปากซำเท่านั้น พอเผาเสร็จก็เก็บกลับคืนหมด มีแต่บุญ-บาปเท่านั้น จะติดตามตัวไปได้ จะส่งผลให้เป็นสุขหรือทุกข์ตามสมควรแก่กำลังของกรรม อันตนได้กระทำไว้แล้วเท่านั้น^๔

๔.๕ ปริศนาธรรมในการนำขี้ผึ้งปิดตา ปิดปาก

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าอดีตมีการใช้ขี้ผึ้งในการปิดปากปิดตาศพ แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามี จะมีแค่ทำให้ตาหลับสนิท ปากปิดเท่านั้น โดยเมื่อคนตายสิ้นลมหายใจจะเอามือกดปิดไว้ รอจนกว่าหนังปิดตาจะแข็ง ส่วนปากก็จะเอาหมอนหนุนหัว แล้วเอาผ้ามาหนุนบริเวณคาง รอจนกว่าร่างกายจะแข็งก็เอาออก ที่ทำเช่นนี้เพื่อต้องการไม่ให้ศพนั้นอุจาดตาเท่านั้นเอง^๕

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ อายุตนะภายใน-ภายนอก อธิบายได้ว่า เป็นการสอนให้คนรู้จักปิดอายุตนะภายใน ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งอกุศลธรรม ที่มาจากภายนอกผ่านอวัยวะรับรู้เป็นอารมณ์ เสวยรสแห่งอารมณ์ถูกใจไม่พอใจ และเฉยๆ คือ ตาเห็นรูป จมูกได้ดมกลิ่น ลิ้นรับรู้รส กายรับรู้การสัมผัส และใจรับรู้อารมณ์ เป็นช่องทางให้เกิดอกุศลกรรม พระพุทธองค์ทรงสอนให้รู้จักระวังรักษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้จงดี ไม่ให้หลงติดกับสิ่งที่มีมากระทบย่อมเกิดทุกข์เกิดขึ้นจากไม่สำรวม

๔.๖ ปริศนาธรรมในพิธีรดน้ำศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าจัดการยกศพขึ้นบนเตียงนอนที่จัดเตรียมไว้คลุมด้วยผ้าแพร และผ้าสวยๆ อีกชั้นหนึ่ง ตั้งโต๊ะวางขวดน้ำอบให้ใกล้เตียงศพ แล้วแบมือศพข้างขวา ออกพ้นนอกเตียง แลใช้หมอนรองแขนที่ยื่นออกมาและชันรองรับน้ำ รองรับมือไว้ขณะที่รดน้ำศพควรรนิกขอขมาโทษศพ

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ความประมาท อธิบายได้ว่า ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่ควรประมาทเร่งชวนชวาวสร้างบุญกุศล คุณงามความดี เพราะยังมีโอกาสทำได้ ส่วนคนที่ตายนั้นหมดโอกาสกระทำเพ็ญแล้ว ส่วนทรัพย์สมบัติที่แสวงหามาได้ก็ไม่สามารถนำไปได้ ดั่งน้ำที่รดลงบนฝ่ามือก็ไม่สามารถไปได้เช่นกัน หากกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการถูกบังคับให้ปล่อยวาง ถึงแม้ไม่ยอมปล่อยวางก็ตามที่

๔.๗ ปริศนาธรรมกรวยดอกไม้รูปเทียนใส่มือศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการนำดอกไม้หนึ่งดอก เทียนหนึ่งเล่ม รูปสามดอก ใส่ในกรวยที่ทำมาจากใบตอง บางแห่งมีหมากพลูหรือเงินลงไปด้วย และให้ศพพนมมือถือไว้

^๔ สัมภาษณ์ พระครูโพธิ์โรจน์ศาสนคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านด่านลานหอย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูโพธิ์โรจน์ศาสนคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านด่านลานหอย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

เพื่อนำขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นกรวยดอกไม้รูปเทียนที่จัดมือศพขณะที่ตายใหม่ๆ

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ การบูชาพระรัตนตรัย อธิบายได้ว่า ดอกไม้รูปเทียนในมือศพ เป็นการสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้มีหรือบูชาพระรัตนตรัย คือ คุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ ให้เป็นที่พึ่ง และควรน้อมนำไปปฏิบัติตามหลักศาสนาธรรม ในการดำเนินชีวิตประจำวันขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่ตายแล้วไม่สามารถจะปฏิบัติได้ หมัดโอกาสที่จะปฏิบัติแล้ว ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จงใส่ใจให้ทาน รักษาศีล และเจริญวิปัสสนาอยู่เนืองๆ^๖

๔.๘ ปริศนาธรรมการมัดตราสัง (การมัดศพ)

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการมัดตราสังศพในอำเภอทองไทร จะมัดที่คอ มือ กกขา และข้อเท้า และก่อนเผาก็จะตัดออกด้วย ส่วนอำเภอเมืองสุโขทัย จะมัดที่คอ มือ และนิ้วหัวแม่มือ แต่ในปัจจุบันไม่มีการมัดตราสัง เพราะปัจจุบันมีโรงเย็นทำให้ศพไม่เน่าและอืดเหมือนเช่นก่อน การที่ในครั้งอดีตมัดตราสัง เพราะป้องกันไม่ให้ศพขึ้นอืดและโลงศพจะได้ไม่แตก ซึ่งในปัจจุบันจะใช้ด้ายสายสิญจน์มัดข้อมือ แล้วโยงไปเพื่อให้พระภิกษุชักบังสุกุล ชักผ้าบังสุกุล และจุดศพเท่านั้น เพราะปัจจุบันมีโรงเย็นทำให้ศพไม่อืด ในอำเภอทุ่งเสลี่ยม, อำเภอศรีสขนาลัย จะมีคาถากำกับว่า “วะ กะตะ กะบ่อยะ เจ้ากะรือบ่อยัง อะหวัวะ มามิ” โดยจะเคียนด้ายสายสิญจน์ ๑ รอบ ก็จะมีคาถาว่า ๑ ครั้ง ในอำเภอเมืองสุโขทัย จะมีคาถามัดตราสังว่า “กันหะ เนหะ” โดยจะเคียนด้ายสายสิญจน์ ๑ รอบ ก็จะมีคาถาว่า ๑ ครั้ง ในอำเภอทองไทร, อำเภอศรีมาศ จะมีคาถามัดตราสังว่า “อิมัส มิง เตมา เตสังทุปียมปิอิมัสมิง เตมา เตสัง ตะตียมปิอิมัสมิง เตมา เตสัง” ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ บ่วง ๓ คือ บุตร, ทรัพย์ และภรรยา อธิบายได้ว่า เครื่องผูกมัดคนมี ๓ คือ^๗

ผูกที่คอ เปรียบเหมือนบุตรเป็นห่วงผูกคอ (บุตร โศก คีเว)

ผูกที่มือ เปรียบเหมือนภรรยา หรือสามีเป็นห่วงผูกคอ (ภริยา หัตถ์)

ผูกที่เท้า เปรียบเหมือนทรัพย์สมบัติเป็นห่วงผูกที่เท้า (ธนัง ปาเท)

บ่วงทั้ง ๓ นี้ เป็นเครื่องผูกมัดสัตว์โลกไว้ ให้ติดอยู่ในวิภวสงสาร ให้จมอยู่ในห่วงทุกข์ไม่ให้หลุดไปได้ แต่เมื่อไรสามารถตัดบ่วงนี้ได้จึงจะพ้นจากความทุกข์

๔.๙ ปริศนาธรรมการทำบันได ๓ หรือ ๔ ชั้น

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการทำบันได ๓ หรือ ๔ ชั้น จะทำมาจากไม้ไผ่หรือหวกกกล้วย ทำเป็นบันได ๓ ชั้นหรือ ๔ ชั้นแล้วใส่ไปในโลงศพ

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ภาพ ๓ อธิบายได้ว่า บันได ๓ ชั้น หมายถึง สัตว์โลกทั้งหลายต้องท่องเที่ยวเวียนด้วยผลแห่งบาปบุญ ที่แต่ละคนได้บำเพ็ญเอาไว้ เรียกว่า ภาพ ๓ คือ

^๖ สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอศรีมาศ, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูวรคุณประยุต, เจ้าคณะอำเภอทุ่งเสลี่ยม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

กามภพ เป็นภพกามาวจร ซึ่งเป็นโลกที่อยู่ของหมู่สัตว์ผู้เสพกาม เช่น มนุษย์ สัตว์ เทวดา เป็นต้น

รูปภพ เป็นภพที่มีพรหมมีรูปอาศัยอยู่ มี ๑๖ ชั้น ตั้งแต่พรหมปารีสัชชะถึงชั้นนอกนิมิตฐะ
อรูปภพ เป็นภพที่พรหมไม่มีรูปอาศัยอยู่ มี ๔ ชั้น คือ อากาสัญญาตณ, วิญญาณัญญาตณ, อากิญจัญญาตณและเนวสัญญานาสัญญาตณ^๕

อีกนัยหนึ่ง บันได ๔ ชั้น หมายถึง อริยสัจ ๔ คือ คุณธรรมที่เป็นธรรมชาติที่แท้จริง ทำให้บุคคลธรรมดาเป็นอริยชน สัจธรรมนำให้ผู้ปฏิบัติตามได้รู้แจ้งและพ้นจากทุกข์ได้ กล่าวคือพ้นจากภพที่เกี่ยวเวียนวายตายเกิด ที่ให้ได้รับความทุกข์มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ และมรรค^๕

๔.๑๐ ปรีศนาธรรมการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าศพนั้นจะใส่ในโลงหรือไม่ก็ตาม จะตั้งไว้ในที่ใดก็ตาม ต้องหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ มีความเชื่อว่าการนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก นอนอย่างผี หันไปทางทิศตะวันออกนอนอย่างคน^๖

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ การหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกนั้น คนตายก็เหมือนพระอาทิตย์ที่ตกลงไปแล้ว ย่อมไม่ย้อนกลับ ร่างกายของคนเราก็คงเหมือนกัน เมื่อตายไปแล้วจะไม่มีวันฟื้นขึ้นมาตามร่างเดิมนี้ได้อีก จะต้องไปเกิดใหม่อย่างแน่นอน จนกว่ากิเลสทั้งหลายที่มีอยู่จะหมดไป จะต้องเวียนตายเวียนเกิดตามผลของกรรมที่ตนได้กระทำให้มา จะต้องไปเกิดใหม่ในภพหน้า เหมือนพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก

๔.๑๑ ปรีศนาธรรมริ้วไม้ไผ่รองศพ ๗ ริ้ว

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าภายในโลงศพจะนำไม้ไผ่ ๗ ซีกถักติดกันเหมือนเปลือกผืนหนึ่งวางกันโลงศพ สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากการทำโลงศพ ในครั้งอดีตนั้นจะใช้ไม้ไผ่ที่เป็นลำๆ ยาวกว่าส่วนสูงของคนตายมาสับ สับพอให้ไม้ไผ่แตกแล้วนำมาผ่าออกเป็นแผ่นๆ แล้วก็ใช้ห่อศพ (จำนวนฟากอาจจะใช้หลายแผ่นเพื่อห่อศพให้มิดชิด) แล้วจึงมัดด้วยสายสิญจน์ ครั้นต่อมาก็มีวิวัฒนาการมาเป็นไม้ ซึ่งไม่ว่าจะนำมาทำโลงศพ

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ วิสุทธิ ๗ อธิบายได้ว่า คุณธรรมที่จะนำสัตว์ให้ข้ามพ้นวิภววนทั้ง ๓ ได้ต้องมีวิสุทธิ คือความบริสุทธิ์ ได้แก่

- ๑.) สีสวิทธิ ความบริสุทธิ์แห่งศีล
- ๒.) จิตตวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งจิต
- ๓.) ทิณฐวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็นที่ถูกต้อง
- ๔.) กังขาวิตรณวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ของญาณที่ข้ามพ้นความสงสัย

^๕ สุขภักดิ์อนันต์จารย์, ปรีศนาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูวรคุณประยุต, เจ้าคณะอำเภอทุ่งเสลี่ยม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอกีรีมาศ, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๕.) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ในการเห็นแจ้งของญาณ ว่าเป็นทางปฏิบัติ ถูกและทางปฏิบัติไม่ถูก

๖.) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ในการเห็นแจ้งของญาณในทางปฏิบัติถูก

๗.) ญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ของความรู้ความเห็น

วิสุทธิ ๗ อย่างนี้ เป็นปัจจัยส่งต่อกันไป เพื่อบรรลุพระนิพพานเหมือนรถ ๗ ต่างผลัดส่งต่อกันไปตามลำดับ^{๑๑}

๔.๑๒ ปรีศนาธรรมปากกาจับโลง

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการเอาไม้ไผ่มาผ่าให้โตขนาดนิ้วก้อย ยาวพอสมควร ผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลง เป็นระยะจนครบ ๘ อัน เป็นทำนองไม้ตบปังปลา และผ่าอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบสายสิญจน์และไม้ตาแหลว โดยวางขวางก่อนให้รอบโลง ไม้นี้เรียกว่าปากกาจับโลง ซึ่งวางทั้ง ๘ ทิศ

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ มรรค ๘ อธิบายได้ว่า ไม้ไผ่คาบปากโลง ๘ อัน ซึ่งหมายถึง มรรค ๘ ประการ อันเป็นจริยธรรมสายกลางสำหรับชนทุกระดับ เพื่อสร้างให้เป็นอริยชน เป็นหนทางที่จะออกไปจากทุกข์ อันประกอบไปด้วย

๑.) สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ

๒.) สัมมาสังกัปป ความดำริชอบ คิดจะออกจากกาม ไม่คิดอาฆาตพยาบาท คิดเบียดเบียน

๓.) สัมมาวาจา วาจาชอบ คือ ไม่พูดโกหก ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดคำส่อเสียด ไม่พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล

๔.) สัมมากัมมันโต การงานชอบ เว้นจากการทุจริต เช่น โกงแรงงานเขา เป็นต้น และทำการงานที่ไม่มีโทษ

๕.) สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตชอบ หากินโดยไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ผิดประเพณี

๖.) สัมมาวายาโม ความเพียรชอบ เพียรละชั่ว ประพฤติดีเพื่อให้มีคุณธรรมประจำใจ และเพื่อให้ได้คุณธรรมสูงยิ่งๆ ขึ้นไป

๗.) สัมมาสะติ การระลึกชอบ ระลึกรู้ถึง อนุสสติ ๑๐ ประการ มีพระนิพพานเป็นที่สูงสุด และระลึกในมหาสติปัฏฐาน ๔

๘.) สัมมาสมาธิฯ การตั้งจิตไว้ชอบ การทำสมาธิให้อารมณ์ตั้งมั่นในอนุสสติ ๑๐ ประการ นั้นๆ หรือกล่าวโดยย่อ มรรค ๘ ประการนี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๒}

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูไพฑูลชัยสิทธิ์, เจ้าคณะอำเภอศรีสัชชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมวโรทัย, รองเจ้าคณะอำเภอองไกรลาค, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๔.๑๓ ปรีศนาธรรมตามไฟปลายเท้าศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าจะจุดตะเกียงไว้ทางหัวหรือทางเท้าศพตลอดที่ตั้งบำเพ็ญกุศล บางที่เปลี่ยนจากตะเกียงเป็นเทียนพรรษาแทน เพราะปัจจุบันตะเกียงหายาก ซึ่งตะเกียงในครั้งอดีตที่จุด เพื่อให้แสงสว่างเนื่องจากไม่มีไฟฟ้าเหมือนปัจจุบัน และยังเอาไว้จุดธูปเพื่อขอขมาต่อศพ

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ไฟส่องปัญญามนุษย์ ๔ จำพวก อธิบายได้ว่า พวกที่ ๑ ตโม ตมปรายโน ที่ว่าผู้มีตมามีตไป คือคนทั้งหลายเหล่าใดเกิดมาเป็นชายก็ตามหญิงก็ตาม อยู่ในสกุลใดก็ตาม แต่เกิดมาแล้วไม่ได้มีความคิดอ่านตำริชอบที่เป็นกุศล มีแต่ความตำริคิดอ่านสิ่งที่เป็นอกุศล ตั้งแต่ต้นในชีวิตและบั้นปลายในที่สุดเช่นว่า ตั้งแต่เป็นเด็กๆ ชอบเกเร ไม่เชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ให้ประพฤติดีก็ไม่ทำ ให้เล่าเรียนศึกษาอบรมก็ไม่ทำ เอาแต่ตามใจตนจนตลอดชีวิตอย่างนี้ โดยไม่กลับเนื้อกลับตัว แม้มีอายุมากแล้วก็ยังไม่กลับเนื้อกลับตัว ประพฤติตนอยู่อย่างนั้น หากความราบรื่นอะไรในชีวิตที่เป็นธรรมไม่ได้ ครั้นสิ้นชีพไปแล้วก็ไปสู่อบายภูมิ อันนี้ท่านเรียกว่า “ผู้มีตมามีตไป” คือในชีวิตไม่มีสว่างเป็นกุศลเลย ไม่มีสว่างแห่งความดีเลย หรือความดีที่มีแสงสว่างอยู่บ้าง ไม่สามารถกระจายความมืดแห่งอกุศลได้ในชีวิตนี้ ท่านเปรียบไว้กันบุคคลอย่างนี้ว่า ต้นก็คด ปลายก็คด ในชีวิตหากความดีไม่ได้

พวกที่ ๒ โขติ ตมปรายโน ผู้ที่สว่างมาและมีตไป บุคคลบางคนที่เกิดมาแล้วได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชู จากสิ่งแวดล้อมดีหรือดีพอสมควร และมีความคิดอ่านเบื้องต้น มีความประพฤติดีตามคลองธรรม มีจิตใจเป็นกุศล แต่บั้นปลายแห่งชีวิตทั้งกุศลไปประพฤติในอกุศล คือละบุญไปบำเพ็ญบาป ครั้นสิ้นชีพแล้วจิตใจก็เศร้าหมองสู่อบายภูมิ นี้เรียกว่าสว่างมามีตไป ชายก็ตามหญิงก็ตามเกิดในสกุลใดๆ ก็ตาม ไม่เลือกชั้นไม่ว่าวรรณะใดๆ เกิดมาแล้วได้รับความอุปถัมภ์ค้ำชู ได้รับการอบรม ได้รับการศึกษาเล่าเรียนต้อยๆน้อยก็พอสมควร มีความประพฤติดีในปฐมวัยเบื้องต้น แต่ในวัยสุดท้ายประพฤติตรงกันข้าม คือสิ่งที่เคยน่าเชื่อถือมากกลับไม่น่าเชื่อถือ ประพฤติเหลวไกลไม่ชอบด้วยคลองธรรม ไม่กลัวบาปไม่กลัวโทษเหล่านี้เป็นต้น ครั้นสิ้นชีพไปแล้วด้วยเหตุแห่งอกุศลเศร้าหมองนั้นจึงพาไปสู่อบายภูมิ จึงเรียนผู้นี้ว่าสว่างมามีตไป หรือต้นตรงปลายคด ต้นไม่มีไม้ไม่เป็นต้น เมื่อมันผลิขึ้นมาแล้วลำต้นมันอ้วนลำตรงดี แต่ตอนปลายกลับคดด้วยถูกแมลงด้วงกัดก็คด คดเองก็ตาม ซึ่งก็ไม่เป็นที่นิยม คนก็เช่นเดียวกัน ประพฤติอกุศลในวัยบั้นปลายในชีวิตของตน เป็นเหตุให้เกิดความเศร้าหมองติดตัวไป จึงไปสู่ทุคติอบายภูมิ

พวกที่ ๓ ตโม โขติปรายโน ผู้มีตมาแต่สว่างไป ชีวิตของบุคคลชายก็ตามหญิงก็ตาม บางคนในโลกนี้เกิดมาแล้วเป็นต้นว่า ได้รับความทุกข์ยากลำบาก หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมด้วยความไม่ผ่องใส ด้วยประการต่างๆ แต่เมื่อมีชีวิตเติบโตขึ้น ได้รับการศึกษาพอสมควรหรือได้รับคำแนะนำพร่ำสอน หรือได้เห็นสิ่งดีงามก็กลับไปนึกคิดและพิจารณา กลับตนเสียใหม่จากมืดให้เป็นสว่าง หมั่นประกอบคุณงามความดีที่ยังไม่มีให้มีขึ้น กุศลเจตนาใดๆ ที่มีอยู่แล้วเพราะเพิ่มเสริมสร้างให้มากแข็งแกร่งยิ่งขึ้น บริบูรณ์ยิ่งขึ้น สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จนเกิดความร่มเย็นเป็นสุขในบั้นปลายชีวิตของตน ได้รับความผาสุกด้วยประการต่างๆ ครั้นเมื่อสิ้นชีพไปแล้วก็ไปสู่สุคติ ซึ่งท่านเปรียบเทียบบุคคลเช่นนี้ไว้ว่า ต้นคดแต่ปลายตรง เรียกว่าในชีวิตนี้เกิดมาใช้ได้ไม่เสียที

พวกที่ ๔ โขติ โขติปรายโน ผู้ที่สว่างมาสว่างไป บุคคลนี้กล่าวโดยสั้นๆ ก็คือ ผู้มีบุญญาธิการ ถึงแม้เกิดมาแล้วจะมีภาวะอย่างไร ครอบครัวจะตกอยู่ในสภาวะยากจนอย่างไร แต่ก็ไม่ท้อถอย มีสติปัญญา มีมานะอุตสาหะ รู้จักประมาณในสิ่งต่างๆ ได้ดี ทำให้ชีวิตของตนได้รับความราบรื่น ร่มเย็นเป็นสุข มีแก่นสารในชีวิตบั้นปลาย ทั้งในฐานะและในคุณธรรม สร้างสมคุณงามความดีให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมเป็นต้น บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าหายากที่สุด ได้นามว่า โขติ โขติปรายโน หรือต้นก็ตรงปลายก็ตรง^{๑๓}

๔.๑๔ ปริศนาธรรมการสวดพระอภิธรรม

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าการสวดพระอภิธรรมนั้น เพื่อเป็นการสร้างบำเพ็ญกุศลและอุทิศผลบุญนั้นไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับ โดยยึดตามนัยแนวทางที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติในคราวเสด็จไปเทศนาพระอภิธรรม โปรดพระพุทธรูปมารดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นหลักปฏิบัติซึ่งถือกันว่าเป็นบุญกุศลอันใหญ่หลวง พิธีสวดพระอภิธรรมจะนิมนต์พระสงฆ์สวดจำนวน ๔ รูป สวดจำนวน ๓ คืน ๕ คืน ๗ คืน หรือตามแต่กำลังศรัทธาของเจ้าภาพนั้นๆ ตามประเพณีนิยมสวด ๔ จบ โดยใช้พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เป็นบทสวดมาแต่เดิมในระยะหลังๆ การสวดพระอภิธรรมได้พัฒนาออกไปมาก มีการนำเอาบทสวดอื่นๆ มาใช้สวด เช่น สวดพระอภิธรรมมัตถะสังคหะ สวดพระมาลัย สวดสหัสสนัย สวดแปล เป็นต้น

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ความไม่ประมาท อธิบายได้ว่า การสวดพระอภิธรรมก็เพื่อสอนคนไม่ให้ประมาท เพราะคนตายไปแล้วฟังไม่รู้เรื่อง แต่คนที่กำลังมีชีวิตอยู่รู้เรื่อง และให้รู้จักรับศีลกินทานเสียแต่เมื่อยังเป็นคน เวลาตายไปแล้วจะทำอะไรไม่ได้ แม้เขาจะปลุกให้ตื่นขึ้นมารับศีลก็ลูกไม่ได้นี่คือคนตาย^{๑๔}

๔.๑๕ ปริศนาธรรมการเซ่นไหว้ศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าเป็นการจัดข้าวให้ผู้ตายกิน โดยนำอาหารที่ผู้ตายชอบ โดยส่วนมากจะมีข้าว ๑ ถ้วย, น้ำ ๑ แก้ว และของคาวหวานอย่างน้อยอย่างละ ๑ ถ้วย จะนิยมจัดให้ช่วงเช้าเวลาตีงูกี้ได้ หรือ ๒ เวลาคือเช้ากับเย็น แต่ไม่นิยมตอนกลางวัน และมีการเคาะโลงศพ ๓ ที แล้วเอ่ยชื่อผู้ตายว่าเอาข้าวมาให้ทานแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาเปล่าประโยชน์ น่าจะเอาอาหารนั้นถวายพระหรือบริจาคให้คนจน แล้วอุทิศผลทานนี้ไปให้ผู้ตายจะดีกว่า เพราะอาหารเป็นโลกของวัตถุ จะสำเร็จแก่ผู้ตายในโลกวิญญานไม่ได้ แต่การจัดเลี้ยงข้าวศพได้ดำเนินการมาตามความนิยมแบบโบราณ ก็สามารถจัดเลี้ยงตามความเชื่อเหล่านั้นได้

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายจำเริญ ศรีคำมูล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสัชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ อริยทรัพย์ อธิบายได้ว่าเป็นการชี้ให้เห็น ว่าคนตายมีอาจคืนฟื้นขึ้นมาได้อีก และไม่สามารถนำอะไรติดตัวไปได้ แม้แต่ข้าวปลาอาหารที่จัดมาให้อยู่ตรงหน้า ก็มีมรปญญาลุกขึ้นมากินได้ หรือทรัพย์สมบัติที่หามาได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ ก็ไม่สามารถใช้ได้และติดตัวไปได้ มีแต่บาปบุญเท่านั้นที่จะติดตัวไปได้ กล่าวคือ อริยทรัพย์ ๗ อย่างเท่านั้น ที่จะติดตัวไปได้หลังจากตายแล้ว อริยทรัพย์อันประเสริฐมี ๗ อย่าง คือ

๑.) ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา ด้วยเหตุและผล ไม่ใช่โน้มใจเชื่อไปตามเขาโดยปราศจากการใคร่ครวญ สัทธานี้มี ๔ ชนิด คือ เชื่อกรรมคือสิ่งที่บุคคลทำจะดีหรือชั่วมีผล, เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าที่บุคคลได้รับสุขหรือทุกข์ก็เพราะกรรมดีหรือชั่วที่ตนทำไว้, เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, และเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒.) สีล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ในทางปฏิบัติคือการงดเว้นจากการประพฤติดีผิดด้วยกาย วาจา เมื่อมีศีลจึงมีความสง่าผ่าเผยในการเข้าสังคม เพราะไม่กลัวต่อคำนิทาจากใครๆ

๓.) หิริ หมายถึง ความละอายต่อบาปทุจริต

๔.) โอตตปปะ หมายถึง ความสะดุ้งกลัวต่อบาป

๕.) พาหุสัจจะ หมายถึง ความเป็นคนได้ยินได้ฟังมามาก คือทรงจำธรรมและรู้ศิลปะวิद्याมาก เป็นผู้ศึกษามาก มีความรู้มีประสบการณ์มาก หรือเรียกว่าง่าย ๆ ก็คือความเป็นผู้คงแก่เรียน เกิดจากการขยันหาความรู้ ทางคือการฟัง การคิด การสอบถาม และการบันทึก ผู้มีความรู้ย่อมเป็นผู้แก่กล้ากล้าหาญ เฉลียวฉลาดในการตอบคำถามจากผู้อื่น ไม่ประหม่าตกใจเมื่อถูกถาม กล้าที่จะแสดงออกทางความคิดเห็นที่ถูกต้อง

๖.) จาคะ หมายถึง การสละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรปัน การสละสิ่งของและความสุขส่วนตัว เพื่อประโยชน์สุขผู้อื่นเป็นการกำจัดความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ใจแคบให้ออกไปจากสันดาน ผู้พิจารณาแล้วให้ถือว่าเป็นผู้มีปัญญา

๗.) ปัญญา หมายถึง รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้รู้ทั่วถึงเหตุและผลถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ผู้มีปัญญาจึงเป็นผู้มีความกล้าหาญองอาจ ไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อเหตุใดๆ เพราะมีปัญญาสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เมื่อถูกไตร่ถามก็กล้าที่จะตอบโดยทันที หรือแม้ตกอยู่ในภาวะอันตราย ก็กล้าคิดหาบายให้เอาตัวรอดได้^{๕๕}

๔.๑๖ ปริศนาธรรมการเคาะโลงให้รับศีล

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าเวลาที่จะเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา ญาติมิตรจะเคาะโลงศพบอกให้ผู้ตายลุกขึ้นมารับศีลฟังธรรม

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ มีสติ อธิบายได้ว่าเป็นการเคาะล้อเลียนคนเวลามาฟังธรรม ทั้งนี้เพราะว่าส่วนมากคนที่มาร่วมงาน จะไม่ค่อยตั้งใจฟังเท่าที่ควร มาร่วมแค่เป็นพิธีการตามมารยาททางสังคม แต่ส่วนมากก็จะมีการเล่นการพนัน ตีมหาสาร ร้องรำทำเพลงต่างๆ นานา ถือว่าเป็นผู้ประมาท

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย,

ในชีวิต รับศีลก็รับแต่ปาก จะรักษาหรือนำไปปฏิบัติกันมีน้อย ดังคำที่กล่าวว่า มือถือสากปากถือศีล เพราะฉะนั้นจึงเคาะโลงให้มีสติ มีจิตสำนึก เมื่อตายไปแล้วทำความดีอะไรไม่ได้ ควรรับทำขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ศพที่นอนอยู่ในโลงไม่มีโอกาสได้ทำแล้ว^{๑๖}

๔.๑๗ ปรีศนาธรรมการจุดธูปดอกเดียวไหว้ศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า รูป ๓ ดอกจุดเพื่อบูชาพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า เพราะมีเมตตาสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งเห็นจริง ส่วนรูป ๑ ดอก ขอขมาต่อผู้ที่ล่วงลับไป

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ชีวิต อธิบายได้ว่าการจัดงานศพ จึงเป็นงานบำเพ็ญกุศล คือ สร้างเสริมปัญญาให้แก่ผู้มาร่วมงาน ทำให้รู้ว่าชีวิตมีเท่านี้ ช่วงชีวิตก็แค่นี้ และสุดท้ายของชีวิตก็เป็นแบบนี้ ดังนั้น ใครที่โกรธเกลียดกัน ใครที่มีวาทะคำพินทำลายล้าง น่าจะลองทบทวนใหม่ ใครที่กำลังซิมเสร์รา คิดสั้น หรือท้อแท้สิ้นหวัง ก็น่าจะทบทวนตัวเองอีกครั้ง รูป ๑ ดอก หมายความว่าถึงชีวิตของคนแต่ละคนมี ๑ ชีวิตเท่ากัน ส่วนที่ถูกเผาหมายถึงช่วงเวลาที่ผ่านมาแล้ว ส่วนรูปที่เหลือคือ ช่วงเวลาที่เหลืออยู่ อันหมายถึงเวลาที่ชีวิตใช้ไปทุกเมื่อเชิ้อวัน ทบทวนแล้วน่าจะแลเห็นว่า ชีวิตนั้นแสนสั้น และการอยู่ร่วมกันของแต่ละคนยิ่งสั้น หากมีวาทะโกรธเกลียด คำพิน ทำลายล้างกัน มีแต่จะทำให้จิตใจเศร้าหมอง เท่ากับกำลังทำให้ชีวิตเสียโอกาสที่จะได้ทำบุญสร้างกุศล^{๑๗}

๔.๑๘ ปรีศนาธรรมพวงหรีด

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า พวงหรีด หมายถึง ที่ประดิษฐ์ขึ้นในรูปแบบต่างๆ ทั้งวงกลม วงรี หรือสี่เหลี่ยม ส่วนใหญ่ในประเทศไทยพวงหรีดมักถูกนำไปใช้งานอวมงคล ใช้สำหรับนำไปเคารพศพ ในงานศพนั้นนอกจากจะมีการนำพวงหรีดไปใช้แล้ว ยังมีการนำดอกไม้อื่นๆ มาประดับในงานศพ เพื่อลดความโศกเศร้าของเจ้าภาพ และยังแสดงถึงสถานะของเจ้าภาพ เมื่อมีคนตายญาติพี่น้องหรือคนรู้จักก็จะนำพวงหรีดมาวางไว้ เพื่อแสดงความอาลัยหรือระลึกถึง

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ปฏิจจสมุปบาท อธิบายได้ว่าพวงหรีดมีลักษณะคล้ายปวงที่เป็นเครื่องผูกใดมวลงมนุษย์ให้หลงติดอยู่ในโลกวัฏสงสาร วนเวียนเกิดตายอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงนี้ ก็เพราะมีเหตุและปัจจัยให้เกิดขึ้น ต่างก็ช่วยหนุนในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันไป เหมือนกับพวงหรีดที่มีรูปร่างกลมต่อเนื่องเชื่อมถึงกันเป็นทรงกลม ชีวิตของสัตว์เกิดมาบนโลกนี้ก็เช่นกัน ก็ต้องมีเหตุปัจจัยเกื้อหนุนทำให้เกิดขึ้นมาเป็นสัตว์ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท มีกระบวนการดังนี้

เพราะอริชชา	เป็นปัจจัย	สังขาร	จึงมี
เพราะสังขาร	เป็นปัจจัย	วิญญาน	จึงมี
เพราะวิญญาน	เป็นปัจจัย	นามรูป	จึงมี

^{๑๖} อ่างแล้ว.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายทาน อริยประดิษฐ์, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอกู่เซียม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

เพราะนามรูป	เป็นปัจจัย	สหายตนะ	จึงมี
เพราะสหายตนะ	เป็นปัจจัย	ผัสสะ	จึงมี
เพราะผัสสะ	เป็นปัจจัย	เวทนา	จึงมี
เพราะเวทนา	เป็นปัจจัย	ตัณหา	จึงมี
เพราะตัณหา	เป็นปัจจัย	อุปาทาน	จึงมี
เพราะอุปาทาน	เป็นปัจจัย	ภพ	จึงมี
เพราะภพ	เป็นปัจจัย	ชาติ	จึงมี
เพราะชาติ	เป็นปัจจัย	ชรามรณะ	จึงมี

ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจก็มีพร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมี

ดอกไม้หรือเครื่องประดับตกแต่งพวงหรีดให้สวยงาม เหมือนดั่งกามคุณ ๕ ที่เป็นเครื่องประโลมใจ ให้มวลมนุษย์ให้หลงติดอยู่ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑.) รูป ที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นรูปที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๒.) เสียง ที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นรูปที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๓.) กลิ่น ที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นรูปที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๔.) รส ที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นรูปที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๕.) โผฏฐัพพะ ที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นรูปที่ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๔.๑๙ ปรีศนาธรรมการบวชน้ำศพ

จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า การบวชน้ำศพ นิยมให้บุตรหลานของผู้ตาย บวชเป็นสามเณรในวันที่เผาศพ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เรียกว่า บวชน้ำไฟ โดยที่จะจัดให้บุตรหลานบวชน้ำไฟ จะต้องตกลงใจล่วงหน้าไว้ก่อน เพราะจะต้องเตรียมเครื่องบวช และผู้ที่บวชนั้น ควรให้มีอายุพอสมควร มีความอดทนและรู้จักสิ่งที่ควรและไม่ควร หากเอาเด็กที่มีอายุน้อยๆ ไปบวช อาจกระทำการที่ไม่ควรเกิดขึ้น เมื่อได้ผู้ที่บวชเรียบร้อยแล้ว ก็ต้องแจ้งหรือนิมนต์เจ้าอาวาสให้จัดการบวชบุตรหลานของผู้ตาย ตามที่ตนประสงค์ ในปัจจุบันถ้าไม่มีลูกหลานบวชน้ำไฟให้ ก็จ้างให้เด็กในชุมชนนั้นบวชให้แทน ในอำเภอทุ่งเสลี่ยม, อำเภอศรีสขนาลัย และอำเภอศรีนคร จะใช้คำว่าซื้อพระ (ทางภาษาเหนือคำว่าพระ แปลว่า สามเณร ส่วนพระจะเรียกว่า ตูเจ้า) อาจจะเป็นเด็กในชุมชน หรือจะเป็นสามเณรในวัดก็ได้

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ การเกิด-การตาย อธิบายได้ว่าเด็กผู้บวช หมายถึง การเกิดแล้วจะต้องตาย ความตายมาจากการเกิด ถ้ารู้แจ้งถึงต้นเหตุแห่งการเกิด ถ้าไม่เกิดก็จะไม่ตาย บวชน้ำไฟเป็นการบวชที่แท้จริง เพราะการบวชที่เกิดจากความสลดสังเวชใจ เกิดความเบื่อหน่ายต่อโลกีย์

วิสัย พิจารณาถึงความเกิด แก่ เจ็บ และตาย ดังการออกบวชของพระพุทธเจ้า ครั้นเสด็จพระพาสอุทยานแล้วได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้งสี่ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทุกชีวิตจะต้องเป็นอย่างนี้ การออกบวชเป็นการบรรลุสู่ความไม่ตาย เป็นทางไปสู่มรรควิมุตติ คือ พระนิพพาน ย่อมไม่กลับมาเกิดใหม่อีก^{๑๘}

๔.๒๐ ปรีศนาธรรมการชักฟาก ๓ ซี่

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า การนำศพออกจากบ้านด้วยวิธีการชักฟาก ๓ ซี่ นั้น ปัจจุบันไม่มีแล้ว เพราะที่ชักฟาก ๓ ซี่ คือการดึงฟาก ๓ แผ่นบริเวณที่ตั้งศพออก เพื่อให้ง่ายต่อการยกศพ^{๑๙}

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ฟาก ๓ ซี่ หมายถึง ไตรลักษณ์ ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งประจำอยู่ที่รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ โดยกายกับใจนี้แบ่งออกเป็น ๕ กอง เรียกว่า ชันธ ๕ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทนอยู่สภาพเดิมไม่ได้ และไม่อยู่ในอำนาจ เพื่อความตายมาเยือนไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ จำต้องละสังขารทิ้งร่างไว้ เหมือนกับเรือนที่ว่างเปล่า

๔.๒๑ ปรีศนาธรรมการล้างบ้าน

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า ครั้นเมื่อศพเคลื่อนโลงศพออกจากบ้าน ก็จะเอาน้ำมนต์หรือน้ำเปล่ามาราด ล้าง บริเวณที่ตั้งศพ แล้วเอาหิน (หินทั่วไปก้อนไม่ใหญ่นัก) มาวางและก็เอาใบตองมาวางอีกที มีความเชื่อว่าไม่ให้ผีนั้นจำสถานที่นั้นได้ เพราะมีก้อนหินเปรียบเหมือนภูเขา ใบตองเปรียบเหมือนต้นไม้ แต่ในความเป็นจริงแล้วในครั้งอดีตนั้น ที่ตั้งศพไว้บำเพ็ญกุศลตั้ง ๒-๓คืน ศพก็มีน้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำหนอง นั้นไหลออกมาจากศพ ทำให้พื้นบ้านนั้นเปื้อน จึงจำเป็นต้องล้างออกไม่ให้สกปรก และเอาก้อนหินและใบตองมาวางเพื่อต้องการรู้ว่าเป็นที่วางศพ รอให้กลิ่นหายหรือล้างให้สะอาดก่อนที่จะทำการใดๆ ในบริเวณนั้น

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ สอนให้คนเป็นพิจารณาว่าความยึดมั่นว่า นั่นเรา นั่นของเรา นั้นเป็นตัวตนของเรา แม้แต่บ้านที่เราอยู่ เรือนของเราที่เคยนอน ยังมีได้อยู่ต้องจากไปโดยไม่มีหวนกลับ^{๒๐}

๔.๒๒ ปรีศนาธรรมการทำประตูปา

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า เอากิ่งไม้สดมา ๑ กิ่ง ไม่ต้องใหญ่มากเสียบไว้ที่ประตูรั้วบ้าน พอศพผ่านไปแล้วก็จะหักหรือตัดก็ได้ นั้นเรียกว่าประตูปา ทุกวันนี้ไม่มีทำแล้ว

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ อุกุศลมูล ๓ อธิบายได้ว่า ประตูปานั้นหมายถึงประตูปาฆ่า เมื่อได้เข้าไปแล้วไม่สามารถกำหนดได้ ว่าเมื่อไรจะได้กลับมาพบญาติพี่น้องอีก เพื่อให้คนอยู่ที่อยู่ข้างหลัง คือคนที่ยังไม่ตายได้มีสติไม่ประมาทจิต เมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้เร่งสร้างคุณงามความดี บรรเทาเสียซึ่ง

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายพิน แซ่มชื่น, ประชาชนชาวบ้านอำเภอกงไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๙} อ้างแล้ว.

^{๒๐} อ้างแล้ว.

โลภะ อยากได้ของเขา, โทสะ คิดประทุษร้ายเขา และโมหะ หลงไม่รู้จริง ที่เรียกว่าอกุศลมูล แปลว่า รากเหง้าแห่งอกุศล จะได้ก่อสร้างทางบุญกุศลที่จะนำตนให้มีความสุข

๔.๒๓ ปรีศนาธรรมการตีหม้อน้ำและหม้อไฟนาคพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า ในสมัยโบราณเมื่อนำศพออกจากบ้านแล้ว จะมีการตีหม้อน้ำ ๓ ใบด้วยไม้ซีก (ไม่นิยมใช้ไม้ท่อนเพราะต้องหักทิ้ง) เมื่อตีหม้อดินใส่น้ำซึ่งเตรียมไว้แตกแล้ว ก็หักไม้ทิ้งเสีย แต่ในปัจจุบันหม้อดินหายาก จึงใช้วิธีการล้างหม้อน้ำแล้วคว่ำเสีย

ส่วนหม้อไฟนาคพนั้น คือการเอาหม้อดินที่ดับถ่านนั้น นำมาใส่ถ่านที่ติดไฟใส่ลงไป แล้วใช้ไม้ไผ่มาหนีบบริเวณคอหม้อดินที่ใส่ถ่าน โดยมีด้ามจับถือนำหน้าศพไป ในอำเภอสรีสำโรง เรียกว่า “หม้อไฟนรก” เพราะมันมีความร้อนของถ่านไฟ เหตุที่ต้องนำถ่านไฟใส่หม้อดินไป ก็ด้วยในครั้งอดีตนั้นไฟหายาก จึงต้องจัดเตรียมไปจากบ้าน และที่ต้องเอานำหน้าก็เพราะหม้อดินที่มีถ่านไฟอยู่ข้างในนั้นมันร้อนมาก กลับจะไปเดินชนผู้อื่น และกลัวลืมนำไฟไปเผาผี ก็เป็นการแก้ปัญหามาโดยเอาไว้หน้าขบวนศพ จะได้ไม่มีปัญหา ถึงแม้ทุกวันนี้จะมีไฟแล้วก็ตามที ก็ยังมีประเพณีหม้อไฟนาคพอยู่ และถ้าถึงสถานที่ฌาปนกิจก็จะทุบบ้างไม่ทุบบ้าง ส่วนหม้อที่ไม่ทุบในอำเภอบ้านด่านลานหอย อำเภอสรีมาศ จะเอาหม้อไฟนาคพนี้ไปใช้ในการต้มยา โดยมีความเชื่อว่าผีจะไม่ได้มารบกวน และยาที่ต้มนั้นจะทำให้คนดื่มกินจะหายเร็ว

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ เปรียบเหมือนธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุลม และธาตุไฟ เมื่อธาตุทั้ง ๔ แตกสลายไป ชีวิตก็ดำรงคงอยู่ไม่ได้ กล่าวคือ ชีวิตของเราที่มีธาตุทั้ง ๔ ครั้นเมื่อแยกแตกสลาย เพื่อเตือนสติคนที่มีชีวิตอยู่ ชีวิตนั้นเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน วันหนึ่งก็ต้องแตกดับสลายเนาเปื่อยไปสิ้น เพราะฉะนั้นให้หมั่นเร่งทำความดี ละความชั่วเอาไว้^{๒๑}

๔.๒๔ ปรีศนาธรรมการชดข้าวสาร, การโปรยข้าวตอก

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า สมัยโบราณเมื่อนำศพออกจากบ้าน ต้องทำการชดข้าวสาร ส่วนการโปรยข้าวตอกนั้น จะทำในระหว่างที่เคลื่อนศพไปวัดนั้น ลูกของคนตายจะโปรยข้าวตอกท้ายขบวนศพไปตลอด ชดข้าวสาร, การโปรยข้าวตอกในปัจจุบันในนิยามทำกันแล้ว

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ร่างกายของคนเราประกอบไปด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ รวมเข้ากับชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ แต่เมื่อธาตุ ๔ และวิญญาณ ๕ ได้แตกดับลงก็คือการตาย ข้าวสารและข้าวตอกแตก ก็เมื่อตกลงพื้นที่ไม่สามารถเจริญงอกงามได้ ก็เหมือนกับคนที่ตายไปแล้วก็ไม่สามารถฟื้นคืนชีพมาได้

๔.๒๕ ปรีศนาธรรมการจุงศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า การจุงศพ คือการที่ในการเคลื่อนขบวนศพนั้น ให้ลูกหลานของผู้ตายถือกระถางรูป และรูปของผู้ตายนำหน้า ต่อมาจึงเป็นพระสงฆ์ถือสายสิญจน์

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายปราย คู่ครุ, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอมืองสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ที่ต่อมาจากกรมัตตราสังศพ และโยงออกมาหน้าโลงซึ่งสัปเหร่อได้จัดเตรียมไว้ให้แล้ว สายสิญจน์ที่ให้ พระจับเวลาสวดศพทุกคืนก็ใช้เส้นเดียวกันนี้ สำหรับญาติพี่น้องคนอื่นๆ ก็ช่วยกันแยกโลงศพหรือนำ ศพตั้งไว้บนรถเข็น ช่วยกันประคองตามกันไปเป็นขบวน เดินไว้อาลัยไปตลอดทางจนกว่าจะถึงวัด หากวัดอยู่ไกลจะใช้รถยนต์เป็นพาหนะในการเคลื่อนศพก็ได้ หากไม่ต้องการนำรถของตนเองมาขนส่ง เพราะเชื่อเกี่ยวกับโชคกลางก็สามารถขอเช่ารถของทางวัดหรือมูลนิธิได้ ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ สี่ คนหาม สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป อธิบายได้ว่า

๑.) สี่คนหาม ได้แก่ ธาตุ ๔ ที่ประกอบเป็นร่างกาย

๒.) สามคนแห่ ได้แก่ ไตรลักษณ์ที่มีอำนาจครอบงำร่างกาย ให้ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็น อนัตตา

๓.) คนหนึ่งนั่งแคร่ หมายถึง จิตหรือวิญญาณในร่างกาย

๔.) สองคนพาไป หมายถึง กุศลกรรม กรรมดี และอกุศลกรรม กรรมชั่ว หรือบุญกับบาป ที่จะคอยจัดสรรให้ทุกคนเป็นไปต่างๆ นานา สุขบ้างทุกข์บ้าง^{๒๒}

๔.๒๖ ปริศนาธรรมการทำไม้ตาเหลว

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า การทำไม้ตาเหลวนั้นเป็นภูมิปัญญาของ ชาวบ้าน ที่นำไม้ไผ่มาจักตอกเป็นอันเล็กๆ จำนวน ๖ เส้น แล้วนำมาสานและขัดกันจนเป็นไม้ตาเหลว ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะมีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป อาทิเช่น ในภาคเหนือจะนิยมทำไว้เพื่อป้องกัน ภูตผี ปีศาจ ปัดเป่าความเสนียดจัญไร ส่วนในภาคอีสานจะนิยมทำไว้ตามไร่ นา เพื่อบอกอาณาเขต หรือไถ่คน

ส่วนในจังหวัดสุโขทัยจะทำไม้ตาเหลวหลังจากที่มีคนตายในบ้าน ไม่นิยมทำไว้ก่อนเพื่อ ประกอบพิธีเบิกโลงศพ และก็นำไปตั้งตามทางแยกเพื่อเป็นสัญลักษณ์ไปงานศพ หรือจะตั้งไปตาม ทางก็ได้ ไม้ตาเหลวมียาวและตัวเมีย ถ้าตัวผู้จะตั้งในงานศพผู้ชาย ส่วนตัวเมียจะตั้งในงานศพของ ผู้หญิง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ชาวบ้านที่เดินทางผ่านไปผ่านมา หรือผู้ที่ไปร่วมงานศพได้ทราบว่ เส้นทางนี้ไปงานศพ^{๒๓} ส่วนทางอำเภอทุ่งเสลี่ยม, อำเภอศรีสัชชนาลัย นั้นจะเอาไว้กันผี จะเป็นไม้ตา เหลว ๙ ชั้น ร้อยด้วยสายสิญจน์ไว้ที่ประตูบ้าน^{๒๔}

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ไม้ตอก ๖ เส้น เปรียบดั่งทิศหก บุคคลประเภทต่างๆ ที่เรา ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศดังนี้

ปฐัถิมทิศ	ทิศเบื้องหน้า	ได้แก่	บิดา มารดา
ทักษิณทิศ	ทิศเบื้องขวา	ได้แก่	ครู อาจารย์
ปัจฉิมทิศ	ทิศเบื้องหลัง	ได้แก่	สามี ภรรยา
อุตตรทิศ	ทิศเบื้องซ้าย	ได้แก่	มิตรสหาย
อุปริมทิศ	ทิศเบื้องบน	ได้แก่	พระสงฆ์ สมณพราหมณ์

^{๒๒} อ่างแก้ว

^{๒๓} สัมภาษณ์, นายจวง แสงสว่าง, ประชาชนชาวบ้านอำเภอบ้านด่านลานหอย, ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ประชาชนชาวบ้านอำเภศรีสัชชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

हेมฐิมทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง
 ที่กล่าวมาทั้ง ๖ ทิศนี้ คือหาทางปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ด้วยของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ระหว่างผู้เป็นลูกกับมารดาบิดา ระหว่างผู้เป็นครูอาจารย์กับศิษย์ ระหว่างผู้เป็นภรรยากับสามี ระหว่างผู้ที่เป็นมิตรสหายที่หวังดีต่อกัน ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้แรงงานและลูกน้อง และระหว่างคฤหัสถ์กับบรรพชิต^{๒๕}

๔.๒๗ ปรีศนาธรรมการเวียน ๓ รอบ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า หากตั้งศพนวดบำเพ็ญกุศลที่วัด ในตอนเช้าของกำหนดทำพิธีเผา ลูกหลานก็จะช่วยกันหามโลงศพเวียนรอบเมรุ ๓ รอบ แล้วจึงนำไปตั้งไว้บนเมรุ หากตั้งศพนวดบำเพ็ญกุศลที่บ้าน ครั้นเคลื่อนศพมาถึงวัดแล้วก็ให้ทำการเวียนรอบเมรุก่อน ๓ รอบเช่นกัน จึงจะนำไปตั้งบนเมรุ นิยมหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก การเวียนศพต้องเวียนซ้าย เรียกว่า “จิตกาธาน” และในปัจจุบันนี้เห็นจะมีแต่วรรณบรรเลงอยู่ข้างๆ เมรุบรรเลงเพลงที่เศร้าไปจนกว่าจะครบ ๓ รอบ

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ กามหามศพเวียนรอบแรกก็คืออนิจจัง รอบสองคือทุกขัง รอบสามก็คืออนัตตา ให้ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ไม่มีอะไรยึดถือนั่น

อีกนัยหนึ่ง การเวียนนวดตายเกิดแห่งสรรพสัตว์อยู่ในภพทั้ง ๓ เพราะทุกชีวิตจะตกอยู่ใน การเวียนวนเป็นวงจรแห่งชีวิต เรียกว่า วัฏฏะ ๓ คือ

กิเลสวัฏฏะ (วงจรกิจเลส) หรือเรียกว่า กิเลส ประกอบด้วย อวิชชา (ความไม่รู้จริง) ตัณหา (ความอยาก) และอุปาทาน (ความยึดมั่นถือนั่น)

กรรมวัฏฏะ (วงจรรกรรม) หรือเรียกว่า กรรม (การกระทำ)

วิปากวัฏฏะ (วงจรวิปาก) หรือเรียกว่า วิปาก (ผลแห่งกรรม)

สิ่งทั้งสามอย่างนี้ที่ทำให้สัตว์โลกต้องเวียนนวดตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เพราะในเมื่อคนเรายังมีกิเลส (ความไม่รู้จริง ความอยาก ความยึดมั่นถือนั่น) จึงเป็นเหตุให้ต้องทำกรรมดีกรรมชั่วปะปนกันไป และเมื่อทำกรรมย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น ซึ่งเรียกว่า “วิปาก” เมื่อได้รับผลอย่างใดอย่างหนึ่งจึงเกิดความชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง เกิดเป็นต้นเหตุอุปาทาน ซึ่งเรียกว่า “กิเลส”

ไตรลักษณ์ แปลว่า “ลักษณะ ๓ อย่าง” หมายถึง สามัญลักษณ์ หรือลักษณะที่เสมอกัน หรือข้อกำหนด หรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของสังขารทั้งปวง เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ๓ อย่าง ได้แก่

อนิจจตา (อนิจจลักษณะ) อาการไม่เที่ยง อาการไม่คงที่ อาการไม่ยั่งยืน อาการที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป อาการที่แสดงถึงความเป็นสิ่งไม่เที่ยงของขันธ์

ทุกขตา (ทุกขลักษณะ) อาการเป็นทุกข์ อาการที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว อาการที่กดดัน อาการฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้น

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอสรีลักษ์นาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

เปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ อาการที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว อาการที่แสดงถึงความเป็นทุกข์ของชั้น

อนัตตตา (อนัตตลักษณะ) อาการของอนัตตา อาการของสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน อาการที่ไม่มีตัวตน อาการที่แสดงถึงความไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของใคร ไม่อยู่ในอำนาจควบคุมของใคร อาการที่แสดงถึงไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง อาการที่แสดงถึงความไม่มีอำนาจแท้จริงในตัวเลย อาการที่แสดงถึงความด้อยสมรรถภาพโดยสิ้นเชิง ไม่มีอำนาจกำลังอะไรต้องอาศัยพึ่งสิ่งอื่นๆ มากมายจึงมีขึ้นได้

ลักษณะ ๓ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญญลักษณะ คือ ลักษณะที่มีเสมอกันแก่สังขารทั้งปวง และเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมนิยาม คือกฎธรรมดาหรือข้อกำหนดที่แน่นอนของสังขาร^{๒๖}

๔.๒๘ ปริศนาธรรมการทิ้งเบี้ยให้ตากเลียยากลา

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า สมัยโบราณเมื่อนำศพขึ้นตั้งบนเมรุ หรือเชิงตะกอนแล้ว ต้องทิ้งเบี้ย ๓๒-๓๓ เบี้ยให้ตากเลียยากลา ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้าเพื่อซื้อที่ให้ฝังอยู่ และเป็นค่าจ้างเผา ปัจจุบันไม่ทำกันแล้วแต่จะใช้วิธีโปรยทาน

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ เบี้ยมีคติเป็นหลายนัย บ้างว่าเป็นการแสดงคุณบิดา ๒๐ เบี้ย มารดา ๑๒ เบี้ย (รวมได้ ๓๒ เบี้ย อีก ๑ เบี้ยไม่ทราบว่าจะหาไปไหน) บางทีก็ว่า ๓๒ เบี้ยนั้นหมายถึงอาการ ๓๒ ซึ่งประกอบไปด้วย ๑.) เกสา ผมทั้งหลาย ๒.) โลมา ขนทั้งหลาย ๓.) นขา เล็บทั้งหลาย ๔.) ทันตา ฟันทั้งหลาย ๕.) ตะโจ หน้ง ๖.) มังสัง เนื้อ ๗.) นหารู เอ็นทั้งหลาย ๘.) อัญฐิ กระดูกทั้งหลาย ๙.) อัญฐิมิถุชัง เยื่อในกระดูก ๑๐.) วิกกั ม้าม ๑๑.) หะทะยั หัวใจ ๑๒.) ยะกะนัง ตับ ๑๓.) กิโลมะกั พังผืด ๑๔.) ปิหะกั ไต ๑๕.) ปัปผาสัง ปอด ๑๖.) อันตัง ใส้ใหญ่ ๑๗.) อันตะคุณัง ใส้ย่อย ๑๘.) อุทะริยั อาหารใหม่ ๑๙.) กะรีสัง อาหารเก่า ๒๐.) ปิตตัง น้ำดี ๒๑.) เสมหัง น้ำเสลด ๒๒.) ปุพโพ น้ำเหลือง ๒๓.) โลหิตัง น้ำเลือด ๒๔.) เสโท น้ำเหลือง ๒๕.) เมโท น้ำมันชั้น ๒๖.) อัญสุ น้ำตา ๒๗.) วะสา น้ำมันเหลว ๒๘.) เขโพ น้ำลาย ๒๙.) สิงฆาณิกา น้ำมูก ๓๐.) ละสิกา น้ำไขข้อ ๓๑.) มุตตัง น้ำมูตร และ ๓๒.) มัตตะเก มัตตะลุงคัง เยื่อในสมอง คนเราเกิดมาแล้วก็ต้องตาย แล้วจะกลับคืนสู่สภาพเดิมของธาตุธรรมชาติ ร่างกายที่มีอาการ ๓๒ นี้ ย่อมจะต้องถมทับแผ่นดิน ไม่มีใครที่จะหลีกเลี่ยงได้^{๒๗}

๔.๒๙ ปริศนาธรรมการนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า เป็นหน้าที่สัปเหร่อที่จะนำมะพร้าวที่แก่ มาปลอกเปลือกแล้วเกลาให้เกลี้ยงไว้ ครั้นก่อนที่จะเผาก็จะนำมีดมาผ่าลูกมะพร้าว แล้วเอาน้ำมะพร้าวราดลงไปบนใบหน้าของศพ และสัปเหร่อบางที่ก็จะราดหน้าไปจนถึงปลายเท้า ส่วนกะลาและเนื้อมะพร้าวก็จะทิ้งไป มีความเชื่อของชาวบ้านว่า ใครที่นอนกรนหรือนอนกัดฟัน ให้เอาน้ำมะพร้าวที่ล้างหน้าศพมา ก็หาย

^{๒๖} อ่างแล้ว

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายดงเย็น พรหมชาติ, ประชาชนบ้านอำเภอศรีสำโรง, ๘ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ น้ำมะพร้าวเป็นน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์ เพราะมีเครื่องห่อหุ้มหลายชั้น น้ำมะพร้าวสะอาดฉ้นใด ถ้าพุทธศาสนิกชนบำเพ็ญบุญกุศล มีการให้ทานรักษาศีลและเจริญภาวนา ทำจิตใจให้สะอาดหมดจดจากกิเลส เครื่องเศร้าหมองใจ ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ประดุจดั่งน้ำมะพร้าว ฉะนั้นแล้วจะประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิต จิตใจจะบริสุทธิ์สะอาดได้ก็ต้องอาศัยน้ำแห่งพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น จึงจะชำระล้างจิตใจให้สะอาดได้ น้ำโดยปกติไปไม่สามารถที่จะชำระล้างได้ เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้วภาวะของจิตก็จะเข้าสู่พระนิพพาน กล่าวคือ พระนิพพานเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์สะอาดดั่งน้ำมะพร้าว^{๒๘}

๔.๓๐ ปริศนาธรรมไฟเผาศพ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า ไฟที่จะนำไปเผาศพ การจุดไฟเผา นั้นตามประเพณีนิยมห้ามจุดต่อกัน ต้องจุดจากไฟชนวนที่เจ้าภาพจัดไว้ให้ ที่มีให้จุดไฟต่อกันนั้นถือกันมาแต่โบราณ คือโบราณใช้ไม้ตัดเป็นท่อนสั้นๆ ผู้มาก่อนจุดไฟจะเผาผีผู้มาทีหลังขอต่อ เมื่อให้ต่อกันมากคนไฟก็ลุกกลมไหม้จวนหมด น้ำมันยางก็ไหลหยดตรมมือไหม้ จึงห้ามว่าเผาผีไม่ให้เผาต่อกัน แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ก็ยังคงถือกันอยู่ คงจะหวังความเรียบร้อยในเวลาขึ้นไปเผาศพ จะได้ไม่ต้องเบียดเสียด

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ไฟเผาศพ หมายถึง ไฟที่เผาใจ โดยปกติแล้วไฟเป็นของร้อน กล่าวคือ ไฟในใจหมายถึงเอาไฟคือกิเลส มีสภาพเผาผลาญสันดานของสัตว์โลกให้ร้อนอยู่ตลอดเวลา เป็นบาป เป็นอกุศล มี ๓ อย่าง คือ

ราคะดี ไฟ คือ ราคะ

โทสะดี ไฟ คือ โทสะ

โมหะดี ไฟ คือ โมหะ

ไฟทั้ง ๓ กอง เกิดขึ้นกับบุคคลใดก็ได้ ก็ควรระงับให้ได้และไม่เอาไฟทั้ง ๓ กองนี้ไปติดต่อกระพือ ให้ลุกลามไปหาบุคคลอื่น ซึ่งเป็นการนำความเดือดร้อน ความทุกข์ ไปสู่ผู้อื่น ดังการไม่ให้จุดไฟต่อกัน^{๒๙}

๔.๓๑ ปริศนาธรรมการโยนผ้าข้ามโลง

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า จะเห็นมีแต่ในอำเภอทุ่งเสลี่ยม, อำเภอศรีสัชชาลัย และอำเภอศรีนครเท่านั้น คือมรดก ทรัพย์สิน เงิน ทอง บ้าน รถ เป็นต้น ที่เป็นของผู้ตายทางญาติจะถวายพระ และถ้าสิ่งของอันใดที่ไม่สมกับพระ ทางเจ้าภาพก็จะขอบูชาคืนมา และก่อนที่จะทำการฌาปนกิจศพ ก็จะทำการโยนผ้าข้ามโลงศพ ๓ ครั้ง แล้วถามว่าของใคร ให้ตอบชื่อของตน (ญาติของผู้ตายหรือลูกหลานคนใดคนหนึ่ง)^{๓๐}

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายทาน อริยประดิษฐ์, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอทุ่งเสลี่ยม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายพิน แซ่มชื่น, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอกงไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมโรทัย, รองเจ้าคณะอำเภอกงไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ สมบัติหรือสิ่งของต่างๆ มันเป็นของประจำโลก มีใช้ของๆ ใคร หมุนเวียนเปลี่ยนมือผู้ถือครองกรรมสิทธิ์อยู่อย่างนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จะเป็นของคนอื่นไป ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ควรใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน และบุคคลอื่นให้ได้มากที่สุด

๔.๓๒ ปริศนาธรรมการทำไม้ข่มเหง

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า การทำไม้ข่มเหงเป็นการนำไม้ขนาดใหญ่ ๒ ท่อน มาวางทับโคงไว้ทั้งขวาและซ้าย เพื่อไม่ให้โคงตกจากเชิงตะกอน ซึ่งปัจจุบันยังพอมิให้พบเห็นบ้างในที่ทุรกันดาร เนื่องจากที่เผาศพเปลี่ยนจากเชิงตะกอนเป็นเมรุ

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ข่มจิต อธิบายได้ว่า ไม้ข่มเหง หมายถึง ทมะ คือการข่มได้แก่การรู้จักข่มจิตของตน ไม่ให้ตกอยู่ในความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี มี ๒ อย่าง คือ

- ๑.) การข่มตนเองเพื่อการฝึกอบรมตน พัฒนาตนเอง พัฒนาฝีมือ พัฒนาแนวคิด
- ๒.) การข่มใจตนเอง ข่มความคิดที่เกิดขึ้นภายในใจ ห้ามใจของเราไม่ให้หวั่นไหว หรือเคลื่อนไปตามอารมณ์ หรือตามกิเลสไม่ให้ไหลไปสู่ความชั่ว

๔.๓๓ ปริศนาธรรมรูปเทียนเผาศพ (ดอกไม้จันทร์)

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า เมื่อชักผ้ามหาบังสุกุลเสร็จแล้ว เจ้าภาพก็จะนำดอกไม้จันทร์มาแจกให้กับผู้มาร่วมไว้อาลัย (การขอขมาศพ) คนละ ๑ ช่อ หรือนำใส่ถาดไปวางไว้หน้าเมรุ ครั้นได้เวลาเผาพระก็จะสวดพระอภิธรรม ผู้มาร่วมพิธีจึงทยอยขึ้นบันไดเมรุ นำช่อดอกไม้จันทร์ไปวางไว้ในพานหน้าศพ แล้วเดินลงทางบันไดด้านข้าง ไม่ควรย้อนกลับลงไปทางที่ขึ้นมา เพราะจะทำให้ชนหรือเกะกะขวางทางคนอื่นๆ ที่กำลังจะขึ้น การวางดอกไม้จันทร์นี้หากเป็นสมัยโบราณที่มีการเผาบนเชิงตะกอนกลางแจ้ง ผู้มาร่วมพิธีก็จะถือฟืนติดมือกันมาคนละท่อน นำมาวางรวมกันซึ่งถ้าได้ไม้จันทร์ ก็จะเป็นการดีเพราะเวลาเผามีกลิ่นหอม เมื่อพร้อมกันแล้วสับหรือจึงทำการจุดไฟ^{๓๑}

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ โดยปกติพฤติกรรมของคนเราจะไหลลงไปสู่ที่ต่ำ ประพฤติแต่อกุศลกรรมเป็นบาปเป็นกรรม จึงส่งผลให้คนมีกลิ่น กลาวคือ มีชื่อเสียงขจรกระจายไปทั่วสารทิศ คุณธรรมที่จะระงับพฤติกรรมความชั่วนี้ได้ดี คือ ศิล ศิลจะทำหน้าที่เป็นเครื่องควบคุมกาย วาจา และใจ ไม่ให้ประพฤติชั่ว เปรียบเหมือนกลิ่นไม้จันทร์ที่มีกลิ่นหอม สามารถขจัดกลิ่นเหม็นเน่าของศพ

ดังนั้น การกระจายไปแห่งชื่อเสียงเป็นสิ่งที่ยาก ความดีและความชั่วหากขจรกระจายไป จะไปทั่วทุกทิศ ทั้งตามลม และทวนลม แต่กลิ่นที่เกิดจากของหอมไปได้เฉพาะตามลมเท่านั้น^{๓๒}

^{๓๑} สุขวัฒน์อนันต์จารย์, ปริศนาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ, หน้า ๖๒.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายทาน อริยประดิษฐ์, ประชาชนชาวบ้านอำเภอร่องเสือดำ, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๔.๓๔ ปรีศนาธรรมการชักฟัน ๓ ดุ้น

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า สัปเหร่อจะชักฟัน ๓ ดุ้น จึงกลับบ้านได้ ที่ให้รื้อชักฟันเสียก่อน เพราะโบราณเผาศพกันในป่า ครั้นพลบค่ำพากันกลับหมด ไฟอาจลามไปไหม้บ้านหรือเรือนของคนอื่นเป็นอันตราย จึงถือว่าต้องรื้ออยู่ช่วยกันดับไปเสียก่อนจึงกลับได้ อีกอย่างหนึ่งเป็นมติของผู้มีปัญญาหวังไว้ เพื่อให้อยู่พิจารณาศพนานๆ จึงรีบชักฟันเร็วนักจะพากันกลับเสียหมด ไม่ทันได้ป้องกันกัมมฏฐานเพราะการเผาศพนี้ นับว่ามีอานิสงส์อย่างน้อยต้องให้ได้สุกสุกสุก จะได้เป็นอุปนิสัยแก่มรรคผลนิพพาน ด้วยกุศลบุตรพร้อมด้วยหาย ๕๔ คน ช่วยกันเผาศพไม่มีญาติ พิจารณาศพนั้นจนได้สุกสุกสุกแล้วพากันกลับบ้าน ข้อนี้จึงเป็นอุปนิสัยให้ได้สำเร็จมรรคผล และบรรพชาในพระพุทธศาสนา แต่ครั้งจะบอกตรงๆ ว่าพิจารณาเสียก่อนก็คงจะไม่มีใครเชื่อ จึงอุบายว่าต้องรื้อให้ชักฟัน ๓ ดุ้นเสียก่อนจึงกลับได้ และเป็นปัญหาธรรมว่าชักฟัน ๓ ดุ้น ก็คือพรากไฟทั้ง ๓ กอง คือ รากะ โทสะ โมหะ นั้นออกจากใจ ในขณะที่เผาศพนั้นเสียก่อนจึงค่อยกลับบ้าน

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ฟัน ๓ ดุ้น หมายถึง ไฟ ๓ กองใหญ่ ที่แผดเผาให้เราร้อนอยู่ คือ ไฟรากะ ไฟโมหะ และไฟโทสะ ครั้นเมื่อชักออกหรือหลุดพ้นได้แล้วจึงจะพบกับความสุข หรือว่าพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่เต็มไปด้วยไฟทั้ง ๓ นี้ แม้บางครั้งรู้อยู่เต็มอกแต่ก็นิยมโผล่เข้าหากองไฟ เพราะความสำคัญผิดจึงทำให้ได้รับความทุกข์ ถูกเพลิงกิเลสเผาให้เราร้อนตลอดเวลา

๔.๓๕ ปรีศนาธรรมการเดินสามบาท

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า หลังจากวันเผาศพลูกหลานก็จะเอาข้าวกับข้าวมาขยำให้เข้ากัน และนำน้ำมาใส่ในกระบะบอกไม้ไผ่ และก็จะหาบไปที่เมรุ เดินวนสามรอบ ระหว่างเดินวนเมรุ ๓ รอบ จะร้องว่า “วู้” ไปด้วย เป็นการเรียกให้ผู้ตายมากินข้าว ในจังหวัดสุโขทัยการเดินสามบาท หมายถึงการเดินหาบข้าวไปสามวัน ก่อนจะทำบุญเจ็ดวันให้กับผู้ตาย ปัจจุบันไม่พบเห็นแล้ว

ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ การเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ อยู่ในภพทั้ง ๓ ถ้ายังไม่หมดกิเลสก็จะเวียนวนอยู่อย่างนี้ตลอดไป^{๓๓}

๔.๓๖ ปรีศนาธรรมการแปรรูป

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า เมื่อจัดการฌาปนกิจเสร็จแล้ว การเก็บอัฐิบางรายจะเก็บในตอนเย็นวันเผาเลย บางรายรอเก็บอัฐิในวันรุ่งขึ้น หรือบางรายจะเก็บอัฐิก่อนวันทำบุญ ๗ วันก็มี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของญาติผู้ตาย

วิธีการคือพระจะทำน้ามนต์ให้ แล้วจะนิมนต์พระมาเก็บกระดูก อันดับแรกให้สัปเหร่อจะดึงลากที่วางโลงศพออกมา ให้พระใช้ไม้วาดเป็นรูปคน หันหัวไปทางตะวันตกและบังสุกุลตายแล้วก็กลับวาดใหม่ ให้เป็นรูปคนหันหัวไปทางทิศตะวันออกแล้วบังสุกุลเป็น น่าจะเป็นวิธีการแปรรูป หลังจากนั้นพระจะจะนำน้ามนต์ที่เตรียมไว้พรม แล้วก็จัดเก็บกระดูกไว้ในส่วนต่างๆ เช่น หัว ตัว แขน ขา วางลง

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูไพบูลย์ชัยสิทธิ์, เจ้าคณะอำเภอศรีษัชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ในผ้าขาวที่เตรียมไว้ และญาติที่ไปเอากระดูกก็จะโปรยดอกไม้ และน้ำอบน้ำหอม และก็นำไปบำเพ็ญกุศล ๗ วัน ต่อไป

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ อนัตตา คือสิ่งที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของเรา ทุกอย่างมันแปรรูปจากสภาพหนึ่งมาเป็นอีกสภาพหนึ่ง ตามแต่เหตุปัจจัย ไม่อยู่ในอำนาจ ร่างกายก็เป็นอนัตตา จิตใจก็เป็นอนัตตา ล้วนแปรสภาพจากอย่างหนึ่งเรื่อยไป ไม่มีตัวตนและของตนเป็นเรา เป็นเขา โดยแท้จริง

๔.๓๗ ปริศนาธรรมการบังสุกุลเป็นและบังสุกุลตาย

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า ในการบังสุกุลนั้นเขาจะบังสุกุลตายก่อน แล้วต่อมาก็จะบังสุกุลเป็น เพียงเพื่อเป็นเคล็ดว่าตายแล้วเกิด พุบแล้วฟื้น ซึ่งไม่มีผลจริงตามที่ตั้งพิธีกรรมนั้น เพราะใกล้เที่ยงเบนเหือกไปนอกทางพระพุทธศาสนา

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ บังสุกุลนั้น ไม่ว่าจะบังสุกุลเป็นหรือบังสุกุลตาย ล้วนเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่ง ซึ่งมุ่งไปในทางให้เจริญมรณานุสติ บังสุกุลตายนั้นมีมานานแล้ว เพราะเป็นกรรมฐานวิธีที่เจริญแล้ว เป็นการเจริญมรณานุสติที่ได้ผลมากประการหนึ่ง

บังสุกุลเป็นเขาจะสวดหรือภาวนาเป็นเนื้อความว่า “ร่างกายนี้ไม่ตั้งอยู่นานเลย เป็นของอันพึงสังเวช เพราะเมื่อปราศจากวิญญาณแล้ว ก็จักนอนทับพื้นแผ่นดิน หาประโยชน์มิได้ ประดุจดั่งท่อนไม้ท่อนฟืน ย่อมถูกเขาเอาไปทิ้งเสียเป็นแน่” ซึ่งเป็นการเตือนสติไปทางเจริญมรณานุสติ ว่าถึงแม้จะพ้นจากความเจ็บไข้ได้ป่วยประการใด ร่างกายอันยาวาวหนาคนนี้ ก็ยังตั้งอยู่ได้ไม่นาน ตายแล้วก็ไม่มีค่าอะไร เป็นสิ่งพึงรังเกียจ ที่แม้คนที่รักก็ยังเอาไปทิ้ง เอาไปฝัง เอาไปเผา จึงไม่พึงตั้งอยู่ในความประมาท ไม่พึงทำกรรมชั่ว พึงทำแต่กรรมดี พึงอบรมจิตใจให้ผ่องใสเถิด

ส่วนการบังสุกุลตายนั้น เนื้อความว่า “สังขารหรือความปรุงแต่งตามความอยากทั้งหลาย นั้น เป็นสิ่งไม่เที่ยงเลย มีความเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา และต้องดับไปตามธรรมดา เมื่อใดที่สังขารหรือความปรุงแต่งตามความอยากได้ระงับลงแล้ว เมื่อนั้นก็จะเป็นสุขอย่างยิ่ง”

เนื้อหาหรือความหมายของบทสวด ในการบังสุกุลตายอันเป็นของเก่า นั้นมีความลึกซึ้ง ถูกตรง ชัดแจ้งเพียงไหน ห่างชั้นเหลือเกินกับบทสวดหรือภาวนา ในการบังสุกุลเป็นซึ่งเป็นเรื่องเกิดขึ้นในชั้นหลัง คำว่า “สังขาร” นี้สำคัญ ต้องทำความเข้าใจให้ดี เพราะมีความหมายลึกซึ้ง และหากเข้าใจดีแล้วก็จักเป็นประโยชน์ ในการทำความเข้าใจในการศึกษาปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า^{๓๔}

๔.๓๘ ปริศนาธรรมด้านสายสิญจน์

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า สายโยงที่ทำด้วยด้ายดิบ ควันเป็นเกลียวมี ๓ เส้น ๗ เส้น และ ๙ เส้นบ้าง ที่โยงจากโลงและพระพุทธรูป ต่อมาเป็นสายโยงเพื่อให้พระภิกษุพิจารณาบังสุกุลในพิธีกรรม

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอคีรีมาศ, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ซึ่งมีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ด้ายสายสิญจน์ที่เกลียวเข้ากัน ๓ เส้น หมายถึง สามัญญลักษณะ ๓ อย่าง หมายถึง ภาวะที่เกิดขึ้น ภาวะที่มีที่เป็นแก่สังขาร คือสรรพสิ่งทั้งปวงอย่างเสมอภาคกัน ไม่มียกเว้น ไม่ว่าสังขารนั้นจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต คือ

อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

ทุกขตา ความเป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้

อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน ความมิใช่อนัตตา

ด้ายสายสิญจน์ที่เกลียวเข้ากัน ๗ เส้น หมายถึง อนุสัย ๗ อย่าง เป็นกิเลสที่มีความละเอียดที่สุด สามารถกำจัดได้ด้วยปัญญาเท่านั้น คือ

ทิฏฐิ ความหลงในความเห็น (สักกายทิฏฐิและสีลัพพตปรามาส)

วิจิกัจฉา ความลังเลสงสัย

ปฏิฆะ ความไม่ยินดีพอใจ

ราคะ ความยินดีพอใจในกาม (กามราคะ)

ภวราคะ ความยึดติดในภพ ทั้งรูปภพ อรูปภพ

มานะ ความสำคัญว่าดีกว่า เสมอกัน เลวกว่า ในสิ่งทั้งปวง

อวิชชา ความไม่รู้จริง

ด้ายสายสิญจน์ที่เกลียวเข้ากัน ๙ เส้น หมายถึง โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง คือ ธรรมที่เหนือโลกท่านแสดงไว้ ๙ ประการ เรียกว่า โลกุตตรธรรม ๙ ได้แก่ มรรค ๔, ผล ๔, นิพพาน ๑ และ มรรค ๔ มีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น ผล ๔ มีโสดาปัตติผล เป็นต้น นิพพาน คือการดับกิเลสเป็นขั้นเป็นตอน^{๓๕}

๔.๓๙ ปริศนาธรรมการทำบุญ ๗ วัน, ทำบุญ ๕๐ วัน, ทำบุญ ๑๐๐ วัน

และการทำบุญอัฐิ

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่าจะนิยมทำบุญ ๗ วัน ๑๐๐ วัน และการทำบุญครบรอบเท่านั้น ส่วนทำบุญ ๕๐ วันนั้นไม่มีปรากฏ

เมื่อครบ ๗ วัน ก็นิมนต์พระมาสวดเย็นและเลี้ยงพระอย่างน้อย ๕ รูป อย่างมาก ๑๐ รูป เช่นถ้าผู้นั้นถึงแก่กรรมวันอาทิตย์ ก็นิมนต์พระมาสวดเย็นวันเสาร์ พระสวดมนต์จบแล้วมีเทศน์ ๑ กัณฑ์ เพื่อให้แขกที่รับเชิญมาได้ประชุมฟังธรรมพร้อมกัน ตอนค่ำมีสวดพระอภิธรรม วันอาทิตย์เลี้ยงพระเช้าหรือเลี้ยงเพลก็ได้ หรือจะถวายสังฆทานก็ได้ เมื่อพระฉันแล้วตอนบ่ายมีบังสุกุล ถ้าจะทำเป็นงานใหญ่มีงาน ๓ วัน คือ วันเสาร์ วันอาทิตย์ (สมมติวันนี้เป็นวันถึงแก่กรรม) และวันจันทร์แบ่งการสวดมนต์เลี้ยงพระ มีเทศน์บังสุกุลและสวดพระอภิธรรมให้เป็นลำดับไป ใน ๓ วันนั้นดั่งนี้ก็ได้ แต่เป็นการเปลืองทรัพย์และเหนื่อยมาก ดีสำหรับผู้มีทรัพย์และมีคนพร้อม ต่อไปจะปิดศพหรือจะสวด ๗ วันต่อครั้งก็ได้ การทำบุญ ๗ วันนั้นถ้าอย่างดีก็รุ่งขาว

เมื่อครบ ๑๐๐ วัน คือนับตั้งแต่วันถึงแก่กรรมเป็นต้นไป ต้องทำบุญอีก การทำบุญ ๑๐๐ วันนี้ ใหญ่กว่าทำบุญ ๗ วัน และ ๕๐ วัน และมีการกุศลคล้าย ๗ วัน และ ๕๐ วัน แต่ควรจะใหญ่มี

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมวโรทัย, รองเจ้าคณะอำเภอองไกรลาค, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

งานใหญ่ไปกว่านั้น บางรายก็เลยปลงศพใน ๑๐๐ วันนี้ หรือปลงศพก่อน ๑๐๐ วัน เมื่อเสร็จการปลงศพแล้ว ทำบุญอุทิศจะได้เลยทำบุญ ๑๐๐ วัน และทำบุญ ๗ วัน รวมเป็นงานเดียวกันเป็นการตัดภาระไปได้หลายงาน ถ้ายังไม่ปลงศพก็คงทำบุญ ๑๐๐ วัน และเมื่อครบรอบปีก็ต้องทำบุญวันถึงแก่กรรมอีก มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือการทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และครบรอบปี ไม่ใช่สายสิญจน์วงบ้าน และให้พระถือสวดมนต์ เพราะถือว่าศพอยู่ในบ้าน

ส่วนการทำบุญครบรอบมักจะนิยมทำในวันตาย หรือวันที่ญาติมิตรว่างพอที่จะรวมตัวกันได้ ในหนึ่งปี หรือหลายปีก็จะทำครั้งหนึ่งทำเช่นเดียวกับทำบุญ ๗ วัน ๑๐๐ วันก็ได้ หรือแค่นิมนต์พระไปชักผ้าบังสุกุลที่โกศที่บรรจุกระดูก หรือตามวัดที่มีกระดูกของผู้ตายอยู่ก็ได้

ซึ่งมีพิธีศานาธรรมแฝงอยู่ คือ ในทางพระพุทธศาสนา การทำบุญมีด้วยกัน ๑๐ วิธี เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ได้แก่

๑.) ให้ทานหรือทานมัย อันหมายถึง การให้ การสละ หรือการเผื่อแผ่แบ่งปัน ไม่ว่าจะ เป็นเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ หรือสิ่งอื่นใด และไม่ว่าจะให้แก่ใครก็ถือเป็นบุญทั้งสิ้น เพราะการให้ทานเป็นการลดความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ถี่เหนียว และความคับแคบในจิตใจให้น้อยลง ทำให้เราไม่ยึดติดในวัตถุสิ่งของ อีกทั้งสิ่งที่เราบริจาคหรือให้ทานแก่ผู้อื่น ก็จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนและเป็นประโยชน์ต่อผู้รับ และสังคมโดยรวม การให้ทานนี้อยู่ที่ไหนๆ ก็ทำได้ และไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน

๒.) รักษาศีลหรือศีลมัย คำว่า ศีล หมายถึง ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนา ที่กำหนดการปฏิบัติทางกายและวาจา เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ หรืออาจจะหมายถึงการรักษากายวาจา ให้เรียบร้อย การรักษาศีลเป็นการฝึกฝนมิให้ไปเบียดเบียนผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็เป็นการลด ละ เลิก ความชั่ว มุ่งให้กระทำความดี อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตมิให้ตกต่ำลง

๓.) เจริญภavanaหรือภาวนามัย เป็นการทำบุญอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มุ่งพัฒนาจิตใจและปัญญา ทำให้จิตใจสงบ เห็นคุณค่าสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ซึ่งในข้อนี้หลายคนอาจจะทำเป็นประจำอยู่แล้ว เช่น นั่งสมาธิ วิปัสสนา แต่หลายคนอาจจะคิดว่าเป็นเรื่องยากเกินกำลัง ดังนั้น อาจจะ ทำง่ายๆ ด้วยวิธีการสวดมนต์เป็นคาถาสั้นๆ บูชาพระที่เราเคารพบูชาก่อนนอนทุกคืน การสวดมนต์เป็นประจำ อย่างน้อยก็เป็นการน้อมนำจิตใจของเรา ไปสู่สิ่งที่เป็นมงคลในชีวิต เป็นการเตือนสติให้เรายึดมั่นในการประพฤติปฏิบัติชอบ ตามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรานับถือ และผลบุญข้อนี้จะทำให้เกิดปัญญาแก่ผู้ปฏิบัติ

๔.) การอ่อนน้อมถ่อมตนหรืออภายนมาย หลายคนคงคิดไม่ถึงว่า การประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน จะถือเป็นบุญอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าการอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ว่าจะเป็นผู้น้อย ประพฤติต่อผู้ใหญ่ และการที่ผู้ใหญ่แสดงตอบด้วยความเมตตา หรือการอ่อนน้อมต่อผู้มีคุณธรรม รวมถึงการให้เกียรติ ให้ความเคารพต่อความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของบุคคล หรือสังคมอื่นที่แตกต่างจากเรานั้น เป็นการลดความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตนของเรา ช่วยให้อภัยทุกระดับเกิดความเข้าใจต่อกัน และช่วยให้ชาติบ้านเมืองเกิดความสงบสุข จึงถือเป็นบุญอย่างหนึ่ง ผลบุญข้อนี้จะทำให้เกิดความเมตตาต่อกัน

๕.) การช่วยขวนขวายทำในกิจที่ชอบหรือไวยาวัจจมัย เป็นการให้ความช่วยเหลือแก่สังคมรอบข้าง ในการทำกิจกรรมความดีต่างๆ เช่น ช่วยพ่อแม่ค้าขายไม่นิ่งดูตาย ช่วยสอดส่องดูแลบ้านให้เพื่อนบ้าน ยามที่เขาต้องไปธุระต่างจังหวัด ช่วยงานเพื่อนที่ทำงานให้แล้วเสร็จทันเวลา ให้

กำลังใจแก่เพื่อนที่มีความทุกข์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นบุญอีกแบบหนึ่ง และผลบุญในข้อนี้ก็ช่วยให้เกิดความรักความสามัคคีขึ้นด้วย

๖.) การให้ผู้อื่นมาร่วมทำบุญกับเราหรือปัดตีทานมัย กล่าวคือ ไม่ว่าจะทำบุญอะไร ก็เปิดโอกาสให้คนอื่นได้มาร่วมทำบุญด้วย ไม่ใช่เหนียว หรืองกบุญเพราะอยากได้บุญใหญ่ไว้คนเดียว เช่น จะทำบุญสร้างระฆัง จะได้กุศลกลายเป็นคนเด่นคนดัง เลยอยากดังเดี่ยว ไม่อยากให้ใครมาร่วมด้วย เป็นต้น นอกจากนี้ การเปิดโอกาสให้คนอื่นมาร่วมทำงาน ร่วมแสดงความคิดเห็น รวมไปถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ถือเป็นการทำบุญในข้อนี้ด้วย ผลบุญดังกล่าวจะช่วยให้เราเป็นคนใจกว้าง และปราศจากอคติต่างๆ เพราะพร้อมเปิดใจรับผู้อื่น

๗.) การอนุโมทนาส่วนบุญหรือปัดตานุโมทนามัย คือ การยอมรับหรือยินดีในการทำ ความดีหรือทำบุญของผู้อื่น เมื่อใครไปทำบุญมาก็รู้สึกชื่นชมยินดีไปด้วย โดยไม่คิดอิจฉาหรือระแวง สงสัยในการทำความดีของผู้อื่น เช่น เพื่อนเดินทางไปสักการะสังเวนิยสถานมา ก็ร่วมอนุโมทนาที่เขา มีโอกาสได้ไปทำบุญ ในดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ไม่อิจฉาเขา แม้เราไม่ได้ไป ก็อย่าไปคิดอกุศลว่า เขาได้ไป เพราะซู้รักออกเงินให้ เป็นต้น การไม่คิดในแง่ร้าย จะทำให้เรามีจิตใจไม่เศร้าหมอง แต่จะแช่มชื่นอยู่ เสมอ เพราะได้ยินดีกับกุศลผลบุญต่างๆ อยู่ตลอดเวลา แม้จะมีได้ทำเองโดยตรงก็ตาม

๘.) การฟังธรรมหรือธรรมสวนมัย การฟังธรรมจะทำให้เราได้ฟังเรื่องที่ มีประโยชน์ทั้งต่อ สติปัญญาและการดำเนินชีวิต ซึ่งการฟังธรรมนี้ไม่จำเป็นต้องไปฟังที่วัด หรือจากพระท่านโดยตรง แต่ อาจจะฟังจากเทป ซีดี หรือเป็นการฟังจากผู้รู้ต่างๆ และธรรมในที่นี้ก็ได้หมายถึงแต่เฉพาะหลักธรรม ในทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงเรื่องจริง เรื่องดีๆ ที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้และปัญญา ผล บุญข้อนี้จะทำให้ผู้ฟังเกิดการรู้แจ้งเห็นจริงยิ่งขึ้น

๙.) การแสดงธรรมหรือธรรมเทศนามัน คือการให้ธรรมะหรือข้อคิดที่ดีๆ แก่ผู้อื่น ด้วยการนำธรรมะหรือเรื่องดีๆ ที่เป็นประโยชน์ไปบอกต่อ หรือให้คำแนะนำให้เขาได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิต ที่ดี เช่น สอนวิธีการทำงานให้ แนะนำหลักธรรมที่ดีที่เราได้ยินได้ฟังมา และปฏิบัติได้ผลแก่เพื่อนๆ เป็นต้น ผลบุญในข้อนี้นอกจากจะทำให้ผู้อื่น ได้รับรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังทำให้ผู้บอกกล่าวได้รับการยกย่องสรรเสริญอีกด้วย

๑๐.) การทำความเห็นให้ถูกต้อง เหมาะสม หรือทิวฐุชกรรม คือ การไม่ถือทิฐิเอาแต่ ความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ แต่ให้รู้จักแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็น และความเข้าใจในเรื่อง ต่างๆ ให้ถูกต้องตามธรรมอยู่เสมอ หรือจะพูดง่ายๆ ให้คิดและประพฤติตนให้ถูกต้อง ตามทำนอง คลองธรรมก็ได้ ซึ่งข้อนี้แม้จะเป็นข้อสุดท้ายแต่ก็สำคัญยิ่ง เพราะไม่ว่าจะทำบุญใดทั้ง ๙ ข้อที่กล่าวมา หากมิได้ตั้งอยู่ในทำนองคลองธรรม การทำบุญนั้นก็ไม่มีบริสุทธิ และให้ผลได้ไม่เต็มที่ตั้งจะได้

เช่นเดียวกับการที่เราทำบุญ ๗ วัน ๑๐๐ วัน หรือครบรอบวันตายของญาตินั้น ก็ถือได้ว่าเป็นการสั่งสมบุญเอาไว้แล้ว ^{๓๖}

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอคีรีมาศ, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๔.๔๐ ปรีศนาธรรมจากตาลปัตร

จากที่ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า ตาลปัตร ความหมายตามรูปศัพท์คือ “ใบตาล” หรือเติมให้เต็มตามประโยชน์ใช้สอยว่า “พัดใบตาล” สันนิษฐานว่า การใช้พัดนั้นมีมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว และวัตถุประสงค์เดิมเมื่อนั้นก็เพื่อพัดให้เกิดลมเย็นสบายเท่านั้น เช่น พระสารีบุตรใช้พัดพัดถวายแก่พระพุทธเจ้า เป็นต้น ต่อมาเมื่อผู้อธิบายว่า ที่พระสงฆ์ใช้พัดก็เพื่อใช้บังเวลาเห็นอะไรก็ตามที่พระไม่ควรเห็น ต่อมาในสังคมไทยพระสงฆ์เริ่มใช้พัดในเวลาให้ศีล ให้พร และจากนั้นทางราชการไทยได้พัฒนาไปอีกชั้น ด้วยการใช้พัดเป็นเครื่องแสดงสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ และยังใช้งานสวดพระอภิธรรมศพ จะพบข้อความที่ตาลปัตร ๔ คำว่า “ไปไม่กลับ กลับไม่ตื่น พื้นไม่มี หนีไม่พ้น” “เตาะเตะ เต่งตึง โตงเตง ต้องตาย” “เกิด แก่ เจ็บ ตาย” ซึ่งมีปรีศนาธรรมแฝงอยู่ คือ อธิบายได้ว่า

๑.) ไปไม่กลับ กลับไม่ตื่น พื้นไม่มี หนีไม่พ้น

ไปไม่กลับ หมายถึง ผู้ตายไปสู่ปรโลกแล้ว ไม่มีโอกาสหวนกลับมาดังเดิมได้อีก จึงเป็นข้อเตือนใจให้ผู้ยังมีชีวิตอยู่อย่าประมาท จงรีบสร้างกุศลให้พร้อม ก่อนที่จะไปไม่กลับเหมือนผู้ตายนี้

กลับไม่ตื่น หมายถึง การหลับตาของผู้ตายครั้งนี้ เป็นการหลับยาวชั่วนิรันดร์ เตือนใจผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ว่าอย่าหลงใหลในสิ่งที่ไม่ใช่สาระเลย จงแสวงหาธรรมคือปัญญาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตประดุจตื่นจากการหลับเถิด

พื้นไม่มี หมายถึง ผู้ตายไม่มีโอกาสจะฟื้นลุกขึ้นมาทำอะไรได้เหมือนเดิมอีกแล้ว เตือนใจผู้ที่มีชีวิตอยู่ว่าก่อนที่ตนจะเป็นเช่นนั้น จงใช้เวลาที่มีอยู่สร้างกุศลให้มาก เพื่อมิให้โอกาสที่มีอยู่ต้องสูญเปล่า หนีไม่พ้น หมายถึง ความตายเป็นสัจธรรมที่ทุกคนต้องประสบ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงควรแสวงหาสิ่งที่ไม่ตาย คืออมตธรรมเถิด^{๓๗}

๒.) เตาะเตะ เต่งตึง โตงเตง ต้องตาย

เมื่อเกิดมาแต่เด็กเกินเดิน “เตาะเตะ”

กว่าจะเติบโตน่ารักหนักใจพอ

ถึงวัยรุ่น “เต่งตึง” ฟังประสบ

ทำอะไรก็ดูงามตามทำนอง

ยามแก่เฒ่าอยู่โยงยาน “โตงเตง”

กลับเป็นเด็กอีกหนเวียนวนกัน

แก่เฒ่าจัดขัดข้องก็ “ต้องตาย”

เหลือแต่จิตเกิดตามกรรมทำไว้จริง

ชี้เยี่ยวแฉะแม่ตามเข็ดไม่เสร็จหนอ

แม่และพ่อพร้อมรับประคับประคอง

รักแรกพบอุ้มชูเป็นคู่สอง

พี่กับน้องมิตรจิตผูกติดกัน

เคยงามแก่งลูกหลานพบดูขบขัน

ชีวิตนั้นมีแต่ทุกข์ไม่สุขจริง

บ้านคือกายต้องผูกพันทั้งชายหญิง

ควรประวิงคิดเงื่อนเค้าแต่แปดตัวฯ

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายพิน แซ่มชื่น, ประชาชนบ้านอำเภอกงไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

๔.๑ ตารางสรุป ปริศนาธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

ที่	แหล่งที่มา	เป็น ปริศนาธรรม	คติธรรมที่แฝง
๑.	การอาบน้ำศพ	✓	สีกขา ๓
๒.	การหิวศพ	✓	ไตรลักษณ์ ๓
๓.	การนุ่งเสื้อผ้าให้ศพ	✓	สุจริต ๓ และทุจริต ๓
๔.	เงินใส่ในปากศพ	✓	บุญ-บาป
๕.	ขี้ผึ้งปิดตา ปิดปาก	✓	อายตนะภายใน- ภายนอก
๖.	พิธีรดน้ำศพ	✓	ความประมาท
๗.	กรวยดอกไม้ธูปเทียน	✓	บูชาพระรัตนตรัย
๘.	ตราสัง (การมัดศพ)	✓	บ่วง ๓ คือ บุตร ทรัพย์ และภรรยา
๙.	บันได ๓ หรือ ๔ ชั้น	✓	ภพ ๓, อริยสัจ ๔
๑๐.	หันหัวศพไปทางทิศตะวันตก	✓	เวียนว่ายตายเกิด
๑๑.	ริ้วไม้ไผ่รองศพ ๗ ริ้ว	✓	วิสุทธิ ๗
๑๒.	ปากกาจับโลง	✓	มรรค ๘
๑๓.	ตามไฟปลายเท้าศพ	✓	ไฟส่องปัญญามนุษย์ ๔ จำพวก
๑๔.	การสวดพระอภิธรรม	✓	ความไม่ประมาท
๑๕.	การเช่นไหว้ศพ	✓	อริยทรัพย์ ๗
๑๖.	เคาะโลงให้รับศีล	✓	มีสติ
๑๗.	การจุดธูปดอกเดียวไหว้ศพ	✓	ชีวิต
๑๘.	พวงหรีด	✓	ปฏิจสมเด็จพระบาท ๑๒ กามคุณ ๕
๑๙.	การบวชน้ำศพ	✓	การเกิด การตาย
๒๐.	ซีกฟาก ๓ ซี่	✓	อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
๒๑.	การล้างบ้าน	✓	อย่ายึดมั่น
๒๒.	ประตูป่า	✓	อกุศลมูล ๓
๒๓.	ตีหมอน้ำและหม้อไฟน้ำศพ	✓	ธาตุ ๔
๒๔.	ซัดข้าวสาร, การโปรยข้าวตอก	✓	ธาตุ ๔
๒๕.	การจูงศพ	✓	ธาตุ ๔, ไตรลักษณ์,

ที่	แหล่งที่มา	เป็น ปริศนาธรรม	คติธรรมที่แฝง
			จิต-วิญญาน, กุศลกรรม- อกุศลกรรม
๒๖.	ไม้ตาเหลว	✓	ทิศ ๖
๒๗.	การเวียน ๓ รอบ	✓	วิมูฏะ ๓, ไตรลักษณ์
๒๘.	การทิ้งเบี้ยให้ตกสลายกลา	✓	อาการ ๓๒
๒๙.	น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ	✓	บุญกิริยาวัตถุ ๓
๓๐.	ไฟเผาศพ	✓	อกุศล ๓
๓๑.	การโยนผ้าข้ามโลง	✓	ทรัพย์สมบัติ
๓๒.	การทำไม้ข่มเหง	✓	ข่มจิต
๓๓.	รูปเทียนเผาศพ (ดอกไม้จันทร์)	✓	ศีล
๓๔.	ชั๊กพิน ๓ ดุ้น	✓	ไฟ ๓ กอง
๓๕.	เดินสามหาบ	✓	ภพ ๓
๓๖.	แปรรูป	✓	อนัตตา
๓๗.	บังสุกุลเป็นและตาย	✓	สังขารทั้งหลายไม่ เที่ยง
๓๘.	สายสิญจน์	✓	อนุสัย ๗ อย่าง
๓๙.	ทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และทำบุญอุทิศ	✓	บุญกิริยาวัตถุ ๑๐
๔๐.	จากตาลปัตร	✓	ความประมาท หลงใหลในสิ่งที่ไม่ใช่ สาระ, การสร้างกุศล, อมตธรรม, เกิดแก่ เจ็บตาย

จากการที่ผู้วิจัยพบว่าความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์ทุกคนที่มีชีวิตตั้งขึ้นเพื่อรอความตายเป็นส่งสุดท้ายของชีวิต และมีการจัดพิธีกรรมการจัดงานศพ ในแต่ละขั้นตอนในการจัดงานศพนั้น เป็นการให้เกียรติและการไว้อาลัยให้กับผู้ตายเป็นวาระสุดท้าย โดยผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้รู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในการจัดศพ จะทำด้วยความประณีตเปรียบเสมือนกับผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ แม้แต่จากไปนานยังมีการระลึกถึงด้วยการทำบุญครบรอบ และเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ผู้ตายทำบุญระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่จากไปนานแล้วก็ตาม

ในงานศพนั้นแฝงไปด้วยปริศนาธรรม ที่นักปราชญ์ได้สร้างขึ้นโดยเอาธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ เพื่อต้องการให้บุคคลรุ่นหลังได้สังเกต และนำข้อคิดนั้นไปถ่ายทอด และนำไปปฏิบัติ

ได้โดยไม่มีความน่าเบื่อหน่าย หรือเป็นอีกนัยหนึ่งคือเป็นสื่อในการสอนของคนในครั้งอดีต ที่สอนโดยผ่านปริศนาธรรม ปริศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย พบว่า ธรรมที่แฝงอยู่ในขั้นตอนของพิธีกรรมงานศพนั้น จะสอนบุคคลผู้มีชีวิตอยู่ให้เตรียมตัวตาย ให้หมั่นเร่งขวนขวายในความดี ละในความชั่ว ซึ่งจะมีอยู่ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมในงานศพ และอีกนัยหนึ่งคือการที่เราไปร่วมงานศพในทุกที่ ใ้เข้าไปเพื่อไปแคร์จักมักคู้้น ไปแคร์เพื่อให้เกียรติผู้ตาย แต่เราไปเพื่อพิจารณาอสุภกรรมฐาน สิ่งที่ว่าดี สิ่งที่ว่าสวด สิ่งที่ว่างาม ที่เรารับรู้ได้จากอายตนะภายใน-ภายนอกได้นั้น ล้วนเป็นสิ่งที่น่าหมั่น ไม่สวยงาม^{๓๘} ดังนั้นผู้ที่ฉายทอดหลักธรรม ที่ได้แฝงอยู่ในปริศนางานศพให้กับญาติผู้ตาย และผู้ที่ไปร่วมงานศพ ต้องเป็นหน้าที่ชาวพุทธทุกท่าน ที่ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้กับผู้ที่ยังไม่รู้ให้ได้เข้าใจ ในหลักธรรมที่ถูกต้องใช้ทำไปเพื่อคนที่ตายเท่านั้น และสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และมันสิ่งสมบุญกุศล

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสัชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

บทที่ ๕

สรุปผล การวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาปริศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย ๓) เพื่อวิเคราะห์ปริศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นวรรณกรรมทางศาสนา คำสอนและนิทานพื้นบ้าน ที่มีผู้เขียนไว้ และสัมภาษณ์ อ่างอิงเป็นหลัก ในการวิเคราะห์เนื้อหา

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑ ความตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ความตายตามความหมายของพุทธศาสนาก็คือความดับหรืออาการดับของขันธ์ ๕ หรือกายกับจิต ความตายนั้นก็คือ การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ขณะที่เรากำลังยังเป็นๆ อยู่ที่มีชีวิตินทรีย์คอยหล่อเลี้ยงรูปร่างเรา ให้สดใสไปมาเคลื่อนไหวได้ เมื่อใดขาดชีวิตินทรีย์ เราก็เคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ หมดความรู้สึก มีรูปร่างแข็งทื่อเหมือนท่อนไม้ ถ้าเปรียบก็เหมือนไฟตะเกียงอาศัยน้ำมันชูปที่ใส จึงได้มีแสงสว่างรุ่งเรือง ถ้าน้ำมันหมดก็ดับมืดฉับใด รูปร่างก็เหมือนตะเกียง ชีวิตินทรีย์เหมือนน้ำมัน ถ้าชีวิตินทรีย์ขาดหมดไป รูปร่างก็ใช้อะไรไม่ได้ เหมือนกับตะเกียงดับมืดลง ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องประสบ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ในช่วงสุดท้ายแล้วมักจะยินดีที่จะตายหรือพร้อมที่จะเผชิญกับความตายที่กำลังจะมาถึง สำหรับทางด้านสังคมนั้น จะมีความแตกต่างในความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างกัน ก็จะเป็นสิ่งที่กำหนดถึงการที่บุคคลในสังคมนั้นจะมองถึงความตาย และการปฏิบัติต่อความตายของแต่ละบุคคลในแต่ละสังคมนั้นที่ใกล้สภาวะสิ้นชีวิตที่แตกต่างกันไปด้วย

๕.๒ ปริศนาธรรมที่เกี่ยวกับการประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์ทุกคนที่มีชีวิตตั้งขึ้นเพื่อรอความตายเป็นส่งสุดท้ายของชีวิต และมีการจัดพิธีกรรมการจัดงานศพ ในแต่ละขั้นตอนในการจัดงานศพนั้น เป็นการให้เกียรติและการไว้อาลัยให้กับผู้ตายเป็นวาระสุดท้าย โดยผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้รู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในการจัดศพ จะทำด้วยความประณีตเปรียบเสมือนกับผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ แม้แต่จากไปนานยังมีการระลึกถึงด้วยการทำบุญครอบรอบ และเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ที่ญาติของผู้ตายทำบุญระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่จากไปนานแล้วก็ตาม ในงานศพนั้นแฝงไปด้วยปริศนาธรรม ที่นักปราชญ์ได้สร้างขึ้นโดยเอาธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ เพื่อต้องการให้บุคคลรุ่นหลังได้สังเกต และนำข้อคิดนั้นไปถ่ายทอด และนำไปปฏิบัติได้โดยไม่มีควมน่าเบื่อหน่าย หรือเป็นอีกนัยหนึ่งคือเป็นสื่อในการสอนของคนในครั้งอดีต ที่สอนโดยผ่านปริศนาธรรม

๕.๓ ปรีศนาธรรมที่ปรากฏในประเพณีการตายของจังหวัดสุโขทัย จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า ปรีศนาธรรมที่แฝงอยู่ในขั้นตอนของพิธีกรรมงานศพนั้น จะสอนบุคคลผู้มีชีวิตอยู่ให้เตรียมตัวตาย ให้หมั่นเร่งชวนชวายเป็นความดี ละในความชั่ว ซึ่งจะมีอยู่ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมในงานศพ และอีกนัยหนึ่งคือการที่เราไปร่วมงานศพในทุกที่ ใ้ใจว่าไปเพื่อไปแค่รู้จักมักคุ้น ไปแค่เพื่อให้เกียรติผู้ตาย แต่เราไปเพื่อพิจารณาอสุภกรรมฐาน สิ่งที่ว่าดี สิ่งที่ว่าสวด สิ่งที่ว่างาม ที่เรารับรู้ได้จากอายตนะภายใน-ภายนอกได้นั้น ล้วนเป็นสิ่งที่เน่าเหม็น ไม่สวยงาม ดังนั้นผู้ที่ถ่ายทอดหลักธรรม ที่ได้แฝงอยู่ในปรีศนางานศพให้กับญาติผู้ตาย และผู้ที่ไปร่วมงานศพ ต้องเป็นหน้าที่ชาวพุทธทุกท่าน ที่ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้กับผู้ที่ยังไม่รู้ให้ได้เข้าใจ ในหลักธรรมที่ถูกต้องใช้ทำไปเพื่อคนที่ตายเท่านั้น และสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และมีมันส์สมบุญกุศล

๕.๒. ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ เชนนโยบาย

- ๑.) ควรมีการรณรงค์ให้ภิกษุเทศน์เนื่องในงานศพ อธิบายปรีศนาธรรมที่แฝงในงานศพ
- ๒.) ควรมีการอนุรักษ์ขั้นตอนงานฌาปนกิจศพของท้องถิ่นเอาไว้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในเรื่องข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการทำวิจัยเพื่อศึกษาค้นคว้าในกาลต่อไปนั้น

- ๑.) ควรศึกษาพิธีประเพณีต่างๆ ของจังหวัดสุโขทัย
 - ๒.) ควรศึกษาเปรียบเทียบพิธีการจัดงานศพในศาสนาต่างๆ
 - ๓.) ควรศึกษาเปรียบเทียบการทำบุญฌาปนกิจศพของภาคอื่นๆ ของประเทศไทย
- ว่ามีส่วนใดบ้างที่เหมือนและต่างกัน ปัจจุบันใดบ้างที่เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๔.

_____ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. นามานุกรมขนบประเพณีไทยหมวดประเพณีราชฎีร์ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.

กิตติวุฒโฒ ภิกขุ. ตายแล้วไปไหน. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสุมิธรรมคแปล ภาค ๒ ตอน ๑ ., วิสุมิธรรมคแปล ภาค ๒ ตอน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____, วิสุมิธรรมคแปล ภาค ๒ ตอน ๑.

คึกฤทธิ์ ปราโมทย์. พุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามรัฐ, ๒๕๒๐.

_____พุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามรัฐ, ๒๕๒๐.

- ธีรานันท์. การตายและพิธีการทำบุญศพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐.
- บุญมี เมธากุล. ชีวิตภายหลังความตาย. กรุงเทพมหานคร : สำนักอภิธรรมมูลนิธิ, ๒๕๑๙.
- _____คนตายแล้วไปเกิดได้อย่างไร. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต. พจนานุกรมศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ภาณุวงศ์. ความตายเอ๋ย...เราเคยรู้จักเจ้ามาก่อน. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทโหลทองมาสเตอร์พรีน จำกัด, ๒๕๔๙.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- _____วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- .วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑.
- _____อภิธรรมมัตถสังคหบาลี และอภิธรรมมัตถภาวีกา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วศิน อินทสระ. หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๘.
- สังคม วรรณนิสสร นายแพทย์. แนวทางดับทุกข์. กรุงเทพมหานคร : แสงทองการพิมพ์, ๒๕๑๘.
- เสถียร โกเศศ. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ประเพณีเนื่องในการตาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙.
- _____ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ประเพณีเนื่องในการตาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙.
- แสง จันทร์งาม. ประทีปธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธีระการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- หลวงปริญาณโยควิบูลย์. คนเราตายแล้วเกิดอีกหรือไม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สัมมาอาชีวศิลป์มูลนิธิ, ๒๕๒๐.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

- นางบุญยืน ศิริรักษ์. การศึกษาวิเคราะห์ประเพณีเกี่ยวกับการตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีประเพณีเกี่ยวกับการตายในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูกล้าธรรมโฆษ รุ่ง กลยาโณ, การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวจ อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

- พระครูอุทัยปริยัติโกศล เสถียร ยอดสังวาล. ปรีศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของภาคอีสาน, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาจรัส จิตตส่วโร. การศึกษาแนวคิด ความเชื่อ เชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระอธิการพิพัฒน์พงษ์ฐานวุฒโต ใจกว้าง. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดงานศพของชาวพุทธ : กรณีศึกษาบ้านห่ม ตำบลนาปรัง อำเภอปง จังหวัดพะเยา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- อวยชัย ตั้งเตรียมใจ. ศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยเงิน ตำบลสันทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖.

(๔) สัมภาษณ์ :

- สัมภาษณ์ พระราชวิมลเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูอุทัยธีรคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมืองสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูโพธิ์โรจน์ศาสนคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านด่านลานหอย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมประยุต, เจ้าคณะอำเภอศรีมาศ, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูวรคุณประยุต, เจ้าคณะอำเภอทุ่งเสลี่ยม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูโพบูลชัยสิทธิ์, เจ้าคณะอำเภอศรีสัชชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ พระครูสุธรรมวโรทัย, รองเจ้าคณะอำเภอกงไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายจำเริญ ศรีคำมูล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์, ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายทาน อริยประดิษฐ์, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอทุ่งเสลี่ยม, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายพิน แซ่มชื่น, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอกงไกรลาศ, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายปราชย์ คู่ควร, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอเมืองสุโขทัย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายสงวน คำสุข, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสัชชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นางสมจิตร ศรีมงคล, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสัชชนาลัย, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.
- สัมภาษณ์ นายดงเย็น พรหมชาติ, ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสำโรง, ๘ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เชิงลึก

ที่... คช ๖๖๑๓/๐๗๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

กราบเรียน พระราชวิมลเมธี เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทโกล เลขประจำตัวนิต ๕๘๒๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอบความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

๒๐ กันยายน ๒๕๖๐ (พระครูพิชิตธรรม)

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิชิตธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๔

ที่ คช ๖๖๓๓/๓๗/๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๒๕๐๐๐

๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตร่วมสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

กราบเรียน พระครูอุทัยธีรคุณ เจ้าคณะอำเภอเมืองสุโขทัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภททโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๕๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูทีปจารุธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ ศธ ๖๖๑๗/๐๓๓๖๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร, วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

กราบเรียน พระครูโพธิ์โรจน์ศาสนคุณ เจ้าคณะอำเภอบ้านด่านลานหอย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทโท เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๕๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอบความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

ศ.ดร. (รศ.ดร.)
พระครูโพธิ์โรจน์ศาสนคุณ

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิพิธจารธรรม,ตร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ ศษ. ๒๖๑๓ / ๒๖๑๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตร่วมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

กราบเรียน พระครูวรธรรมประยุต เจ้าคณะอำเภอศรีมณฑล
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทโกล เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอบความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

โกศล ฤทธิรงค์ ๒๖๑๕

พระครูวรธรรมประยุต

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิพิธธรรม,ตร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๕

ที่ คส. ๖๖๑๓/๐๒/๒๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๔ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

กราบเรียน พระครูวรคุณประยุต เจ้าคณะอำเภอทุ่งเสลี่ยม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภททโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนารธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

อนุเคราะห์แล้ว

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ ตอ. ๖๖๑๓/๐๒๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
การเปรียบเทียบพระครูโพธิ์ชัยสิทธิ์ เจ้าคณะอำเภอศรีษะนาถ
สิ่งส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทฺทโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๔

ที่ ศธ. ๒๖๑๐๐/๐๐๖๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๒๕๐๐๐

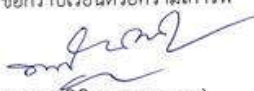
๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
กราบเรียน พระครูสุธรรมวโรทัย รองเจ้าคณะอำเภอกงไกรลาศ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทฺทโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

อนุเคราะห์ไว้แล้ว
พระครูสุธรรมวโรทัย
(พระครูสุธรรมวโรทัย)
10 ตุลาคม 2560

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิพิธจารธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๔

ที่ ๑๖-๖๖๑๓/๐๖๖๓๔

คุณย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

ขอเจริญพร นายเจ้าเจริญ ศรีคำมูล ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภททโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คุณย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเพื่อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูพิพิธธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการคุณย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานคุณย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ คอ. ๖๖๑๓๓/๐๖๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

ขอเจริญพร นายสมศักดิ์ ลิขสิทธิ์ ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทฺทโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

ขอเจริญพร
พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่... คสอ: ๒๖๑๓/๐๗๖๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๒๕๐๐๐

๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

ขอเจริญพร นายทาน อริยประดิษฐ์ ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอทุ่งเสลี่ยม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา กทมโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอบความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเพื่อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ใบให้สัมภาษณ์
นายทาน อริยประดิษฐ์
10 ตุลาคม 2560

ขอเจริญพร

(พระครูพิชิตจรรณ,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๕๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ คธ. ๒๖๑๓๓ / ๑๑๓๖๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๒๕๐๐๐

๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
ขอเจริญพร นายพิน แซ่มชื่น ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอกงไกรลาศ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทฺโท เลขประจำตัวนิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย” ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเพื่อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

พิน แซ่มชื่น ขอความอนุเคราะห์แล้ว

นายพิน แซ่มชื่น

ขอเจริญพร

(พระครูพิพิธจารธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ ๕๖.๖๖๑๓๑/๐๖๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

ขอเจริญพร นายปรวย คู่ควร ประชาณัฐชาวบ้านอำเภอเมืองสุโขทัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทฺโท เลขประจำตัวนิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอบความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูพิพิธธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ได้ใช้ความอนุเคราะห์แล้ว
นางขนิษฐา สุภค
๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

ที่... คส. ๒๖๐๐/๐๙๖๖๒

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๒๕๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
ขอเจริญพร นายสงวน คำสุข ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสัชชนาลัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภพทโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ได้อ่านเอกสารที่แนบแล้ว
โดย ชัยร้อย
นาย สงวน คำสุข

ขอเจริญพร

(พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่ ศร. ๖๖๑๓/๒๒๖๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
กราบเรียน นางสมจิตร ศรีมงคล ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสัชชนาลัย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภทฺทโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงกราบเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการวิจัย
ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

ได้ให้ความอนุเคราะห์
สิ่งส่งมอบ ส่งมา
นางสมจิตร ศรีมงคล

ขอกราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระครูพิพิธธรรม,ดร.)
ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙

ที่... ๕๖๑๓๑/๑๗๖๓๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มจร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๘ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย
ขอเจริญพร นายคงเย็น พรหมชาติ ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอศรีสำโรง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระอธิการแจ่ม ฉายา ภททโก เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๒๔๔๐๕๐๑๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการ
ตายของจังหวัดสุโขทัย" ในกรณี นิสิตมีความประสงค์ขอสัมภาษณ์ท่านเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย
ในครั้งนี้

ฉะนั้น จึงเจริญพรเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการ
วิจัยครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอเจริญพรขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

๕๖๑๓๑/๑๗๖๓๕

ขอเจริญพร

(พระครูพิพิธจรรยาธรรม,ดร.)

ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สำนักงานศูนย์บัณฑิตศึกษา
โทร. ๐๕๕-๒๘๗๒๔๕
โทรสาร. ๐๕๕-๒๘๗๕๕๔

๕๖๑๓๑/๑๗๖๓๕ พรณม ๖๓๕

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระอธิการแจ่ม ภูทโทโก (สระทองแพ)
- วัน/เดือน/ปี : ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ปี เกาะ
- การศึกษา : น.ธ. เอก สำนักเรียนคณะสงฆ์จังหวัดกำแพงเพชร พ.ศ.๒๕๕๒
หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พ.ศ. ๒๕๕๓
พธ.บ. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พ.ศ. ๒๕๕๗
- ปีที่เข้าศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๕๘
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดประดาเจ็ดริ้ว หมู่ที่ ๗ ตำบลโพลวง อำเภอลานกระบือ
จังหวัดกำแพงเพชร รหัสไปรษณีย์ ๖๒๑๗๐
- โทรศัพท์ : ๐๘-๗๓๒๐-๖๕๙๑